

Margot Bengtsson m fl

***Zenit* om kvinnorörelsen i Sverige**

Zenit-artiklarna är kompletterade med debattinlägg från tidskriften *Kommunist*

Innehåll

Margot Bengtsson: Jämställdhet eller frigörelse — kvinnorörelsens dilemma	1
Margot Bengtsson: Teori och strategi för kvinnokampen i Norden.....	23
Debatt – Kvinnorörelsens strategi	28
<i>Kommunist</i> : Kvinnodebatt.....	36
Margot Bengtsson/Anita Göransson/Karin Widerberg: Var står kvinnorörelsen idag?.....	44
Margot Bengtsson, Anita Göransson, Karin Widerberg: Socialdemokratin och kvinnorörelsen	55
Anita Göransson: Kvinnorörelsen inför 80-talet – har vi flätorna i brevlådan?.....	62

Margot Bengtsson: Jämställdhet eller frigörelse — kvinnorörelsens dilemma

Ur *Zenit* nr 32 1973

Den 24, 25 och 26 november 1972 anordnade Grupp 8 i Stockholm en socialistisk kvinnakonferens. Omkring 300 kvinnor från sammanlagt 21 städer mötte upp för att diskutera den nya kvinnorörelsens målsättning och möjligheter. Det var den första gemensamma svenska manifestationen av den nya kvinnorörelse som vuxit fram i de högindustrialiserade länderna i Europa och i USA mot slutet av 60-talet. I Sverige har framförallt Grupp 8 gått i täten och kommit att representera denna nya kvinnorörelse. Grupp 8 är en uttalat socialistisk organisation, men de feministiska strömningar som spelat stor roll inom kvinnorörelsen i USA och i Europa saknas vare sig i Sverige eller inom Grupp 8. Kvinnoligan i Lund, som startade något senare än Grupp 8, kom att utvecklas i en alltmer feministisk riktning, innan den splittrades, mycket som en effekt av motsättningen mellan vad som brukar kallas den nya kvinnorörelsens båda huvudlinjer, den feministiska och den socialistiska. Grupp 8 har lyckats bevara denna motsättning inom ramen för sin organisation, men löst den har man inte gjort, vilket såväl uttalanden och motsättningar på konferensen, liksom motsättningar i Grupp 8:s teori, strategi och taktik för kvinnofrigörelse, vittnar om.

Jag försöker i den här artikeln centrera diskussionen kring dessa båda huvudlinjer, feminismen och socialismen, mot bakgrund av den gamla kvinnorörelsens uppkomst, utveckling och uppsplätning i två, den borgerliga (feministiska) och den proletära (socialistiska), för att på den vägen komma in på bakgrunden till vår samtida kvinnorörelse och dess uppsplätning i feminism och socialism.

Vid behandlingen av dessa huvudriktningar kommer jag in på problem som: Vilken är kvinnokampens målsättning — jämställdhet eller frigörelse? Vilket är förhållandet mellan klasskamp och könsförtryck? Vilken roll spelar familjen för kvinnans situation — förr och nu? Vad ska kampen riktas mot, med vilka medel ska den föras och hur ska den organiseras?

Ingen av de nämnda huvudlinjerna har för närvarande någon helt tillfredsställande lösning på dessa problem, (ingen annan heller för den delen). Men det är nödvändigt att problemen ställs och att man försöker peka på vilka utvecklingslinjer som definitivt är återvändsgränder och som aldrig kommer att ge några lösningar, vare sig jämställdhet eller frigörelse. Dessa återfinns främst inom den riktning som sammanfattningsvis benämns den feministiska, medan den socialistiska lösningen fortfarande lämnar vägen öppen. Men denna kräver i så fall en fördjupad analys, en fördjupning av den marxistiska teorin om kvinnokampens strukturella roll inom kapitalismen, dess grad av självständighet och dess beroende av klasskampens totalitet.

Den 'nya' kvinnorörelsen och den 'gamla'

En första fälla som den s k 'nya' kvinnorörelsen gärna faller i betingas av dess historielöshet. — Går man tillbaka till vad klassikerna, Lenin, Kollontaj och Zetkin har att säga om uppkomsten av 'kvinnofrågan', och kvinnorörelsen och dess utveckling i två huvudlinjer, den borgerliga (feministiska) och den proletära (socialistiska), finner man att många drag i grunden är gemensamma med dagens 'nya' kvinnorörelse. De flesta av de uttryck som feministernas och socialisternas kamp tar sig idag blir begripliga först i ett historiematerialistiskt och klassmässigt perspektiv.

Till grund för detta ligger, att de motsättningar i kvinnans ställning som är basen för 'kvinnofrågan' bara har förstärkts alltmer sedan den uppstod i samband med förändringarna i samhället vid övergången från naturhushållningen, med den patriarkaliska familjen, (storfamiljen, släkten) som primär produktionsenhet till en produktion som dominerades av fabriks-

industrin dvs i samband med kapitalismens framväxt som dominerande produktionssätt.

Kvinnornas kamp gällde, då som nu, rätten till arbete på lika villkor som männen, men inte arbete till vilket pris som helst. Kvinnornas olika klassituation kom att leda till kvinnorörelsens uppspaltning i två, den feministiska och den proletära. Men även om kvinnornas krav i grunden är desamma nu som då, har det skett betydande förändringar och förskjutningar i kvinnokampen, betingade av utvecklingen från konkurrens- till monopolkapitalism. Under konkurrenskapitalismens inledningsstadium var det förhållandevis lätt att urskilja den utsugna och exploaterade arbetarklassen å den ena sidan och den exploaterande, besuttna borgarklassen å den andra, samt en tämligen omfattande småborgerlighet, som inte var direkt involverad i det kapitalistiska systemet. Under senkapitalismen, eller monopolkapitalismen, tar sig exploateringen delvis andra och mer subtila uttryck. Dessutom har småborgerligheten kraftigt minskat och ett omfattande mellanskikt vuxit fram i dess ställe. Detta har gjort huvudmotsättningen mellan arbetarklass och borgarklass mer svärgenomskådad. Dessa utvecklingstendenser är av betydelse för att förstå bakgrunden till den 'nya' kvinnorörelsen.

Om kvinnofrågans uppkomst

'Det är inte kvinnans strävan efter jämlikhet som driver henne ut i produktionen utan hennes deltagande i produktionen som får henne att ställa krav på rättigheter', skrev Alexandra Kollontaj, som, liksom Clara Zetkin, försökte ge den ekonomiska och samhälleliga bakgrunden till kvinnofrågan. Den tes de båda driver är som bekant att kvinnans samhällsställning alltid bestäms av hennes roll inom ekonomin.

Det är först det kapitalistiska produktionssättet som medför de sociala omvälvningar, varur den moderna kvinnofrågan uppstår, menade Zetkin.¹ — De slog helt i spillror den gamla familjeekonomin som under den förkapitalistiska tiden utgjort en garanti för livsuppehälle och livsinnehåll för den stora massan av kvinnor. Så länge som den gamla patriarkaliska familjen ännu existerade, fann kvinnan ett livsinnehåll i denna genom sin produktiva verksamhet, och på så vis blev hon inte medveten om att hon var socialt rättslös. Men maskinerna och det moderna produktionssättet undergrävde mer och mer den egna produktionen i hushållet, tusentals, miljontals kvinnor fick söka sitt livsuppehälle och livsinnehåll ute i samhället. Där blev de medvetna om, att den sociala rättslösheten stod i konflikt med hävdandet av deras egna intressen, och från denna stund har vi den moderna kvinnofrågan, menar Zetkin. Kollontaj beskriver hur Frankrike redan före den franska revolutionen hade ett stort kvinnoproletariat och hur Paris förstäder översvämmades av tiggerskor och prostituerade, hungriga och arbetslösa kvinnor. Under tre århundraden hade skråordningarna utestängt kvinnorna från hantverket. Då de berövades möjligheten att arbeta inom hantverket föll de så mycket lättare offer för fabrikanternas hejdlösa exploatering. Det var därför naturligt att kvinnorna hörde till de mest militanta, då arbetarbefolkningens uppror mot de rikas välde bröt ut i juli 1789.²

Den obesuttna klassens kvinnors krav under den franska revolutionen var: tillträde till alla hantverk. Med andra ord: arbetets oinskränkta frihet. Det betydde framförallt avskaffande av feodalismen, befästande av bourgeoisins herravälde och förintande av skråorganisationernas privilegier. Frankrikes kvinnoproletariat stod avgjort på de revolutionära gruppernas sida. De gick till kamp för sin rätt att förtjäna sitt levebröd.

Den borgerliga kvinnorörelsen härleder också sitt ursprung till den franska revolutionen. De borgerliga förkämparna för kvinnorätten gjorde det felet att de inte ville se till den materiella grunden för kvinnornas kamp och grunda sina krav på kvinnornas förändrade verksamhets- och livsvillkor. De borgerliga tänkarna menade i stället att upplysta och insiktsfulla filosofer och tänkare på 1700-talet kom till den slutsatsen att kvinnor borde ha samma rättigheter som

¹ Clara Zetkin ur *Kvinnan och revolutionen — texter om 200 års kamp för kvinnlig frigörelse*. ant. red. av Folke Schimanski, Cavefors, 1972.

² Alexandra Kollontaj, [Kvinnans ställning i den ekonomiska samhällsutvecklingen](#), Gidlunds, 1972.

män. Detta tänkande spred sig, väckte kvinnornas slumrande självmedvetande och utgjorde basen för kvinnorörelsens uppkomst. Detta är fullständigt felaktigt, menar såväl Kollontaj som Zetkin. Det var först genom att kvinnorna började ta del i produktionen och samhället började uppskatta deras arbetskraft som nyttig i sig, som kvinnofrågan kunde ställas på sin spets.

Kvinnofrågan och klasserna

Det kapitalistiska produktionssättet är grunden för kvinnofrågans uppkomst, men kvinnofrågan existerar bara hos de klasser, som själva är produkter av det kapitalistiska produktionssättet, skriver Zetkin. Av den anledningen finner man ingen kvinnofråga inom bondeklassen, med dess visserligen begränsade och uppluckrade naturhushållning. Däremot finner man en kvinnofråga hos de samhällsklasser, som själva är de mest karakteristiska produkterna av det moderna produktionssättet. Det finns en kvinnofråga för proletärkvinnorna, en för kvinnorna i det borgerliga mellanskiktet och intelligentian och en för dem som tillhör överklassen. Alltefter dessa skikts olika klassituation tar sig frågan olika form.

För överklassens kvinnor står kravet på ett fritt och självständigt förfogande över sin egendom i centrum, skriver Zetkin. Dessa kvinnor utkämpar för förverkligandet av detta krav precis samma kamp som bourgeoisin fört mot alla privilegierade stånd. Och kapitalet måste i längden, menar Zetkin, värna också om den simplare delen av kvinnokönet och göra detta i stånd att förfoga över sin förmögenhet. Detta är privategendomens slutliga frigörelsestadium.

Kvinnofrågan yttrade sig annorlunda inom *de små- och medel borgerliga kretsarna* och hos *den borgerliga intelligentian*. Här är det inte egendomen som upplöser familjen utan först och främst den kapitalistiska produktionens följdföreteelser, skriver Zetkin. Kapitalismens blomstring mot slutet av 1800-talet medför att småborgarna och mellanskikten inte längre kan underhålla sina familjer enbart på mannens inkomster. Inom den borgerliga intelligentian medverkar en annan faktor till att livsvillkoren försämrats: kapitalet har behov av intelligent och vetenskapligt utbildad arbetskraft och har därför gynnat en överproduktion av intellektuella proletärer. Männen ur dessa kretsar drar sig för att gifta sig, antalet vigslar sjunker och antalet ogifta kvinnor i de borgerliga mellanskikten ökar allt mer, skriver Zetkin. Hustrurna och döttrarna i dessa kretsar tvingas ut i samhället, för att skapa en grund för sin existens 'som inte bara ger dem bröd utan också tillfredsställer deras psyke'. Hos dessa kretsar är kvinnan inte jämställd med mannen genom att hon har förmögenhet, som fallet är i de högre samhällslagren. Kvinnan måste först av allt tillkämpa sig ekonomisk likställdhet med mannen, och hon kan göra det enkom genom att ställa två krav: kravet på samma yrkesutbildning och samma yrkesverksamhet för båda könen. Detta, betonar Zetkin, betyder ekonomiskt sett inget annat än förverkligandet av näringsfrihet och fri konkurrens mellan män och kvinnor. Förverkligandet av detta krav utlöser en intressekonflikt mellan männen och kvinnorna hos de borgerliga mellanskikten och intelligentian. Kvinnornas konkurrens inom de fria yrkena utgör drivkraften för männens motstånd mot de borgerliga kvinnosakskvinnornas krav.

Denna konkurrensskamp tvingar kvinnorna i dessa skikt att begära politiska rättigheter, så att de genom politisk kamp kan riva ned alla hinder, som står i vägen för deras ekonomiska verksamhet. Zetkin menar att även om hon tagit fasta på dessa ursprungliga ekonomiska motiv för den borgerliga kvinnorörelsen, så får man inte bortse från att den har mycket djupliggande 'andliga' och 'moraliska' aspekter. 'Den borgerliga kvinnan begär inte endast att själv få tjäna sitt levebröd, hon vill också finna andlig utlevelse och utveckla sin individualitet', och såväl i ekonomiskt som i moraliskt avseende är de borgerliga kvinnosakskvinnornas kamp helt berättigad, enligt Zetkins uppfattning. (Lenin var av en annan uppfattning)

När det gäller den proletära kvinnan är det kapitalets behov av att bedriva utsugning, av att oupphörligt hålla utkik efter den billigaste arbetskraften, som skapat kvinnofrågans utformning, hävdar såväl Kollontaj som Zetkin. De har gått ut i yrkeslivet för att ge mannen en viss

hjälp i kampen om brödfödan, men det kapitalistiska produktionssättet förvandlade henne till en illojal konkurrent. Kvinnorna visade sig på en bristande utbildning vara en billig, och framförallt villig arbetskraft, som bara i undantagsfall vågade göra motstånd mot den kapitalistiska utsugningen. Kvinnornas deltagande i produktionen gjorde den proletära familjen än mer nödlidande än tidigare. Kvinnorna 'konkurrerade' ut männen, också proletärernas barn drogs in i produktionen och arbetarnas familjer hotades att helt splittras. Till en början reagerade de manliga arbetarna med att börja en kamp mot de kvinnliga arbetarna, istället för att dra in dem i en för båda könen gemensam klasskamp. Arbetarna inom många produktionsgrenar bekämpade aktivt arbeterskornas deltagande i produktionen. Många fackföreningar hade punkter om uteslutning 'av utbildad kvinnlig arbetskraft, som försämrar arbetarens förtjänst', i sina reglementen. Starka fackföreningar krävde av företagen att inte anställa kvinnlig arbetskraft. Vissa arbetare gick ännu längre och släppte inte in kvinnorna i fackföreningarna.

Dessa förhållanden hotade hela arbetarklassen, därför kunde och kan inte den proletära kvinnans kamp vara samma kamp som den borgerliga kvinnans gentemot sin manliga klasskollega, menade Zetkin och Kollontaj. Slutmålet för den borgerliga kvinnans kamp är den fria konkurrensen med mannen, medan målet för den proletära kvinnan måste betyda kampen tillsammans med mannen i hennes egen klass gentemot kapitalistklassen.

Kollontaj går längre. Inte heller för majoriteten av borgarkvinnorna är en lösning av kvinnofrågan möjlig inom det kapitalistiska systemet, beroende på systemets inneboende motsättningar, som både vill ha ut kvinnorna i produktionen och bevara familjen och kvinnans roll inom den. Att kvinnofrågan går djupare och att jämställdhet inte är möjlig ens för majoriteten av borgarnas kvinnor framgår av kvinnokampens utveckling och politiska resultat.

Kvinnokampens resultat

På 1920-talet har kvinnan i en rad borgerliga, kapitalistiska länder tillkämpat sig samma formella politiska rättigheter som mannen, liksom rätten till arbete och möjlighet till utbildning. Ändå har ingenting förändrats i praktiken, 'kvinnofrågan', kvinnans ställning är fortfarande olöst, säger Kollontaj 1921. Kvinnan är fortfarande trålbunden inom familjen. Kvinnofrågans lösning förverkligas först under ett produktionssystem, som erkänner kvinnan som en nyttig arbetsenhet, som inte arbetar för familjen utan för hela samhället.

En stor del av arbetarklassens kvinnor deltar redan i produktivt arbete, men föraktas ändå i det kapitalistiska samhällssystemet, som bygger på motsättningen mellan arbete och kapital, där kapitalisterna lägger beslag på de rikedomar som arbetarna skapar. Därför sammanfaller arbetarkvinnornas krav med hela arbetarklassens krav, det finns ingen speciell kvinnofråga, hävdar både Kollontaj och Zetkin.

De borgerliga kvinnosakskvinnorna avstår från kampen mot det klassförtryck de allra flesta kvinnor utsätts för, trots att detta upprätthåller och skärper könsförtrycket, menar Kollontaj. Den borgerliga kvinnorörelsen är följaktligen inte någon förkämpe för alla frihetstörstande kvinnor. Den är och förblir en borgerlig klassrörelse, som måste bekämpas, då den skapar ett förlamande inflytande på den stora massan av förvärvsarbetande kvinnor, vars vilja kommer att koncentreras på kampen kön mot kön för en reform av den borgerliga ordningen, istället för kampen klass mot klass för revolutionen, skriver Zetkin.

Men trots att den proletära kvinnorörelsen är ouplösligt förenad med den allmänna arbetarrörelsen, så får man inte förneka kvinnans fysiska egenskaper och hennes modersfunktion, varnar Kollontaj. Om kvinnorna utför lika samhällsnyttigt arbete som mannen, kräver hennes sociala meruppgift — att föda och uppfostra barnen — otvivelaktigt både särskild hänsyn och extra omsorg från kollektivets sida. Lika rättigheter och särskild omtanke om kvinnan som moder från statens sida, detta var proletariatets revolutionära slutmål. Detta var också den linje man konsekvent drev i 'kvinnofrågan' genom första, andra och tredje Internationalen. Man förnekade inte att det fanns något sådant som en speciell kvinnofråga.

Agitationen bland kvinnorna

Principen för kvinnoarbetet var inte att bedriva speciell kvinnoagitation, utan att bedriva socialistisk agitation bland kvinnorna. Kvinnoagitationen måste anknyta till alla de frågor som var väsentliga för den proletära rörelsen i allmänhet, inte till kvinnorörelsens 'småskurna och tidsbetonade intressen'. Huvuduppgiften var att väcka klassmedvetandet hos kvinnorna och dra med dem i klasskampen. Det var viktigt att dra med kvinnorna i det fackliga arbetet. Fackföreningarnas attityd förändrades efter hand. Det fanns ingen annan utväg än att förvandla den billiga arbetskraften från en 'icke önskvärd konkurrent' på arbetsmarknaden till en 'trogen bundsförvant i kampen mot kapitalet. I stället för att vägra kvinnorna medlemskap i fackföreningar och utesluta dem från produktionen, började arbetarna att anstränga sig att dra in kvinnorna i sina organisationer.

Men man hade besvär med den socialistiska agitationen bland kvinnorna. Man hade svårt att få hustrur och mödrar att komma till mötena. Att männen skulle kunna delta i och dela på arbetet med barnen så att kvinnorna skulle kunna delta i mötena föll aldrig någon in:

'— det får absolut inte vara den socialistiska kvinnoagitationens uppgift att göra proletärkvinnan främmande inför sina plikter som mor och hustru, tvärtom måste hon verka för att fylla denna uppgift bättre än hittills och det i den proletära frigörelsens intresse. Ju bättre förhållandena är i familjen och verksamheten i hemmet, desto mer stridsberedd blir hon. Ju bättre hon fungerar som sina barns uppfostrare och utbildare, desto mer kan hon göra dem medvetna och sörja för att de med samma entusiasm och offervilja som vi kämpar vidare i leden för proletariatets befrielse. När proletären sedan säger: 'Min kvinna!', lägger han i tankarna till: 'Mina ideals stridskamrat, ledsagarinnan i min kamp, uppfostrarinnan av mina barn för den framtida kampen!' Många mödrar, många hustrur, som inger sin man och sina barn klassmedvetande, åstadkommer lika mycket som de kvinnliga kamrater vi ser i våra församlingar!' (Clara Zetkin)

Inställningen är förståelig mot bakgrunden av den tidiga kapitalismens utveckling; ett stadium då det behövdes lättersättligt folk med låg utbildning i fabrikerna. Hur arbetarna levde var utan betydelse för profiten och detta ledde till att arbetarfamiljerna hotades att totalt splittras upp då kvinnor och barn drogs in i produktionen. Att man i det läget slog vakt om kvinnans modersfunktion, kämpade för införandet av tiotimmarsdag och mot utnyttjandet av minderåriga i produktionen var inte underligt, det var ett klasskrav som gagnade hela klassen, men främst kvinnor och barn.

Det var endast under kommunismen som kvinnan kunde hoppas på allsidig frigörelse och jämställdhet med mannen, menade man. Arbetsplikten, hennes deltagande i produktivt arbete, skulle garantera henne samma värde som mannen, hennes dubbla plikt, moders-plikten skulle dessutom göra henne extra aktad, då produktivkrafternas utveckling skulle kräva allt mer arbetskraft. Kvinnans biologiska funktion att föda barn skulle därmed göra henne dubbelt aktad i samhället.

Sammanfattningsvis kan man säga att kvinnornas kamp för rätten till samhälleligt arbete på samma villkor som männen kom att ta sig olika former och kraven kom att utformas olika beroende på kvinnornas olika klassituation. Kvinnorna inom överklassen, den borgerliga intelligentian och mellanskikten kämpade främst för förändringar inom ideologin eller överbyggnaden. De trodde att en formell jämställdhet med mannen i politiskt, ekonomiskt och rättsligt avseende skulle lösa kvinnofrågan. De ansåg dessutom att deras kamp gynnade alla kvinnor oberoende av klass och vände sig i sin kamp främst mot männen. Beträffande barn och barnuppfostran verkar det, som om många borgarkvinnor — för att använda ett psykologiskt begrepp — 'förträngde' hela problematiken, och försökte efterlikna männen så mycket som möjligt, för att bevisa att kvinnor var lika bra som män; normen var trots allt den borgerlige mannen. Detta föranledde Freud att anklaga feministerna för att lida av penis-avund, att detta var uttryck för en individuell neuros och följaktligen att deras kamp inte var att ta på allvar. En mer materiell förklaring är nog, att barnuppfostran inte var ett problem på

samma sätt, som för många av nutidens mellanskiktsskvinnor, då det mesta av det arbetet sköttes av arbetarklassens kvinnor, som ammor, barnjungfrur, hembiträden o s v.

Men också företrädarna för den proletära kvinnorörelsen beskyllde feministerna för att de förnekade sin kvinnlighet och sin moders-funktion. Huvudfrågan för den proletära kvinnorörelsen var en grundläggande förändring av hela det kapitalistiska samhällssystemet. I denna kamp vände man sig mot kapitalistklassen och inte mot männen, därför måste också arbetarkvinnorna vända sig mot feministerna, vars krav enbart gynnade de privilegierade kvinnorna. Lösningen av kvinnofrågan för arbetarklassen låg, menade socialisterna, i kvinnornas garanterade deltagande i produktivt arbete, där produktionen var så organiserad att den inte byggde på utsugning och förtryck av arbetarklassen. Men kvinnans 'modersfunktion', skulle samtidigt värnas om. Även om man menade att barnuppfostran och hushållsarbete inte skulle ske privat i familjen, utan kollektivt inom ramen för den samhälleliga produktionen, så verkar det ändå vara kvinnorna som skulle sköta detta arbete även i fortsättningen.

Sammanblandningen av kvinnan som barnaföderska och kvinnan som barnuppfostrare till en odelbar, naturgiven enhet, skulle leda till motsättningar. Det framgår av den fortsatta utvecklingen i Sovjet och kvinnans nuvarande ställning där. Också utvecklingen i de kapitalistiska staterna i Västeuropa och i USA kom att visa att feministernas kamp inte löste kvinnofrågan ens för de privilegierade kvinnorna i någon högre grad, och absolut inte varit någon lösning för arbetarkvinnorna.

Utvecklingen i Östeuropa

Det är välbekant att kvinnorna i Sovjet trots sitt deltagande i produktionen utför en stor del av hushållsarbetet och arbetet med barn privat inom familjen. Flertalet gifta män hjälper överhuvudtaget inte till i hemmen. Analogt med den bristande jämställdheten i familjen finner man liknande förhållande inom produktionen. Visserligen har Sovjet, i jämförelse med de västkapitalistiska länderna, fler kvinnor inom alla positioner, t.ex. som tekniker, ingenjörer, läkare, forskare, piloter, fabriksledare och partifunktionärer. Men majoriteten av kvinnor återfinns på låga poster och är sysselsatta med okvalificerat arbete inom jord-

bruk, industri och skogsbruk. Det finns uppgifter och undersökningar³ som tyder på att de ökade kraven på effektivitet, med en ökad automatisering och mekanisering av manuellt arbete, har lett till en bortrationalisering av framförallt okvalificerad arbetskraft. Liksom i västvärlden är denna arbetskraft till stor del kvinnlig. Kvinnornas återgång till hemmen hämtar näring ur den officiella doktrinen om kvinnans viktiga roll som mor och uppfostrarinna. Lagstiftningsvägen har man t ex i Ungern och Polen underlättat kvinnans återgång genom att garantera henne full lön, dvs den lön hon hade ute i produktionen, om hon vid barnafödande väljer att stanna hemma tills barnet är 3 år. Föder hon under denna tid fler barn, förlängs tiden tills det yngsta barnet är 3 år, hon får då i stället för lön, ett kostnadsbidrag för varje barn per månad och staten garanterar henne en liknande anställning, som hon hade före sin barnafödande period, när hon återvänder till produktionen.

Det är svårt att bedöma långtidseffekten av denna utveckling, då lagarna är relativt nya. Men dessa lagar går definitivt stick i stäv med t ex de lagstiftningsåtgärder som genomfördes under sovjetstatens första år för att minska familjens betydelse och därmed stärka kvinnans ställning. Nu utgör familjen en av sovjetstatens stöttepelare, detsamma gäller, förefaller det, de övriga öststaterna.

Om orsakerna till denna utveckling i Sovjet har diskuterats en hel del.⁴ Man har angett krigskommunismen och samhällets otillräckliga resurser att ta sig an vårdnaden av barnen.

³ Mária Márkus, *Women and work: Feminine emancipation at an impasse*. Imp. of science on Society. Vol. XX, No. 1. 1970.

⁴ Eva Adolfsson, 'Patriarkat i Sovjet?', *Zenit* nr 2, 1967.

Kravet på en snabb industrialisering av landet där tyngdpunkten inom näringslivet lades på den tunga industrin gjorde att konsumtion och service eftersattes och förhindrade hushålls-arbetets modernisering. I det halvlitterata, efterblivna sovjetiska bondesamhället där majoriteten av människor var uppfostrade under patriarkaliska förhållanden, kunde inte folket handskas med de åtgärder som främst syftade att frigöra kvinnan på det sexuella området, åtgärder som fri rätt till skilsmässa, fria aborter, legaliserandet av 'fria förbindelser'. Dessa åtgärder fick istället katastrofala följder, främst för kvinnorna.

Att i detalj studera och analysera den här utvecklingen återstår ännu att göra. Den analysen hänger nära samman med en analys av övergångssamhällena och deras utveckling överhuvudtaget. Att avfärda problematiken med att Sovjet svikit revolutionen och därmed också kvinnorna, som vissa författare gör, förklarar ingenting och lär oss inget.

Kvinnorna i västvärlden

Utvecklingen för kvinnornas del i västvärlden och USA känner vi bättre till, men också här är analyserna otillräckliga. De formella och juridiska fri- och rättigheterna har inte inneburit någon jämställdhet ens för merparten av de privilegierade kvinnorna, än mindre för arbetar-klassens kvinnor. Orsakerna till detta är man mer oklar över. Man har framförallt tagit fasta på kapitalets behov av en reservarmé av arbetskraft. När det rått brist på arbetskraft har kvinnorna dragits in i produktionen, såsom vid den tidiga industrialiseringen, under de två världskrigen, men vid brist på arbetstillfällen har kvinnorna åter förpassats till hemmen. Detta har kunnat ske genom att hemmafruideologin och kvinnans sociala roll som huvudansvarig för hem och barnuppfostran aldrig i grunden har ifrågasatts.

Men en nyligen gjord undersökning⁵ tyder på att buffertresonemanget beträffande kvinnornas roll inom produktionen inte gäller generellt, åtminstone inte för Sveriges del. Det resonemanget är mest relevant för de branscher som reagerar hårdast på konjunktursvängningar, dvs de industrier som utsatts för konkurrens utifrån. Dessa sammanfaller med den privatägda sektorn av ekonomin. Kvinnorna återfinns här främst inom textil- och konfektionsindustri och inom livsmedelsindustri. Dessa branscher har visat sig ytterst konjunkturkänsliga. Förutom fluktuationer beroende på konjunkturer visar dessa branscher i sin helhet på en ökande arbetslöshet, samma sak gäller för handeln.

Konjunkturflyktuationer och den ökade arbetslösheten till trots har den kvinnliga förvärvs-intensiteten i Sverige rört sig kring en stigande trend alltsedan efterkrigstiden. Förklaringen till detta är att söka i den offentliga sektorns kraftiga expansion. En stor del av den kvinnliga arbetskraften tillhör den offentliga sektorns tjänstemannagrupp (både inom statlig och kommunal förvaltning), undervisning samt hälso- och sjukvård.

Dessutom har det framförallt under 60-talet skett en brant ökning av antalet deltidsarbetande kvinnor på bekostnad av de heltidsarbetande inom handeln och serviceyrkena. Trots att deltidsarbetet innebär ovanligt liten ersättning och på ovanligt otrygga villkor, har detta arbete varit enda alternativet för många hemmafruar ur låglönefamiljer, där inflationen tvingat ut kvinnorna i produktionen, inte för att höja familjens standard utan för att bibehålla den. Trots att det är arbetarkvinnorna som drabbas hårdast av ett klass- och köns-diskriminerande samhälle är det inte dessa kvinnor som gått i täten för den nya kvinnorörelsen. Det är istället de utbildade kvinnorna i de sk mellanskikten.

Kvinnorörelsen under monopolkapitalismen

För att förstå uppkomsten av den nya kvinnorörelsen måste man se den mot bakgrunden av 60-talets politiska och samhällseliga utveckling, menar Juliett Mitchell.⁶ Signe Arnfred har i en

⁵ Kerstin Burström, Anita Göransson, Ann Stödborg: *Kvinnornas villkor på arbetsmarknaden i Sverige 1950-1970*, Ekonomisk-Historiska inst., Lund, 1972.

⁶ Juliette Mitchell, *Den nya kvinnorörelsen*, Pan/Norstedts, Sthlm, 1972.

artikel⁷ följt upp och ytterligare försökt utveckla Mitchells analys, bl a med hjälp av Therborns klassanalys. Jag ansluter mig i stora delar till deras analyser, men inte helt.

Signe Arnfred tar i sin artikel upp de generella samhällseliga förutsättningarerna för kvinnorörelsen, där förändringarna inom ekonomin: kapitalismens nuvarande utvecklingsfas, den monopolkapitalistiska, medfört betydande förändringar i *ideologin*. Denna förändring karakteriseras främst av en manipulativ maximering av behov som går att exploatera kommersiellt inom ramen för det kapitalistiska samhället, exempelvis sexualitet. Det har också skett förändringar i *klasstrukturen*, där småborgerligheten i det klassiska kapitalistiska samhället reducerats sedan efterkrigstiden och i allt snabbare tempo under 60-talet. I gengäld har ett klassmässigt mer svårbestämt *mellanskikt* ökat kraftigt.

Liksom Mitchell, går Arnfred in på vilken betydelse dessa utvecklingstendenser haft för uppkomsten av de olika '*mellanskiktsrörelser*', som uppstått under 60-talet. Rörelser som black power, hippies, yippies, studentrörelsen och kvinnorörelsen. Den under de sista årtionena enormt expanderande *utbildningen* är av central betydelse för att förstå dessa rörelsernas uppkomst, menar de. Arnfred och Mitchell försöker också analysera dessa utvecklingstendensers betydelse för *familjeinstitutionens del*. De drar båda den slutsatsen att det framförallt är *mellanskiktskvinnornas situation* som i hög grad har kommit att bli centrum för alla de motsättningar som kapitalismens nuvarande utvecklingsfas skapar.

Arnfred pekar på vissa drag inom monopolkapitalismen som hon menar är av speciell betydelse:

Konkurrenskapitalismen, som innebar ett oöverskådligt antal verksamheter som konkurrerade med varandra, främst genom att nedbringa produktionskostnaderna för att med billigare priser kunna erövra marknaden, har, i kraft av kapitalismens inneboende tendenser till centralisering och koncentration av kapital, blivit avlöst av en situation där marknaden domineras av få förhållandevis stora *monopol*, som i hög grad själva kan bestämma priserna. Detta innebär inte att det inte är konkurrens. De stora enheterna måste fortfarande erövra så mycket av marknaden som möjligt, men konkurrensen ser annorlunda ut. Kampen förs nu i hög grad med hjälp av reklamkampanjer, nya designer, andra emballage, lotterier o dyl.

Ansträngningarna till profitjakt är inte längre centrerade enbart till produktionsfären, där det är *produktion* av mervärde det gäller, utan också i hög grad till cirkulations- och konsumtionsfären, i samband med *realiseringen* av mervärde. Detta betyder inte att produktionsfären mist sin betydelse, eller att det inte sker någon utsugning här, tvärtom, men det betyder att allt mer arbetskraft används i cirkulations- och avsättningsledet. Denna sektor kommer därför också i stigande grad att präglade den samhällseliga totaliteten.

I detta sammanhang innebär den avgörande skillnaden mellan priskonkurrens och konkurrens via reklam, att reklamen inbegriper en påverkan på köparens behovsstruktur och medvetande, som enbart priskonkurrens inte ger möjlighet till. Av hänsyn till varuavsättningen blir det viktigt att kunna planlägga och manipulera folks behov, att kunna strukturera dem på ett sådant sätt att det krävs ständigt nya saker för att tillfredsställa dem och en ständig otillfredsställelse med det redan förvärvade. Sättet som denna manipulation genomförs på, är att skapa förändringar i exempelvis modet, skapa nya behov, sätta nya statusmål och framtinga nya normer för vad som är 'inne'. Nyhet blir ett värde i sig.

En viktig förutsättning för kretsloppet är emellertid, att det är några som är villiga och har pengar att köpa. Där folk under den tidiga kapitalismen var tvungna att spara, är de nu tvingade att förbruka.

⁷ Signe Arnfred: 'Aspekter af den samfunsmæssige baggrund for kvindebevegelsen' i *Kvindeundertrykkelsens specifikke karakter under kapitalismen*, Köpenhamn, 1973.

Sammanhangen i själva *exploateringsstrukturen* har ändrat sig. Det klassiska sammanhanget under den tidiga kapitalismen bestod i ekonomiskt och fysiskt tvång som innebar en *reducing* av primära behov (föda, kläder, sexualitet) och av sekundära behov, (fritid, sport o s v) och samtidigt en maximering av utsugningen, låg lön, lång arbetstid, ökat arbetstempo, kvinnor och barn i produktionen. Det aktuella sammanhanget är manipulativ *optimering* av systemkongruenta behov, ett utsuddande av skillnaderna mellan primära och sekundära behov och därigenom en maximering av utsugningen. Ett exempel på detta är sexualitetens 'kommersialisering', som får återverkningar på äktenskap, familj, kvinnans situation och förmodligen hela personlighetsstrukturen.

Där *familjen* tidigare skapade en relativt fast sexualstruktur, med betydelse för personlighetens utveckling, blir, menar Arnfred, den sexualstruktur, som skapas av senkapitalismens media och reklampåverkan mer diffus och labil. Förtryckaren är inte längre den auktoritära familjefadern, som man kan göra uppror mot, utan en obestämd, opersonlig samhällsmakt, som man inte på samma sätt kan förhålla sig direkt till. Detta skapar en beroende, anpasslig, utifrånstyrd människa som gagnar monopolkapitalismen. Författare som mer i detalj försökt belysa den här processens betydelse för den psykologiska anpassningen och för förändringen av den dominerande personlighetsstrukturen i det kapitalistiska samhället är ex R. Reiche i 'Sexualitet och Klasskamp' och A. Mitscherlich i 'Det faderlösa samhället'.

Enligt min mening lägger Arnfred litet för stor vikt vid reklam, mediapåverkan och sexualitet. Stora förändringar, åtminstone i Sverige, sker också direkt inom produktionen, med automatisering och centralisering (strukturrationalisering) som innebär ökade krav på effektivitet och utbildning hos arbetskraften, strukturarbetslöshet, utslagning av 'ineffektiv' arbetskraft. Det är framförallt de arbetsintensiva branscherna, där kvinnorna befinner sig, som bedöms som föga lönsamma och har svårt att klara sig i konkurrensen. De rationaliseras hårt eller läggs ned helt och hållet. Till största delen har man i Sverige från statsmakternas sida lyckats införliva industrins utslagna som konsumenter av tjänster inom sjukvård och socialvård, med åtföljande ansvällning av dessa sektorer, eller, och det gäller till stor del kvinnorna, har de fått sin sysselsättning inom dessa sektorer. — Undervisningens och forskningens ökade betydelse visar sig också i denna sektors väldiga ansvällning. Mellan 1960 och 1965 skedde en fördubbling av sysselsättningen inom detta område, detsamma gäller socialvården.⁸

Förändringar i klasstrukturen

Under den tidiga kapitalismen fanns en tämligen stor *småborgerlighet*, som inte var direkt involverad i det kapitalistiska systemet genom att de varken köpte eller sålde arbetskraft, men i stort sett levde på att själv producera eller utväxla varor. Småborgarna bestod av självständiga bönder, småhantverkare och handlare med få eller inga anställda. Denna grupp har alltsedan efterkrigstiden varit på stark retur, små butiker ersätts av 'supermarkets', lantbruk läggs ned, mindre verksamheter uppslukas av större och tidigare ägare blir funktionärer. Enligt G. Therborn utgjorde småborgarna i Sverige 1930 31 % av samtliga förvärvsarbetande, men deras antal 1965 hade reducerats till 14 %.⁹

I gengäld har en annan grupp — '*mellanskikten*' — ökat. Från att ha utgjort 10 % 1930 utgjorde de 1965 28 % av den förvärvsarbetande befolkningen. Therborn understryker att dessa mellanskikt vuxit på de gamla småborgarnas bekostnad, och inte, som vissa hävdar, på arbetarklassens. Men det har definitivt skett en tillväxt av grupper, som är löneanställda utan att direkt producera mervärde men vars funktion har att göra med realisering av mervärde. Hit hör alla 'ideologiska arbetare', som reklamfolk, mediafolk och pedagoger, men också sjukvårdspersonal, socialrådgivare och hela gruppen av kontorsanställda.

Sammanfattar man de drag i den monopolkapitalistiska utvecklingen som enligt Arnfred haft

⁸ Burström m.fl. a.a.

⁹ Göran Therborn, 'Om klasserna i Sverige 1930-1970', *Zenit* nr 28, 1972.

betydelse för uppkomsten av kvinnorörelsen och åtskilliga andra rörelser de sista 10 åren är det:

- (a) Ett indragande av allt större delar av samhället under kapitalistiska produktionsförhållanden, 'kapitaliseringen' av allt större delar av den samhälleliga produktionen, vilket innebär att småproduktionen försvinner och att allt fler mellanmänniska relationer präglas direkt av kapitalets behov, 'kapitaliseringen' av mänskliga behov, ex sexualiteten.
- (b) En allt större betydelse får mervärderealiseringsen i förhållande till produktionen av mervärde. Produktionssfären är fortfarande avgörande i sista instansen, men konsumtions- sfären och den därtill knutna behovsmanipuleringen, betyder mera för kapitalets fortsatta expansion och stabilitet än den tidigare gjort.
- (c) I samband därmed har det skett en ökning av medvetenhetspåverkan överhuvudtaget, dels som behovsmanipulering, dels som indoktrineringen av legitimerande tankesystem.
- (d) Uppkomsten av nya 'mellanskikt, grupper som är sysselsatta i cirkulations- och konsumtionssfären, icke minst som medvetenhetspåverkare och ideologiproducenter- förmedlare, men vars arbetsförhållande i övrigt påminner om arbetarklassens; lönearbete, underordning under kapitalet.

Ideologins roll

Det gemensamma för de 'mellanskiktsrörelser', som uppstått under de senaste 10 åren, varav kvinnorörelsen är en, är att det rör sig om uppror på den *ideologiska nivån*. Den förändrade utbildningssituationen har haft stor betydelse. Utbildningen har expanderat enormt under de sista årtiondena. Kapitalet har haft behov av bättre utbildad arbetskraft, dels i själva produktionen (ingenjörer, tekniker o s v), men också i olika typer av arbeten av främst ideologisk karaktär (pedagoger, psykologer, journalister, reklammän).

Men den höga utbildningen är ett tveeggat vapen, med den ökas möjligheterna till ideologisk påverkan från samhällets sida, men också möjligheterna att avslöja motsättningarna inom de ideologiska institutionerna som skola, universitet, familj och ytterst det kapitalistiska samhället.

Till brottet i den borgerliga ideologin, d v s ideologin om alla individers frihet, jämlikhet, broderskap, privata egendom, demokrati, yttrandefrihet och individuella självständighet, har bidragit erfarenheten att hög utbildning, som tidigare var en passersedel till ett bekvämt och tryggt liv, plötsligt stämmer mycket dåligt med den verklighet man möter. (Liksom i slutet av 1800-talet i Europa har det skett en 'överproduktion' av intellektuella.) För en del innebär det en kamp att alls få jobb och de flesta hamnar i en underordnad position, ofta sysselsatta med ideologiproduktion eller ideologiförmedling, som till stor del har den egna gruppen som målgrupp, men som, det framgår allt tydligare, inte tjänar denna gruppens intressen.

Även om de generella samhällsdragen är gemensamma för 60-talets 'mellanskiktsrörelser', så är det naturligtvis speciella drag som är gemensamma för kvinnornas situation, som utgör bakgrunden för särskilt *kvinnorörelsens uppkomst*.

Men också här är det *mellanskiktskvinnorna* som befinner sig i centrum för motsättningarna, menar såväl Mitchell som Arnfred. De mellanskiktskvinnor, som trott att utbildning skulle garanterat deras borgerliga rättigheter, finner sig direkt diskriminerade såväl inom utbildningen som på arbetsmarknaden av män, även om kvinnorna har samma utbildning och meriter. De kvinnor som söker sig till mellanskiktsrörelserna, 'den nya vänstern', studentrörelsen o s v finner att de också där diskrimineras av männen. Inte underligt att många av dessa kvinnor drar slutsatsen att männen är kvinnornas största fiender och hinder för deras uppnående av de borgerliga fri- och rättigheterna.

Familjestrukturens förändring

Kvinnans indragande i produktionen skapar en *kris i familjesystemet* (nedan frångår jag till en del Arnfred och Mitchell). Familjernas materiella grund är fortfarande en form av småproduktion i förkapitalistisk bemärkelse,¹⁰ privat hushållsarbete och barnuppfostran, som är kvinnornas sociala ansvar. Detta står i motsättning till kapitalismen, som bygger på fri arbetskraft. Men medan man under kapitalismens första stadier behövde mycket lättersättligt folk med låg utbildning, är kapitalismens främsta behov nu fri, lätttrörlig och *kvalificerad* arbetskraft. För kapitalismen är det naturligtvis likgiltigt om det rör sig om kvinnor eller män, bara de uppfyller de för kapitalismen väsentliga kraven. Krisen i familjesystemet orsakas av att vissa tendenser inom kapitalismen verkar för familjestrukturens upplösning, medan andra verkar för dess bevarande.

Upplösande faktorer:

- (1) Allt fler av de funktioner som tidigare utfördes inom familjen, utförs nu inom ramen för det kapitalistiska samhällets varuproduktion.
- (2) I och med att småborgerligheten försvinner, försvinner också de sista resterna av familjens funktion som produktionsenhet för enkel varuproduktion, d v s småbutiker, hantverk och små lantbruk drivna på familjebasis.
- (3) Sexualliberaliseringen och utbredningen av p-piller m m upphäver familjens sexmonopol.
- (4) Mer och mer av familjens socialiserings (uppfostran)-funktioner övertas av samhället.
- (5) Fler och fler kvinnor får utbildning och arbete.

För familjestrukturens bevarande verkar:

- (1) Att det privata arbete kvinnor utför inom familjen utan betalning är lönsamt för dem som äger/kontrollerar produktionsmedlen.
- (2) Familjens funktion som konsumtionsenhet.
- (3) Familjens funktion att tjäna som en reservoar och ett kamouflage för dold arbetslöshet bland kvinnor, äldre, handikappade och utbildad ungdom.¹¹
- (4) Familjens psykologiska funktioner. Å ena sidan en sista utpost för behov av närhet, värme, trygghet och tröst. En plats där man kan vara förhandsaccepterad utan att behöva konkurrera, prestera och vara bäst. Å andra sidan, en säkerhetsventil för den aggressivitet man inte vågar vända utåt mot ex arbetsköpare. En instans för att genomföra den hämmande anpassningen av barn. En instans som bidrar till en artificiell uppdelning i privatliv och offentligt liv, till atomiseringen människor emellan och därmed förhindrar en bredare solidarisering.
- (5) Slutligen finns det inom vissa sektorer fortfarande behov av en reservarmé, som går att dra in vid högkonjunktur och skjutsa ut vid lågkonjunktur, ex service-näringarnas och handelns användande och exploatering av deltid, som kanske kommer att sprida sig till andra sektorer.

Mitchell försöker med hjälp av begreppen produktion, reproduktion, socialisering och sexualitet belysa de motsättningar som krisen i familjesystemet skapar för främst kvinnorna i mellanskikten.

Produktion: Mitchell delar inte upp produktionen i hemproduktion och produktion på arbetsmarknaden. Hon tar istället fasta på att det framförallt är de utbildade mellanskikts-kvinnorna som dragits in i produktionen de senaste 10 åren. Dessa kvinnor möter en köns-diskriminerande arbetsmarknad, som innebär att de inte anses jämställda med männen i deras egen grupp med likvärdig utbildning. Detta leder till ett brott i den borgerliga ideologin.

¹⁰ Margaret Benston, 'Kvinnofrigörelsens politiska ekonomi', i *Kvinnokamp*, Gidlunds, 1971.

¹¹ Peggy Morton, 'A women's work is never done', *Leviathan*, Vol. 2. nr 1, May 1970.

Reproduktion: Motsättningarna inom reproduktionssfären härleder hon till framförallt mellanskiktsskvinnornas situation, som har möjliggjort en åtskillnad mellan sexualitet och reproduktion i samband med p-piller och sexualliberalisering. De perioder under sin livstid då kvinnorna är arbetsförhindrade av rent biologiska skäl, beroende på graviditet och barnafödande, har förkortats enormt i jämförelse med tidigare generationer. Trots detta betraktas kvinnan först och främst som moder.

Socialisering: Socialiseringen av barn är också stadd under stark förändring. Allt mer av socialiseringen förläggs utanför hemmet, skoltiden förlängs både framåt och bakåt. Något Mitchell inte tar upp i det sammanhanget är att det huvudsakliga ansvaret för barnen fram till skolåldern fortfarande ligger hos kvinnorna. Under barnens skoltid är kvinnans funktion att tjäna som garant för att familjen, alla uppsplittrande tendenser till trots, håller ihop.

Sexualitet: Det är på sexualitetens område som motsättningarna framträder skarpast, menar Mitchell. Många av utvecklingstendenserna inom de övriga strukturerna, speciellt de familjecentrerade: reproduktion och socialisering, kan ses i relation till och i ljuset av utvecklingen här. Förändringarna i samhällsideologin beträffande relationen till sexualitet, och därmed på sikt också förändringar i själva sexualstruktureringen, rymmer en rad frigörande möjligheter, sett utifrån kvinnosynpunkt — trots att och samtidigt med att utvecklingen också innebär tendenser i motsatt riktning, att ännu fler mänskliga relationer och potentialer dras in i och underordnas kapitalismen. Å ena sidan har sexualliberaliseringen för kvinnornas del inneburit att de för första gången på århundraden kunnat uppleva sig som sexuella subjekt, inte bara som objekt för männens sexualdrift. Å andra sidan har sexkommersialiseringen, 'kapitaliseringen', av sexuella behov lett till att kvinnornas objektstatus och kvinnokroppens karaktär av säljbar vara på marknaden ytterligare förstärkts.

Enligt min mening centreras såväl Mitchells som Arvfreds analys alltför mycket på mellanskiktsskvinnornas situation. De missar dessa skikts beroende av klasskampens totalitet då de försöker linjera upp en 'strategi för kvinnofrigörelseteori'.

Framförallt Mitchell gör det misstaget att hon inte förmår klargöra hur ekonomin och kvinnornas relation till produktionen, såväl produktionen i hemmen som på arbetsmarknaden, är bestämmande i sista hand för kvinnornas plats i samhället. Hon koncentrerar sig framförallt på ideologins betydelse och i synnerhet på de förändringar som skett för kvinnans del inom den sexuella sfären. Hon behandlar ideologin som om den vore bestämmande över ekonomin, också i 'sista hand', och inte tvärtom, och faller därmed lätt i feminismens fallgropar. Mot denna bakgrund är det inte underligt att hon inte lyckas skapa någon reda i kvinnornas klassproblematik. Signe Arnfred lyckas där betydligt bättre då det gäller att belysa kvinnorörelsens karaktär av mellanskikts-rörelse, men hon glömmer det viktigaste, nämligen att dra de politiska och teoretiska slutsatserna av detta. Den grundläggande motsättningen i det kapitalistiska samhället går mellan arbetarklass och borgarklass. Mellanskiktsskvinnorna måste med nödvändighet bli underordnade och beroende av denna motsättnings karaktär i avgörande sociala konfliktsituationer, och kommer att dras i den ena eller den andra riktningen mellan dessa båda poler.

Både Arnfred och Mitchell talar om att på 'feministiska frågor ge marxistiska svar', men de tenderar i själva verket att på feministiska frågor ge feministiska svar. Mot bakgrund av mellanskiktsskvinnornas labila sociala ställning blir också den nuvarande kvinnorörelsens uppsplittring i feminism och socialism förståelig, liksom vissa likheter men också skillnader i jämförelse med den 'gamla' kvinnorörelsens uppsplittring i två, den borgerliga (feminism) och den proletära (socialism).

Feminism

'Vi vill inte bli män, vi vill bli människor!' 'Revolutionen börjar i våra huvuden och i våra hem!'

Kvinnoligan startade som en reaktion på den manligt dominerade vänstern i Lund. Många kvinnor i de då (1970) dominerande vänstergrupperna upplevde dessa som alltför teoretiska, abstrakta, auktoritära, människofientliga och fantasilösa. Många, däribland jag själv, tyckte oss finna att teorierna, abstraktionerna, språket och organisationsformerna användes, inte som medel i en frigörelsekamp, utan som självändamål och maktmedel av dem som satt i toppen av hierarkin, för att hålla människor med avvikande meningar nere. Majoriteten av dessa var (naturligtvis) kvinnor. Jag vill betona att jag inte tar upp Kvinnoligan för att speciellt diskutera denna organisation, utan för att de flesta tendenserna inom Kvinnoligan är gemensamma för den feministiska utvecklingen inom kvinnorörelsen i stort. Kvinnoligan får alltså ses som symtom på och som en konkret utgångspunkt för en vidare problematik, jag försöker begränsa diskussionen till de fenomen som förefaller generella.

Jag tror att det är viktigt att betona fantasin, spontaniteten, humorn och uppfinningsrikedomen som kännetecknade Kvinnoligan i början, för att förklara dess enorma dragningskraft i ett inledningsskede.

Men gruppens anarkistiska uppbyggnad och lösa organisationsstruktur, som ursprungligen var tänkt som en garanti mot en odemokratisk hierarki, fick emellertid motsatt effekt och ledde till att vissa grupper och individer kom att inta en än mer ledande och dominerande position än i traditionella typer av organisationer. Medlen för dominans var också annorlunda än i vanliga grupper. Det var inte längre den pseudo-effektive byråkraten, den abstrakte teoretikern eller den politiske pragmatiken som gynnades, utan den kvinna som mest expressivt och med störst inlevelse kunde ge verbalt uttryck för sina subjektiva upplevelser av att vara förtryckt. När de egna upplevelserna hotade att tryta kunde man hämta ny kraft ur den feministiska litteratur från USA, England och senare också från Danmark, som började strömma in över Sveriges gränser.

Till en början upplevde nog många kvinnor en väldig befrielse i att få ge uttryck för det man anat och känt, men aldrig riktigt vågat tänka, än mindre ge ord; att man var förtryckt som kvinna, att man utgjorde en förtryckt och diskriminerad grupp, trots att man inte kom från arbetarklassen. Det rörde sig i Kvinnoligan, liksom i den övriga kvinnorörelsen, främst om mellanskiktsskvinnor, vars situation ställer dem i centrum för ideologiska motsättningar. Men den feministiska utvecklingen kom att hindra gruppens politiska utveckling.

Feminismens ideologi och strategi

Förr var feminismen en borgerlig klassprodukt och ett uttryck för borgerligt tänkande, det är den fortfarande. Detta kamoufleras i dess nutida variant emellertid av

(a) en quasi-socialistisk täckmantel

(b) delvis riktiga psykologiska insikter i hur förtrycket av kvinnorna tar sig uttryck på en ideologisk och individualpsykologisk nivå, insikter som inte enbart är giltiga för borgarkvinnornas del.

Det borgerliga tänkandet utmärks av att det är *dualistiskt*, inte dialektiskt, av att det är idealistiskt, 'anden' skapar historien, inte materialistiskt, eller, i brist på bättre uttryck, av biologism, d v s gör historien till natur. Mycket som en effekt av detta är det borgerliga tänkandet statiskt, ahistoriskt och gör vad som i själva verket är *effekter* av en samhällslig utveckling till dess orsaker.

Alla dessa komponenter finns med i feminismen, liksom en betoning av det personliga och subjektiva *på bekostnad* av det objektiva och allmänna och, som en följd av detta, en utpräglad teorifientlighet.

Denna betoning av det personliga och subjektiva och synen att alla försök som görs för att se förtrycket av kvinnan i ett större perspektiv antingen är uttryck för en rädsla för och en

underkastelse under mannen, eller för en mansidentifiering och förakt för sitt eget kön, går igen på många ställen i kvinnolitteraturen och inom den nya kvinnorörelsen. Betoningen ligger på att vi är förtryckta som kvinnor, inte varför vi är det.

I och för sig riktiga iakttagelser av hur förtrycket av kvinnorna tar sig uttryck psykologiskt och ideologiskt, vänder man på, då man ser det psykologiska och ideologiska förtrycket inte som effekter av vissa samhällsförhållanden, utan som själva grundorsakerna till dem.

Patriarkatet förefaller i exempelvis Shulamith Firestones¹² och Kate Millets¹³ analyser att utgöras av ett fritt svävande åskmoln av kvinnoförtryck som alltid existerat oberoende av produktionssätt, klasstillhörighet o s v.

Den materiella grunden till patriarkatet måste man istället söka i uppkomsten av den 'patriarkaliska familjen', i uppkomsten av den privata egendomsrätten överhuvudtaget. Denna form av förtryck är äldre än kapitalismen. Den var nödvändig för och legitimerade/legitimerades av det speciella produktionssätt som den utvecklats i. Kapitalismens framväxt som dominerande produktionssätt rycker under basen för familjen som produktionsenhet i samhället. Kapitalismen bygger på tillgången av fri arbetskraft. Hushållen är det som återstår av småproduktion och är socialt definierad som kvinnans ansvar. Kvinnans indragande i den kapitalistiska produktionen står i motsättning till kvinnans roll inom familjen och den sociala definition av kvinnan som detta givit upphov till. Denna motsättning är själva grunden för kvinnofrågans uppkomst, för kvinnorörelsen och för den särskilda form som kvinnoförtrycket tar sig under kapitalismen. Först i och med att det privata hemarbetet och arbetet med barn utfördes inom ramen för samhällets produktion och delades lika mellan kvinnor och män, skulle den *materiella* grunden för patriarkatet brytas. Detta skulle — *teoretiskt* — möjliggöra jämställdhet mellan kvinnor och män inom varje klass. Klasssamhället, som kapitalismen bygger på, skulle däremot inte upphävas på så vis. Majoriteten av kvinnor skulle också i fortsättningen, även om de vore jämställda med männen inom sin klass, vara förtryckta och exploaterade av kapitalisterna. I praktiken permanentar kapitalismen de motsättningar som det nuvarande familjesystemet innebär och kvinnans roll i det, då vissa tendenser inom kapitalismen verkar för familjens bevarande, andra för dess upplösning. (Men kapitalisternas familjer är aldrig under några omständigheter hotade.)

Firestone menar i stället att eftersom grunden till förtrycket av kvinnan är hennes biologiska funktion att föda barn — kan förtrycket bara upphävas genom att upphäva biologin, d v s kvinnorna skall upphöra att föda barn. Med teknologins hjälp skall man ändå säkra släktets fortbestånd. Detta är naturligtvis absurt, förändrades inget annat skulle det inte innebära någon annan förändring i kvinnornas situation än att de slapp havandeskap och smärtsamma förlossningar. Kvinnans sociala roll skulle också i fortsättningen vara densamma eftersom de grundläggande materiella villkoren för deras roll inte förändrats.

Kate Millets insiktsfulla analys av 'sexualpolitiken' rymmer också feministiska felslut i sin förlängning. Manlighet hör på ett djuppsykologiskt plan samman med ett behov av makt, inte bara socialt utan också sexuellt, så att framgång och makt i socialt avseende också innebär en förstärkning av den manliga identiteten i sexuellt avseende. Hotas mannens sociala maktposition hotas också hans sexuella identitet (d v s — känner sig inte mannen överlägsen kvinnan blir han impotent).

Kvinnlighet hör följaktligen på ett djuppsykologiskt plan samman med behov av att underkasta sig. Att vara socialt överlägsen männen i sin omgivning hotar inte bara männen utan också kvinnan i hennes sexuella identitet.

Det är viktigt att vara medveten om att könskampen, liksom klasskampen, strukturerar den

¹² Shulamith Firestone, *The dialectic of Sex*, Jonathan carp, LDT, 1971.

¹³ Kate Miller, *Sexualpolitiken*, Sthlm, 1971.

enskilda personligheten också på ett djuppsykologiskt plan. Liksom ideologin i samhället ofta släpar efter i förhållande till den ekonomiska utvecklingen, så släpar en individs omedvetna, men primitiva uppfattning om sig själv och sin könsidentitet, ofta efter i förhållande till den vuxnes medvetna uppfattningar. Grunden till könsidentiteten skapas så tidigt som i 3-4 årsåldern.

Detta är viktiga faktorer att ta hänsyn till på en psykologisk förklaringsnivå, för att förstå motståndet mot t ex kvinnokampen både hos männen och hos kvinnorna själva.

Men feministerna gör åter det felet att de förväxlar orsak och verkan. Sett inom ramen för ett snävt perspektiv, t ex den borgerliga kärnfamiljen, framstår många psykologiska faktorer som orsaker till mänskligt beteende, men sett i ett vidare perspektiv framstår de som effekter av familjesystemets och samhällets uppbyggnad och förändring. Det perspektivet ger den historiska materialismen.

Detta perspektiv förtar naturligtvis inte vikten av psykologiska orsaksfaktorer i ett mikro-sammanhang och på en psykologisk förklaringsnivå, men feministerna begränsar sig till ett psykologiskt perspektiv, till en personlig och privat utgångspunkt, som förhindrar dem från att erkänna sin egen och andra mellanskikt kvinnors samhälleliga placering eller förstå samhället i stort. De inser inte att, eller hur, den ekonomisk-strukturella nivån är övergripande.

Hade målet varit några mellanskikt kvinnors personliga frigörelse, hade kanske den personliga utgångspunkten varit riktig för dem. Men feministerna talar ju om att omstörta samhället, att det personliga är politiskt, om socialism, att förtrycket av kvinnan är baserat på maktförhållanden och att kvinnorna måste bryta detta maktförhållande genom att solidariskt gå samman.

Kvinnorörelsen som klassprodukt

Karen Jespersen och Karen Syberg har i en artikel¹⁴ närmare försökt att analysera kvinnorörelsen som klassprodukt och tagit fasta på tänkandet om att '*det personliga är politiskt*', *moralismen, individualismen och analogitänkandet*, en analys som jag instämmer i.

Det personliga är politiskt — det är riktigt, menar de, att personliga problem är politiska som symptom, men det är inte vilket politiskt förtryck som helst som ger samhällelig makt och det är inte alla former av förtryck, som ger insikt i samhälleliga sammanhang (så som proletarietet principiellt gör det). Mellanskikt-kvinnornas samhälleliga placering, t ex, ger inte en sådan insikt.

Denna placering leder logiskt till en strategi, som går ut på att bekämpa det privata och personliga förtrycket, eftersom det samhälleliga sammanhang det ingår i är dolt. Objektivt har kvinnor alltid varit förtryckta, och förtrycket har alltid haft formen av att kvinnor varit privata och sexuella 'väsen'. Men det är först det kapitalistiska samhället med privatsfärens totala avskiljande från den offentliga sfären (produktionen), där kvinnorna är hänvisade till den privata sfären, som de avskärs från all makt och inflytande, men också från förståelsen av det samhälle som har makt över dem. Det är framför allt mellanskikt kvinnorna som varit avskurna på detta sätt. Mellanskikt kvinnorna upplever privatsfären — det personliga förtrycket under en man — som en omöjlig begränsning och ofrihet, och ser att detta förtryck är gemensamt för alla kvinnor. — Men även om detta förtryck under mannen är ett objektivt förtryck som är gemensamt för alla kvinnor, kan det upplevas olika av kvinnor beroende på deras olika klassituation i övrigt.

Privatsfären upplevs säkert som mer hämmande av mellanskikt kvinnor, som har utbildning och ofta potentiella, om än inte alltid reella, möjligheter till intressant arbete ute i produk-

¹⁴ Karen Jespersen och Karen Syberg, 'Socialism og feminism', i *Kvindeundertrykkelsens specifikke karakter under kapitalismen*, 1973.

tionen, än av arbetarkvinnor, vars arbete i produktionen oftast innebär rutinartat arbete till låg lön under pressade och stressande arbetsförhållanden. För dem måste den privata sfären oftast framstå som en utvidgning av friheten.

Moralismen

Då vi kvinnor ur 'mellanskikt' upplevde att vi var förtryckta som grupp bara för att vi var kvinnor, fortsätter författarna, ledde detta till ett brott i den borgerliga ideologin om allas likhet och allas borgerliga fri- och rättigheter. Men problemet sågs främst som ett moraliskt problem: det är orätt och orättvist att bli förtryckt.

Från männen ur mellanskiktstvånstern, som föreföll att se revolutionen uteslutande som ett ekonomiskt problem, fick kvinnorna höra att de var privilegierat överklassiga, att män också hade det svårt, att kvinnorna borde ta hänsyn, att proletariats män var mer undertryckta än kvinnorna. Det blev ett problem om vilka som var mest förtryckta, vilket förhindrade insikten att den relevanta skillnaden i förtryck inte ligger i omfånget, utan i erkännandet av vilken form av förtryck som ger en samhällelig makt. Det är inte för att proletariatet blir förtryckt som det är en revolutionär klass, även om upplevelsen av förtryck är en nödvändig förutsättning för att förändra något.

Proletariatet är revolutionärt därför att den särskilda form av förtryck som de är underkastade (lönearbete/mervärdesproduktion) gör att de enskilda individerna ingår i ett kollektivt sammanhang (en arbetsplats) där de både har gemensamma intressen och möjlighet att i gemensamma aktioner kämpa för dessa intressen. Det är denna ställning i *produktionen* som är den sociala basen för arbetarklassens politiska organisering och existens som potentiellt revolutionär klass. Arbetarna kan inte undgå förtryck eftersom de endast äger sin arbetskraft. Att det självfallet är 'orättvist' att vissa människor är förtryckta av andra har ingen betydelse i detta sammanhang.

Individualismen

I förlängningen av den personliga utgångspunkten har vi mellanskiktsskvinnor mycket starkt betonat den individuella frigörelsen, menar författarna. Det har varit nödvändigt eftersom vi som personer blev och blir gjorda till objekt för männen, till sexobjekt, underhållnings- och trivselobjekt. Antingen blev vi till serviceinrättningar för individuella män, eller blev vi förkastade som serviceinrättning. Detta var ännu värre, då existerade vi överhuvudtaget inte. 'Systemsolidariteten' var och är ett nödvändigt led då det gäller att komma över den handlingsförklamation, som följer av att vara objekt, parat med den konstanta rädslan av att bli vrakad, som gör andra kvinnor till fiender. 'Vi måste styrka och hjälpa varandra som kvinnor för att bli så mycket subjekt inför oss själva, att vi kan och vågar handla'.

Men därifrån till att bruka sin vunna frigörelse till att vinna insikt i sin samhälleliga placering, om sig själv som klassprodukt, är en svårare och obehagligare process, som lika väl kan blockeras av den vunna självkänslan, som omvänt.

Analogier

Det finns en motsättning mellan å ena sidan kvinnornas samhälleliga placering som kvinnor, och den därav följande utgångspunkten i det personliga förtrycket i privatsfären och å andra sidan kvinnornas uppror för att få samhällelig makt. Kvinnornas förtryck som kvinnor är inte av det slaget (som proletariats) att det ger samhällelig makt, det ger tvärtom ingen makt alls. Ett symptom på att denna motsättning inte är erkänd inom kvinnorörelsen, är att analysen av kvinnoförtrycket inte är konkret och materialistisk. För strategiskt bruk har kvinnorörelsen istället lånat begrepp från proletariatets karakteristika. Begrepp som kollektivitet, solidaritet och föreställningen att proletariatets exploatering är lika med förtryck, av samma typ som förtrycket av kvinnor som kvinnor. I analogi med kvinnornas förtryck ses exploateringen som ett personligt förhållande, som en sak mellan arbetare och arbetsgivare, och inte som ett

överpersonligt förhållande, bestämt av ekonomiska lagbundenheter, som är oberoende av den enskilda individens vilja.

Kollektivet

En av grunderna till proletariatets potentiella makt är att de enskilda individerna ingår i ett samhälleligt förhållande. Samhälleligt därför att förtrycket kan upphävas på samhällsplanet i den situation där man kollektivt är utsatt för det. Det förhåller sig på annat sätt med förtrycket av kvinnorna, därför att vi som kvinnor är *individuellt* placerade samhällsmässigt i den situation där förtrycket upplevs. Kvinnoförtrycket ute i samhället är en förlängning av det individuella förtrycket under mannen. Kvinnornas förtryck är generellt, men inte kollektivt i den bemärkelsen att vi bara genom att sluta oss samman i vår egenskap av kvinnor gentemot män kan upphäva det.

Solidaritet — arbetarnas solidaritet är makt. Det är bara den som gör det möjligt att ta över produktionsmedlen. Den är en nödvändig subjektiv faktor i en objektiv revolutionär situation, och är som sådan *utslagsgivande*. Den är ett kampmedel. Kvinnornas solidaritet ger inte på samma sätt makt. Solidariteten förblir en nödvändig psykologisk styrka, som gör det möjligt att arbeta trots förtrycket, men därmed överskrids inte förtryckets privata karaktär och är därför inte en utslagsgivande faktor på samma sätt som för proletariatet.

Det finns flera andra uttryck hos kvinnorörelsen, framför allt i dess feministiska form, som det gäller att både förstå och bemöta. Som t ex teorifientligheten och misstänksamheten mot abstrakta begrepp, abstrakt språkbruk, siffror och abstraherande över huvudtaget, som kommer sig av att teorierna, språket och abstraktionerna använts som maktmedel för att hålla kvinnorna nere.

Men drar man, som många feminister gjort, av detta slutsatsen att teorier och abstraktioner i sig är något manligt, gör man kvinnorörelsen en total otjänst. Att abstrahera är en nödvändig mänsklig förmåga, som utmärker människosläktet som art. Teorier, abstraktioner, siffror och begrepp är i själva verket de främsta vapen vi har då det gäller att avslöja förtrycket; det gäller för oss att lära oss använda dem istället för att förbli offer för dem.

Politisk praktik

Mot bakgrunden av Kvinnoligans feministiska utveckling blir också dess politiska utveckling begriplig. Den anti-auktoritära inställningen, rädslan för att dominera eller domineras, rädslan för att vara teoretisk och abstrakt, ledde till en inställning att ingens analyser kunde anses riktigare än någon annans, ingens organisationsförslag, arbetsförslag, aktionsformer eller mål ansågs vara mer värda att satsa på än någon annans. Detta ledde i sin tur till en fullständig laissez-faire stämning och apati å ena sidan, och ett antal •spontanistiska aktioner å den andra. Spontanistiska därför att det var omöjligt att få gehör för och kunna ena sig om en samlad linje att organisera och bygga upp aktionerna kring, på kort och på längre sikt. Eftersom denna linje saknades var det också omöjligt att dra nytta av de lärdomar som aktionerna gav, mot vilka det skulle varit möjligt att bedöma aktionernas värde och mot vilken en analys, målsättning och krav skulle kunna utvecklas och förändras på ett systematiskt sätt.

Upplevelsen av förtryckande organisationsformer inom vänstern ledde till uppfattningen att organisering i sig är något i grunden fult och auktoritärt. De medel som man ursprungligen tagit fasta på som vägar till frigörelse, t ex 'consciousness-raising' eller ökad medvetenhet om sitt eget förtryck, förvandlades till självändamål.

Ursprungligen var 'consciousness-raising' tänkt som ett medel mot den 'ekonomism', som man upplevt inom vänstern. Upplevelsen av att revolutionen innebar något mer än enbart de objektiva betingelserna, att de subjektiva betingelserna är en lika viktig del. Men i avsaknad av en verklig kunskap i marxism, slog upptäcktsfärderna i den subjektiva sfären över i ekonomismens motsats, i en fullständig 'psykologism', då den privata och personliga ut-

gångspunkten svarade mot en omedelbar upplevelse av förtrycket.

Alla dessa tendenser, liksom den våldsamma tillströmningen av kvinnor till Kvinnoligan under en period, ledde till en alltmer ökad förvirring, desorganisation, motsättningar och frustering och slutligen till Kvinnoligans upplösning.

Den nya Kvinnoligan, som bildats efter upplösningen, är ännu alltför ung för att man ska kunna bedöma dess utveckling.

Jag vill inte ha sagt att allt inom feminismen är felaktigt, mellanskiktsskvinnor är utan tvekan förtryckta, inte heller att allt var förkastligt inom Kvinnoligan. Ambitionen att skapa en organisation som bygger på verklig demokrati, att bryta med 'ekonomismen' inom vänstern och att skapa utrymme för egna erfarenheter, fantasi, humor och skaparglädje i den politiska kampen sympatiserar jag fortfarande med.

Insikter i den subjektiva sfärens betydelse är något som marxister ofta missar. Men det måste vara viktigt för marxister att upprätthålla den nödvändiga dialektiken mellan subjektivitet och objektivitet, både på ett teoretiskt plan — det finns behov av psykologisk kunskap inom ramen för en marxistisk samhällsanalys — liksom på ett praktiskt politiskt plan. Exploatering och förtryck är något som upplevs mycket konkret, påtagligt och subjektivt av människor av kött, blod och känslor.

Socialism

Den proletära kvinnorörelsen hade sin bas bland arbetarkvinnorna. Grupp 8 är en mellanskiktsrörelse, basen utgörs av kvinnor från mellanskikten. Vilken betydelse har detta för gruppens uppkomst och utveckling, dess ideologi och strategi och för dess politiska praktik? Det måste sägas med en gång att avsnittet om Grupp 8 får tas för vad det är, en snabbskiss utan pretentioner på att vara någon djupare analys eller genomgång av Grupp 8:s teori, strategi och taktik. Därtill känner jag alldeles för lite till om gruppen. Men i väntan på en sådan analys vill jag ändå göra en del kommentarer.

Grupp 8 startades av åtta kvinnor 1968 och öppnades för flera i juni 1970. Det beslutande organet var då ett rullande representantskap. Under sommaren 1971 ersattes detta av stormöten som var beslutande. Gruppen i Stockholm består av 350-400 kvinnor fördelade på 40-talet lokalgrupper. Förutom i Stockholm finns Grupp 8 i t ex Malmö, Göteborg, Uppsala, Sundsvall, Karlstad, Umeå och Örebro. De krav man ställer för medlemskap, såväl individuellt som för grupp, är antagandet av Grupp 8:s socialistiska målsättning.

Min allmänna uppfattning om Grupp 8 är att den, sin socialistiska målsättning till trots, varit handikappad av många av de fenomen, som karakteriserat 'mellanskiktsvänstern' under 60-talet och att åtskilliga av de tendenser, som återfinns inom kvinnorörelsen, speciellt i dess feministiska variant, även återfinns i Grupp 8. De feministiska tendenserna, som ligger nära till hands eftersom de svarar mot en direkt upplevelse hos mellanskiktsskvinnor, har man hållit nere, uppfattar jag, inte genom att förstå, förklara och erkänna dess klassbas, som ofta är åttornas egen, utan antingen genom ett förlöjligande eller förnekande av feminismens betydelse, eller genom organisatoriska lösningar, då man krävt en 'hårdare linje', bättre disciplin, större krav på medlemskap och kontroll, utan att det klart framgår varför det är nödvändigt. Då mer grundläggande problem görs till organisatoriska problem, uppstår gärna ett motstånd och en pseudo-diskussion kring de enklaste organisatoriska förändringar, som skulle vara berättigade från en rent praktisk utgångspunkt.

Den enda vettiga politiken måste vara att ta upp och analysera vad feminismen står för, dess klassmässiga bas, och i samband med det också erkänna sin egen klassmässiga begränsning, vilka faror den innebär, varför och hur man måste gå ut över denna begränsning. Man gör det definitivt inte genom att blunda för problematiken och i analysernas ställe sätta en programmatisk socialism.

Ideologi och strategi

Man kan av Grupp 8 naturligtvis inte begära att organisationen under sin korta existens ska ha hunnit med att fördjupa och utveckla den marxistiska teorin om kvinnokampens strukturella roll inom kapitalismen, dess grad av självständighet och dess beroende av klasskampens totalitet. Men ett intensivt arbete på en sådan analys måste komma om man inte skall hamna i reformism å ena sidan eller feminism å den andra. Att åttorna själva börjat uppfatta det arbetet som alltmer nödvändigt framgår av de Temarapporter man sände ut till konferensen i november, liksom av diskussionerna på själva konferensen.

De teman som bulletinen tog upp, och som var referat av diskussioner som pågått under hela hösten -72 inom Grupp 8 var: 'Varför behövs separata kvinnorörelser?' Revolution eller reform', 'Barn, familj, sexualitet', 'Om klassanalys', och 'Den socialistiska kvinnorörelsens strategi'. De flesta av dessa teman var också uppe till diskussion på konferensen.

Jag ska inte gå in på alla dessa områden utan försöka begränsa diskussionen till några anteckningar kring varför man anser att det behövs separata kvinnorörelser, till hur man ser på den klassanalys, som måste ligga till grund för strategin.

Frågan om *separata kvinnorörelser* måste ses i samband med kvinnornas specifika förtryck under kapitalismen. Är det specifika i kvinnornas förtryck av sådant slag att det motiverar en enkönad socialistisk organisation? Som nämnts råder det stora oklarheter på denna punkt inom kvinnorörelsen. Detta gäller också Grupp 8.

Utan att egentligen ha utvecklat någon analys på det här området, har åttorna försökt fånga det specifika i kvinnornas förtryck under kapitalismen i termer som t ex 'Det dubbla förtrycket'. Det förekommer vitt skilda uppfattningar om vad detta innebär, alltifrån märkliga föreställningar som att arbetarkvinnorna är ekonomiskt förtryckta medan medelklasskvinnorna är ideologiskt förtryckta, till uppfattningen att kvinnorna dels är förtryckta av 'patriarkatet' dels av 'kapitalismen'.

Hur hänger patriarkatet och kapitalismen ihop och hur är de båda typerna av förtryck relaterade? I det som hittills skrivits och sagts förefaller patriarkatet svåra lika oanalyserat över Grupp 8, som över feministerna. Man tar fasta på patriarkatet som ideologi, men försöker inte analysera den materiella grunden för denna ideologi. (Men det finns överhuvudtaget inga vettiga analyser av patriarkatet någonstans.) Den materiella grunden för patriarkatet måste man söka i uppkomsten av den patriarkaliska familjen. Kapitalismens framväxt som dominerande produktionssätt bröt definitivt med den patriarkaliska familjen (storfamiljen, släkten) som dominerande produktionsenhet i samhället, men den har ännu inte utplånat de återstående materiella rötterna till patriarkatet. Vissa rudiment av detta finns kvar i det kapitalistiska samhället, visserligen underordnade och starkt förändrade som en effekt av kapitalismen, nämligen det privata hemarbetet och barnuppfostran, socialt definierat som kvinnans ansvar. Dessa sista rester av småproduktion står i konflikt till kapitalismen, kvinnornas indragande i produktionen ökar den konflikten. Rent teoretiskt skulle en *jämställdhet* mellan könen inom ramen för varje klass vara förenlig med kapitalismen, men i praktiken, om man analyserar samhällsformationen, de konkreta kapitalistiska samhällen i västvärlden där kvinnorörelsen uppstått, så framstår det som tydligt att kapitalismen snarare permanentar denna motsättning.

Det *specifika* förtryck som kvinnorna utsätts för inom produktionen är en effekt av att kvinnorna fortfarande är låsta vid denna 'småproduktion'. Men detta specifika förtryck tar sig olika uttryck beroende på kvinnans klassstillhörighet. Vissa av de författare som börjat närma sig kvinnornas klassproblematik på ett riktigt sätt, det är än så länge främst människor utanför Grupp 8, tenderar att göra samma misstag som många i den gamla proletära kvinnorörelsen, d v s de tenderar att glömma det specifika i kvinnans förtryck, till förmån för den allmänna klassanalysen.

Vi ska inte behöva upprepa det misstaget ännu en gång och anse att arbetarkvinnornas situation är fullständigt identisk med den situation som arbetarklassens män befinner sig i, vare sig kvinnorna deltar i produktionen eller ej.

Kvinnornas klassmedvetande

Inriktningen på arbetet med barn och rollen som maka och mor hos arbetarkvinnorna, måste vara en av huvudorsakerna till varför dessa befinner sig i de minst eftertraktade, lägst avlönade arbetena med de ofta sämsta sociala förmånerna, också i förhållande till männen ur sin egen klass. Denna inriktning, vare sig kvinnorna är ute i produktionen eller ej, måste också vara i hög grad hindrande för att kvinnorna skall uppnå *klassmedvetande*, och verka hindrande inte bara på deras egen utan på sikt också på männens fulla deltagande i *klasskampen*, liksom på deras möjlighet att, som Clara Zetkin så förhoppningsfullt uttryckte det, 'inge sin man och sina barn klassmedvetande'.

Det måste ha varit insikten om denna risk, som föranledde Kollontaj, Zetkin, m fl till hätska utfall mot feministerna, som de menade hotade att splittra arbetarnas kamp, då det förmodligen låg närmare till hands för många av arbetarklassens kvinnor att tänka i termer av man—kvinna än i termer av klasskamp. Nyligen gjorda psykologiska undersökningar tyder på att det framför allt är kvinnor ur arbetarklassen, som ser uppgiften som maka och mor som sin främsta livsuppgift, medan de kvinnor som har störst konflikt med sin kvinnoroll och inte ser uppgiften som maka och mor som sin främsta livsuppgift är 'högt utbildade kvinnor ur socialgrupp I och II'.

Det måste vara ännu svårare för dagens arbetarkvinnor att uppnå klassmedvetande än för arbetarkvinnorna kring sekelskiftet, eftersom den monopolkapitalistiska utvecklingen, med den offentliga sektorns ansvällning och konsumtionens ökade betydelse i förhållande till produktionen, i ännu högre grad än tidigare kamouflerar den grundläggande motsättningen mellan arbete och kapital, mellan arbetarklass och borgarklass, liksom naturligtvis den starka reformistiska traditionen gör det.

Ett annat problem utgöres av att många av mellanskiktskvinnornas krav, d v s de utbildade kvinnorna i mellanskikten, sammanfaller med och är förenliga med kapitalismens. Ett krav som exempelvis förs fram av mellanskiktskvinnorna är kärnfamiljens omedelbara avskaffande. — Om inte detta krav sätts i samband med en socialistisk analys och en socialistisk revolution, är det helt förenligt med kapitalismen, som har behov av välutbildade mellanskiktskvinnor.

Det är mycket möjligt att klassmedvetna kvinnor ur arbetarklassen, som blir allt mer medvetna om sitt förtryck som kvinnor, drar sig för att ansluta sig till en separat kvinnoorganisation vars bas utgöres av kvinnor från mellanskikten. De kanske föredrar att driva den kampen inom redan etablerade organisationer.

Kvinnorna i klassanalysen

Då är säkert chanserna betydligt större att nå kvinnor som ingår i arbetarklassens periferi och i de lägre mellanskikten, som kontors-och handelsanställda. Jag ansluter mig här till de resonemang som förs av Susanne Arnason,¹⁵ Anita Göransson och Ann Stödberg.¹⁶ Samtliga tre författare utgår från Therborn i sina analyser.

Anita Göransson och Ann Stödberg framhäver att majoriteten av de förvärvsarbetande kvinnorna finns inom c:a 25 yrkesområden, varav 13 är kvinnodominerade, d v s de har mer än 50 % kvinnor. — Av dessa yrkesgrupper räknas över hälften (8 av 13) som tillhörande arbetarklassen.

¹⁵ Susanne Arnason, 'Klasserna och kvinderna', *Kvindeundertrykkelsen specifikke karakter under kapitalismen*.

¹⁶ Ann Stödberg och Anita Göransson, 'Skiss över kvinnornas klasstillhörighet', *ibid*.

Av dessa åtta tillhör:

3 yrkesgrupper arbetarklassens kärna (tobaksind., textil, konfektion)

3 yrkesgrupper arbetarklassens inre periferi (hälsa- och sjukvård, fastighetsskötsel och städning, övrigt servicearbete)

2 yrkesgrupper arbetarklassens yttre periferi (husligt arbete, servicearbete)

De återstående 5 yrkesgrupperna samt en yrkesgrupp, som är uppdelad i två skikt, (hälso- och sjukvård) tillhör mellanskikten. Denna gruppering beräknar författarna till ca 250 000, 'den övervägande delen lågt betalda kvinnor'. Totalt sett har de uppräknade 13 yrkesgrupperna ett genomsnitt av 73,7 % kvinnor som tillhör proletariatet eller halvproletariatet. Då kvinnors förvärvsarbete tenderar att kanaliseras till sådana näringsgrenar, som redan är kvinno-dominerade, kommer den övervägande delen av de kvinnor som kommer ut i arbetslivet även i fortsättningen att tillhöra arbetarklassen eller den del av mellanskikten som genom sin objektiva ställning är arbetarklassen närliggande. Therborn påpekar att denna del av mellanskikten har förutsättningar att under klasskampens utveckling bli en del av arbetarklassen i vid mening. Detta har naturligtvis stor betydelse för den politiska strategin.

Slutsatsen måste bli, menar författarna, att aktivt politiskt arbete måste ske bland dessa kvinnor då de genom sin objektiva situation i arbetslivet tillhör proletariatet och halvproletariatet. En proletär facklig politik måste bli en viktig punkt på dagordningen ta upp kampen mot könsdiskriminering, inte bara i lönehänseende utan även i fråga om möjligheter till samma utbildning, arbete osv för kvinnorna. Ett proletärt klassmedvetande kan och måste skapas i den mån det inte redan finns bland dessa kvinnor och dessutom en medvetenhet om deras särställning som kvinnor på en kapitalistisk arbetsmarknad. Författarna påpekar att analysen är en preliminär skiss och att man inte ens försökt tackla ett av huvudproblemen, nämligen att 50 % av kvinnorna i Sverige befinner sig utanför den samhälleliga produktionen, vilket gör att deras klasstillhörighet bestäms genom deras närmaste (manlige) anförvants ställning.

Susanne Arnason lägger huvudvikten i sin artikel på de nödvändiga begreppsliga bestämmelser man måste göra för att åstadkomma en klassanalys med utgångspunkt från marxistisk teori. Hon kritiserar också några av de vanligaste missgreppen som görs och gjorts. Den analysen är mycket bra, klart och pedagogiskt framställd. Det är när hon själv ger sig in på en konkret analys, som en del punkter förefaller litet oklara.

Förutom en allmän tendens i artikeln att, på ett teoretiskt plan, förneka det specifika i kvinnornas förtryck under kapitalismen, till förmån för en traditionell klassanalys, så drar författaren av sin analys vissa konsekvenser för mellanskiktsskvinnornas del, som man skulle kunna tolka som en uppmaning att omedelbart upplösa socialistiska kvinnoorganisationer och underordna dem 'klasskampen och erkännandet av proletariatets diktatur.'

Slutsatsen är min egen, men jag menar att mycket i artikeln pekar fram mot den. Men analysen är motsägelsefull: Å ena sidan har, enligt författaren, mellanskiktsskvinnorna i motsättning till arbetarklassens kvinnor inte något *objektivt* intresse i en socialistisk revolution, som de i själva verket har något att förlora på. Å andra sidan hävdar hon med Marx i början av sin artikel, att eftersom arbetarklassens kamp är en kamp för att avskaffa klasser överhuvudtaget, så blir arbetarklassens kamp nödvändigtvis också en kamp för alla människors frigörelse, såväl de klasser som är rester från tidigare produktionssätt som de mellanskikt av lönearbetare, som själva är en produkt av det kapitalistiska produktionssättet.

Arnason förkastar Margaret Benstons analys av kvinnorna som klass, vilket naturligtvis är riktigt. Men Benstons analys rymmer ändå vissa teoretiska grepp, som jag anser användbara. Exempelvis att se kvinnornas hemproduktion och arbete med barn som en resterande småproduktion i förkapitalistisk bemärkelse, som kvinnorna fortfarande är bundna vid och

som står i motsättning till kapitalismen, men som också bevaras som en effekt av kapitalismen. Hur ska man annars på ett begreppsligt plan fånga det specifika i kvinnornas förtryck under kapitalismen? Kan man göra det så lätt för sig som Aranason gör, och många marxister gjort före henne, genom att påstå att: 'vare sig arbetarkvinnan arbetar i produktionen eller om hon går hemma, så är hennes totala sociala situation identisk med mannens'. Nej, det inser Aranason också när hon kommer in på *klassmedvetande*, men hon drar inga teoretiska konsekvenser av den analysen. Det specifika i kvinnornas förtryck under kapitalismen försvinner, kvar blir kapitalismen och klasserna. Den logiska konsekvensen av en sådan analys måste bli det omedelbara avskaffandet av separata kvinnorörelser, samt att det inte finns några kvinnofrågor, bara klassfrågor. Då har cirkeln slutit sig, då är vi tillbaka där vi började (jfr det inledande avsnittet om den 'gamla' kvinnorörelsen). Det är dock osäkert om det är dessa konsekvenser Aranason vill dra av sin analys. Men konsekvenserna av hennes analys framstår för mig som oklara.

Aranasons analys överensstämmer med Therborns och Göransson/Stödbergs beträffande de förändringar som pågår inom handels- och finanssektorn med avseende på de kontors- och handelsanställda kvinnorna inom denna sektor. Kontorsrationaliseringar och införande av datamaskiner har gjort ett ökande antal 'mellankvalificerade kontorsarbetare' överflödiga, medan det fortfarande finns behov av ett fåtal högt kvalificerade och av den nedersta gruppen, som främst består av lågavlönade kvinnor. Den ökade polariseringen skulle kunna vara underlag för ett ökat klassmedvetande hos denna grupp av kvinnor, då det skulle kunna bidra till ett brott i den borgerliga ideologin om individuellt uppåtgående via giftermål eller avancemang. Detta är alltså en grupp kvinnor av stort strategiskt intresse för den politiska kampen.

Kvinnokampens strategi

Beträffande dessa analysers konsekvenser för Grupp 8:s del blir de väl närmast: att ett av Grupp 8:s strategiska mål på sikt måste vara att inordna kvinnokampen i klasskampen, d v s inordna, absolut inte underordna, kampen organisatoriskt inte bara analytiskt. Kvinnokampen *måste* utgöra en *integrerad* del av klasskampen och organiserandet av den kampen måste på sikt ske inom ramen för ett kommunistiskt parti. Den grundläggande motsättningen i det kapitalistiska samhället går mellan arbetarklass och borgarklass, detta måste vara utslagsgivande också för kvinnokampens strategi.

Men i dagens *aktuella* politiska läge, finns det ingenting som talar för ett omedelbart upplösande av Grupp 8 eller andra socialistiska kvinnoorganisationer. Ingen av de nu existerande kommunistiska eller socialistiska organisationerna erbjuder för närvarande vare sig en analys eller ett handlingsprogram som utgör ett verkligt alternativ till Grupp 8:s. Tvärtom har Grupp 8:s kamp tvingat dessa organisationer att börja befatta sig med kvinnofrågan på ett seriöst sätt.

Men Grupp 8 kan heller aldrig räkna med att bli den enda och övergripande socialistiska organisationen som bedriver en socialistisk kvinnokamp. Det har man väl aldrig heller räknat med, man får istället tänka sig samarbete och allianser med andra organisationer i många frågor. Grupp 8:s största förtjänst är att den kan verka samlande för den socialistiska kvinnokampen i arbetet för en socialistisk revolution, men det innebär också att man måste överskrida sin klasstillhörighet. Bäst gör man detta genom att utforma en självständig analys beträffande det specifika förtrycket av kvinnorna under kapitalismen, men inte heller denna analys kan man utforma i total isolering. Detta är speciellt viktigt eftersom kvinnoförtrycket genomsyrar hela samhället. Kvinnoförtrycket är, liksom klassförtrycket, en grundläggande del av den kapitalistiska samhällsstrukturen och kan därför bara förstås inom ramen för en helhetsanalys av samhället.

Man måste självständigt utveckla den analys som ligger till grund för valet av handlingsprogram, paroller, aktioner o s v. Denna enhetliga analys kan skapa enhet mellan teori och praktik och vara ett analysredskap att användas vid värdering av erfarenheterna och vid utfor-

mandet av nya linjer. Om Grupp 8 blir en bredare organisation eller inte är i första hand avhängigt den politik man för fram.¹⁷

Den *konkreta politik* Grupp 8 hittills bedrivit har av naturliga skäl varit främst av agitatoriskt slag, som haft stor genomslagskraft, mycket beroende på att många av Grupp 8:s medlemmar tillhör just de mellanskikt som har utbildning för och anställning inom media av olika slag, radio, TV, tidningar, bibliotek, teatrar, museer och konsthallar.

Trots alla Grupp 8:s fel och brister, som i hög grad är gemensamma för många av 'mellanskiktens' vänsterrörelser under 60-talet i allmänhet, varav en del är specifika för kvinnorörelsen i synnerhet, så är Grupp 8 den organisation som hittills bäst förmått formulera insikten om kvinnoförtryckets specifika karaktär under kapitalismen. 'Ingen kvinnokamp utan klasskamp, ingen klasskamp utan kvinnokamp. □

Margot Bengtsson: Teori och strategi för kvinnokampen i Norden

Ur *Zenit* nr 34 1973

Hur ska man kunna integrera feminismens progressiva aspekter, insikt i könsdominansförhållanden och emotionell motivation för uppror, med en reell socialistisk strategi, som är relaterad till och griper in i arbetarklassens kamp? — Detta var huvudproblematiken som kvinnokretsen inom nordiska sommaruniversitetet kom att sysselsätta sig med vid årets session i Røros i Norge.

Klassanalys och strategiska problem diskuterades dels mot bakgrund av det teoretiska arbete inom olika ämnesområden (Familjen i det kapitalistiska samhället, Kvinnorna på arbetsmarknaden, Klassanalys, Sexualitet och kvinnoförtryck, Kvinnorna och Kulturen), som studerats i de olika kretsarna under året som gått och dels mot bakgrund av de konkreta erfarenheter från kampen inom de olika kvinnorörelserna i Norden som deltagarna haft.

Den gemensamma erfarenheten var att de nya kvinnorörelserna för tillfället kämpar med teoretiska och organisatoriska svårigheter. På många sätt har det visat sig problematiskt att konkret definiera vilka förtrycksmekanismerna av kvinnor är, på vilket sätt de konkret och i detalj fungerar — och i förlängningen av detta, vilka organisationsformer och vilken strategi man bäst ska arbeta utifrån.

Många problem inom de olika kvinnorörelserna var likartade, men vissa skillnader framkom, som är relaterade till kvinnorörelsernas beroende av historiska, politiska och ideologiska skiljaktigheter mellan de nordiska länderna.

Demokratisk front eller socialistisk?

Finland är det land som skiljer sig mest från de övriga. Kvinnorörelsens situation avviker på liknande sätt som hela vänsterrörelsens situation avviker från situationen i de övriga nordiska länderna. I Finland uppkom inte i slutet av 60-talet någon 'ny-vänster' rörelse bland studenter och akademiker. Den starkt ökande aktiviteten bland socialistiska studenter och intellektuella i början av 70-talet har istället kanaliserats till marxist-leninistiska organisationer och verkar i samarbete med det finska kommunistpartiet. Självständiga socialistiska kvinnoorganisationer har inte förekommit, men många socialister och kommunister som är intresserade av kvinnofrågan har anslutit sig till '*Demokratiska Kvinnoförbundet*'. Detta förbund grundades 1944 och hade som principiellt syfte 'kampen för fred och folkvälde' samt 'sådan verksamhet som befrämjar kvinnornas samhälleliga och ekonomiska jämlikhet'. Det påminner i syfte och organisering delvis om Svenska Kvinnors Vänsterförbund. Demokratiska kvinnoförbundet

¹⁷ Se med anledning av denna diskussion Kirsten Rytter, 'Hva ma gjøres?' *Kontrast* nr 8, 1972.

anslöt sig till det efter andra världskriget bildade Demokratiska Förbundet för Finlands folk (DFFF) dit också Finlands kommunistiska parti (FKP) anslöt sig, när det efter kriget blev legalt. DFFF är en form av 'demokratisk' front som ställer som mål att ena alla fredsvänliga och antifascistiska krafter i syftet att trygga en demokratisk utveckling.

Demokratiska kvinnoförbundet var och är fortfarande vänsterkrafternas enda självständiga och riksomfattande kvinnoorganisation. Bland sina medlemmar räknar man kvinnor från olika samhällsgrupper. Förbundet har nu ungefär 20 000 medlemmar. Den nya generationen inom förbundet består mer än tidigare av akademiskt utbildade personer.

Fortfarande har det inte i Finland förts någon mera omfattande diskussion om arbetet bland kvinnorna och organisationsformerna för detta arbete. Bland de aktiva inom Demokratiska kvinnoförbundet råder det för närvarande två motstridiga åsikter beträffande vidareutvecklingen av organisationen. Representanterna för den ena åsikten vill ställa upp socialism som mål för organisationen. De föreslår att frågor, som berör kvinnornas jämlikhet ställs som centrala principer istället för de nuvarande allmändemokratiska och antiimperialistiska principerna.

De, som står för den andra uppfattningen menar istället, att samhällets nuvarande utveckling (den statsmonopolkapitalistiska kapitalismen) har skapat till och med ännu bättre betingelser än tidigare för en vidareutveckling av organisationen som en antiimperialistisk och antimonopolistisk, allmändemokratisk organisation. Meningsskiljaktigheterna i fråga om Demokratiska kvinnoförbundets natur *demokratiskt* eller *socialistiskt* — grundar sig på olika helhetsanalyser av samhället och på de strategiska slutsatser man dragit på basis av denna analys. De, som försvarar en socialistisk kvinnoorganisation vill också utveckla den demokratiska samarbetsorganisationen till ett socialistiskt förbund, vilket skulle minska FKP:s betydelse.

Oklarheterna gällande Demokratiska kvinnoförbundets natur, liksom de motstridiga uppfattningar som råder i kommunistiska hetsar har bidragit till stora brister i FKP:s kvinnoarbete. De, som föredrar en socialistisk kvinnoorganisation har varit benägna att överföra allt arbete som berör kvinnans ställning på Demokratiska kvinnoförbundet, i vilket fall FKP inte alls skulle befatta sig med kvinnofrågan. De personer som anser att Demokratiska Kvinnoförbundet bör bibehållas och vidareutvecklas som en allmändemokratisk organisation, betonar vikten av att FKP bör innefatta arbetet bland kvinnorna i sin verksamhet och behandla den demokratiska kvinnorörelsens frågor.

Motsättningarna beträffande kvinnofrågan och kvinnoarbetet i Finland kan kanske vara en av anledningarna till att kvinnornas specifika förtryck under kapitalismen inte med ett ord nämns i det av finnarna brett upplagda forskningsprojektet om 'Den statsmonopolistiska kapitalismen i Finland', som presenterades i Røros och som finns beskrivet i Nordiska Sommaruniversitetets skriftserie nr 1(73). Kvinnofrågan är där reducerad till en rad på s. 35. Den lyder: 'under 1970-talet utgör den kvinnliga arbetskraften vårt lands viktigaste arbetskraftsreserv'.

Diskussion uppstod inom kvinnokretsen beträffande hur finskorna definierade *demokratiska* respektive *socialistiska* krav och varför man menade att kvinnorna inte kunde ställa socialistiska krav.

Finskorna svarade med att det kapitalistiska samhällets utvecklingsskede är den statsmonopolistiska fasen, där allt större delar av mellanskikten rör sig mot arbetarklassen. Mellanskiktens objektiva krav kan inte understötta socialismen, de är demokratiska, men de går klart emot monopolen. Socialisterna kan inte ställa socialistiska krav, men kämpar för socialismen. Det är ingen konflikt mellan demokratiska krav och kampen för socialism under statsmonopolkapitalismen, enligt finskorna. Taktiken man förordar är att socialisterna bildar en kärna, omgiven av liberala partier i kamp mot monopolen, för att hindra småborgerskapet att gå mot fascism. Den demokratiska kvinnofronten arbetar på samma sätt.

Flertalet i kvinnokretsen ansåg inte att finskorna besvarat frågan om demokratiska visavi

socialistiska krav och menade att ett sådant svar krävde en precisering av vad 'mellanskiktens objektiva krav' gick ut på. Dessutom påpekades att utvecklingen av den feministiska rörelsen i övriga Norden, som saknas i Finland, hänger samman med en bestämd typ av antiauktoritär vänsterrörelse, som det inte finns någon motsvarighet till i Finland. Finland släpar efter utvecklingen genom att analysera mellanskiktsrörelserna som demokratiska. Typiskt för mellanskikten, menade man framförallt från norskt håll, är deras antikapitalistiska krav, krav som spränger ramarna för det kapitalistiska produktionssättet och som därför inte kan integreras. Som exempel nämnde man feministernas krav på antielitism, antihierarkisk struktur, ett upphävande av arbetsdelningen.

Kapitalismen, menade norskorna, befinner sig i ett stadium då reformrörelser inte längre är demokratiska rörelser.

Är kvinnorörelsen antikapitalistisk eller reformistisk?

Den starka betoningen av kvinnorörelsens antikapitalistiska drag, också feminismens, betoningen av frontarbete och omedelbar mobilisering av kvinnorna, osäkert till vad, var typiskt för de *norska* deltagarnas närmande till strategiproblematiken. Diskussionerna kring norskornas erfarenheter kom att centreras kring problemen om *reformism* och *frontarbete*. Kvinnorörelsen i Norge består främst av 'Nyfeministerna' och 'Kvinnofronten'. Nyfeministerna är som namnet säger, feminister, men saknar det utpräglade manshat och den kvinnoglorifiering som kännetecknar många amerikanska feminister. Nyfeministernas rörelse är uppbyggd på smågruppsbasis och lös i strukturen.

Kvinnofronten startade våren -72 i Oslo, som ett alternativ till Nyfeministerna då man ville ha en klarare politisk plattform och en stramare organisationsstruktur. I december -72 hölls ett konstituerande landsmöte för Kvinnofronten. Ett socialistiskt orienterat plattformsförslag från Bergen röstades ned och man gick i stället in för en bred frontorganisation som ville mobilisera alla kvinnor till kamp för gemensamma krav. Man menade att organisationen skulle kunna samla *alla* kvinnor utan hänsyn till klasstillhörighet eller politisk syn för övrigt. Trots att flertalet av medlemmarna är socialister kommer inte detta till uttryck i programmet. Det existerar stora motsättningar inom Kvinnofronten i synen på plattformen och på förhållandet mellan kvinnorna och den socialistiska strategin.

De problem man ställer sig är bl.a.: Hur ska man avgränsa sig mot reformismen? Med reformism menar man då en kamp som inte utkämpas utifrån ett marxistiskt helhetsperspektiv och som innebär att man inte kan ha en säker ledning av kampen. Vidare frågar man sig om kvinnorörelsens krav verkligen är antikapitalistiska och om antikapitalism med nödvändighet leder till socialism. Kan man bara ställa krav och överlåta åt människor själva att dra konsekvenserna, eller ska man påpeka varför de inte kan uppfyllas inom ramen för det kapitalistiska produktionssättet? Är en red front utan politisk profil det enda alternativet till en sekteristisk elitorganisation?

Inom Kvinnofronten har man velat undvika en sekteristisk linje genom att gå in för en kvinnoorganisation som är 'slagkraftig' i den bemärkelsen att den har en ledning och en förhållandevis fast organisation, men som är helt reformistisk. Bakom denna inställning hos framförallt marxisterna ligger dels erfarenheter från EEC-kampen, dels från en sekteristisk kamp mot nyfeministerna ('kamp mot monopolkapitalet, inte mot mannen') vid startandet av Kvinnofronten. Men, menade vissa av de norska NSU-deltagarna, det är en farlig tendens när kritiken av den egna sekterismen slår över i det motsatta och då varje förslag (från andra), som skiljer sig från det opolitiska blir skällt som 'socialistiskt'. Man förväxlar då en radikal politisk linje med sekterism och propaganda i form av klichéer och schabloner. Man riskerar då i dagens situation att bli hängande *efter* människors medvetande om sådana saker som maktförhållanden, förtryck och orätt i det samhälle vi lever i och att mycket måste ändras för att exempelvis kvinnorna ska bli fria, man kan då snarare verka som en broms på denna

utveckling än motsatsen.

Att en stor grupp marxister går in för att skapa en helt reformistisk kvinnoorganisation kan hänga samman med tre delvis sammanfallande värderingar, menade de norska deltagarna. För det första med att man värderar kvinnoorganisationen som en front i traditionell bemärkelse. Denna kan inte företa den strategiska värderingen av kampens innehåll eller riktning. 'Fronten' förutsättes vara ett organ för kamp för reformer. Denna kamp motsvarar massans nivå. Partiet är det organ som ska ta upp denna och andra fronters kamp till ett *enhetligt* strategiskt perspektiv och utforma den politiska linje som ska föras. Detta är ett tänkande som inte har visat sig leda till någon framgångsrik kamp.

För det andra kan det hänga samman med att man inte erkänner att kvinnoorganisationen måste vara en självständig organisation, inom ramen för en allmän socialistisk kamp. Tidigare har socialister menat detta, kvinnofrågan har underordnats klassfrågan, och att kvinnorna och männen i arbetarklassen kämpar identiskt samma kamp för samma mål. Om man inte erkänner det specifika i kvinnoförtrycket under kapitalismen — att det inte sammanfaller med klassförtrycket, även om det är en funktion av samma system — kommer man inte heller att kunna erkänna att endast kvinnor har den erfarenhet som kan bilda grundlag för utformandet av en strategi för kvinnokampen och att det därför är viktigt att kvinnorna har egna organisationer.

Den tredje möjligheten är att man inte tänkt igenom förhållandet mellan kampen för reformer och det långsiktiga perspektivet dessa ska ingå i. Reformerna är inte utan vidare progressiva. Utifrån Lenin har många socialister ofta etablerat en mekanisk skiljelinje mellan två faser i kampen för en grundläggande samhällsförändring. En första fas, som är reformistisk och mobiliserande och har som funktion att frånta massorna illusionerna om att förändra det bestående bara med reformer, och en andra revolutionär fas, där Partiet leder massorna till kamp för en omvälvning. Mot en sådan mekanisk uppdelning har man blivit allt mer kritisk. Erfarenheter från klasskampen i Västeuropa har gjort det nödvändigt att omvärdera vad kampen för reformer kan innebära politiskt. Den socialdemokratiska reformismen har visat sig inte hålla streck och de spontana kamperna, som har förts på fält som tidigare var typiskt reformistiska områden, leder nu fram till krav som 'ifrågasätter själva det kapitalistiska systemet. Det gäller exempelvis sjukvård, boende- och utbildningssektorn. Spontana kamper som tenderar att rikta sig mot själva det kapitalistiska systemet, dess logik och dess värderingar, har också förts av grupper som räknas som marginalgrupper inom kapitalismen (ex. kvinnorna).

Vi saknar en strategi för denna kamp, menar norska, där kampen riktar sig mot mer än tillfälliga motsättningar inom kapitalismen. I det kapitalistiska systemet är såväl kvinnoförtrycket som det etablerade rollmönstret, hierarkin och den skarpa åtskillnaden mellan socialt och privat (familjens) liv funktionellt, och detta erkännes spontant av kvinnorna när de reser sig till kamp mot just dessa drag i kapitalismen. Kvinnokampen kan bli en del av en allmän social kamp mot hela den kapitalistiska organiseringen av samhället. Men det betyder också att det är just vid att lägga vikt på sina krav, på sin säregenhet och på samhället så som kvinnorna upplever det, som kvinnokampen kan bli en del av kampen för ett annat samhälle.

Så som Kvinnofronten hittills har fungerat på många ställen har den varken varit fågel eller fisk. Det politiska grundlaget har varit så vagt att man i det närmaste blivit handlingsförlamade. Arbetet med en egen analys har lagts ned och man saknar konkreta, samlande uppgifter för kvinnogrupperna.

Vänstersplittring och sekterism

I Sverige är det inte så mycket rädslan att avgränsa sig mot höger och ta politisk-socialistisk ställning som skulle kunna stöta bort stora grupper, som verkat handlingsförlamande på kvinnorörelsens arbete, då främst Grupp 8:as, Det är snarare kravet på helhetssammanhang

kombinerat med avsaknaden av teori som verkat förlamande, liksom sedvanlig vänsterdebatt mellan olika socialistiska grupperingar som upptäckt Grupp 8 som rekryteringsbas för sina egna organisationer och därför medvetet infiltrerar i Grupp 8. Detta har lett till krisartade situationer bl.a. i Stockholm och i Uppsala, med ständiga politiska diskussioner inom Grupp 8 mellan olika vänstergrupper, vilket stört arbetet och fått många medlemmar att känna sig manipulerade. Det hela har fört till en diskussion om dubbelorganisering och om alla dubbelorganiserade skulle uteslutas. Men att använda Grupp 8 som rekryteringsbas är inte enda orsaken till dubbelorganisering. Vissa medlemmar i Grupp 8 har ansett att gruppens socialistiska analys inte utvecklats och därför känt ett behov att gå in i andra organisationer där klassperspektivet är mer framträdande och strategin för en socialistisk revolution mer utarbetad. En annan orsak är att kvinnor i olika vänsterorganisationer upplevt svårigheten att driva en kvinnokamp inom sina respektive organisationer utan stödet av en stark separat kvinnoorganisation bakom sig. Men så länge som olika vänsterorganisationer använder sig av Grupp 8 för att infiltrera med propaganda för sina specifika idéer och strategi, verkar detta splittrande på kampen.

Problemen beträffande en bred frontorganisering för Grupp 8:as del har varit rädslan för att inte kunna avgränsa sig mot reformismen då man saknar den övergripande analysen mot vilken man kan utveckla en frontstrategi. Man har istället fått erfara hur det Socialdemokratiska kvinnoförbundet har kunnat utnyttja kvinnouppsvinget och hela socialdemokratins reformistiska apparat genom att retoriskt använda sig av Grupp 8:as socialistiska paroller och genom att formulera en mängd konkreta krav som kvinnorörelsen eller Grupp 8 inte förmått formulera.

Feminism och Marxism

I Danmark är det framförallt motsättningen mellan feminism och socialism som verkat handlingsförlamande och som måste brytas för att kampen ska kunna föras vidare. Problemet gäller hur man ska kunna bibehålla den emotionella motivationen för kamp, kritik och protest samtidigt som man utvecklar protesten och analysen till att gå utöver privatsfären och man/kvinna-förhållandet. De feministiskt dominerade *Rödstrumporna* tenderar fastna i den privata sfären. Man försöker visserligen skapa praktiska, emotionella alternativ till familjesituationen, kollektiv, kvinnohus, Femö, med utgångspunkt från vilka man kan kritisera sin egen avhängighet av familjesituationen, inte bara den ekonomiska avhängigheten utan också den emotionella.

Vid upplösningen av familjebindningen öppnas möjligheter för frigörandet av energi. Därmed öppnas också möjligheterna till insikt i större samhälleliga sammanhang. Men Rödstrumpornas praktik har visat att detta inte sker automatiskt. Medvetenhet om kvinnoförtryck är inte detsamma som klassmedvetande och leder inte av sig självt vidare till en insikt i samhällets organisering. Tvärtom har medvetenheten om Kvinnoförtrycket bland Rödstrumporna en stark mellanskiktsprägel, med borgerliga, individualistiska moment, som snarare stött bort arbetarklassens kvinnor.

I protest mot Rödstrumpornas ideologi och strategi skapades 1972 *Socialistiska kvinnogruppen*. Man protesterade framförallt mot Rödstrumpornas avsaknad av analys av klassamhället och man ville rikta in sitt arbete på arbetarklassens kvinnor. Socialistiska kvinnogruppen var en tämligen direkt parallell till andra smågrupper inom vänstern i Danmark. Arbetet inom gruppen kom att präglas av bristande emotionell motivation eftersom utgångspunkten inte var ens egna problem utan en abstrakt och diffus socialistisk hållning. Man saknade också en sammanhängande samhällsteori, inom vilken man skulle kunna integrera analysen av privatsfären (familjesituationen, könsdominansförhållandet och sexualiteten) med analysen av de dominerande produktionsförhållandena (kapitalismen). Resultatet blev en ömsesidigt avvisande och fördömande hållning mellan socialister och feminister. Socialistiska

kvinnogruppen arbetade tämligen isolerat inom kvinnorörelsen innan den lades ned i början av 1973. Problemet är att det förefaller finnas en subjektiv bakgrund för kvinnorörelsen inom mellanskikten, som inte är för handen på samma sätt bland arbetarklassens kvinnor.

Detta går igen också i *Islands* kvinnorörelse, som domineras av en helt icke-partipolitisk feminism, som har stora likheter med Rödstrumpornas tidiga utveckling i Köpenhamn. Den politiska situationen på Island är konservativ och revolutionära grupper är i det närmaste betydelselösa.

De flesta deltagarna i Røros menade att istället för att låsa sig i en fruktlös motsättning mellan feminism och socialism, som till stora delar skett i Danmark, borde man ta fasta på progressiva, antikapitalistiska tendenser inom feminismen. Med utgångspunkt från dessa borde man arbeta vidare på att konkretisera en strategi som pekar fram mot en ändring av såväl kapitalförhållanden som könsdominans-förhållanden. De problem som kvinnorörelsen arbetar med är inte absolut kvinno specifika, även om det är med utgångspunkt från kvinnans situation, som man lättast får upp ögonen för dem och är mest motiverad att kämpa för förändring. I sista instansen måste kvinnorörelsen arbeta för att få dessa aspekter inarbetade i en generell revolutionär rörelse. Kvinnorörelsen kan här bidra med åtskilligt, både med hänsyn till *taktik*, skapandet av en emotionell bakgrund och motivation, och *teori*, utvidga den generella analysen av det kapitalistiska samhället till att omfatta såväl 'privatsfären' som 'den offentliga sfären', utifrån erkännandet av att människor existerar också utöver de 8 dagliga timmarna på arbetsplatsen.

Känslomässiga, emotionella, reaktioner verkar vara förankrade i privatsfären, inte bara för kvinnor. En också känslomässigt förankrad revolutionär rörelse, måste därför vara förankrad i en teori som *också* inbegriper privatsfären, könsförhållanden och familjesituation. □

Debatt – Kvinnorörelsens strategi

Ur *Zenit* nr 36 (1-1974)

Arbetets Kvinnor — kärnan till en proletär kvinnoorganisation?

'I kampen mot kvinnoförtrycket räcker inte ilskan. Inte heller vetskapen om hur det känns att vara arbetarkvinna under kapitalismen. Vi måste också veta hur vi ska gå tillväga för att avskaffa förtrycket och utsugningen. Vi behöver med andra ord teoretiska insikter för att vi ska lyckas i kampen för socialismen och kvinnans frigörelse'.

Citatet är hämtat från Arbetets Kvinnors nyligen publicerade tidskrift för marxistisk kvinnodebatt *Rödhättan*. Den behandlar Grupp 8 och Feminismen och vidareutvecklar den kritik Arbetets Kvinnor uttryckte i form av ett brytningsmanifest då de i november 1973 gick ur Grupp 8. Vi har fått oss tillsänt en debattartikel från Grupp 8, som framförallt utgår från brytningsmanifestet. Artikelförfattarna menar dock att den kritik man för fram kvarstår och snarare förstärks i och med publiceringen av *Rödhättan*. Men framförallt hävdar man att kritiken mot Arbetets Kvinnor är representativ för hur man inom Grupp 8 såg på brytningen då denna var aktuell, och det är främst i det avseendet vi anser artikeln vara av intresse att publicera. Arbetets Kvinnor har vi tyvärr inte hunnit kontakta för kommentar.

Inledningsvis presenteras Arbetets Kvinnors brytningsmanifest, sedan Grupp 8:s kritik och programförklaring och avslutningsvis några kommentarer från vår sida.

Vi anser som Arbetets Kvinnor och Grupp 8 att det är av stor vikt att diskussion förs i dessa frågor och hoppas på att dessa inlägg ska följas av fler mer principiella. □

Margot Bengtsson och Karin Widerberg

Arbetets Kvinnors brytningsdeklaration

Grupp 8 var vid sin start uttryck för en växande medvetenhet om kvinnoförtrycket i samhället. Den uppkom ungefär samtidigt med andra progressiva kvinnoorganisationer över hela den imperialistiska världen. Grupp 8 uppstod inte som en del av arbetarrörelsen utan rekryterade främst kvinnor ur mellanskikten. Dessa kvinnor hade utbildats under den socialdemokratiska jämlikhetsideologins löften om jämlikhet mellan könen och mellan individer i olika klasser. Men i den hårdnande konkurrensen om jobb i det växande mellanskiktet uppfyllades inte alla löften om jämlikhet. Kvinnorna kom i kläm. Det var denna situation som utgjorde grogrunden för den progressiva kvinnoörelsens framväxt.

Grupp 8 och arbetarkvinnorna

Till skillnad från de flesta kvinnoörelser som uppkom ungefär samtidigt med Grupp 8 deklarerade sig Grupp 8 som socialistisk. Man förväntar sig då att organisationen borde rekrytera kvinnor ur arbetarklassen, eftersom det är den klassen som objektivt har intresse av socialismen. I början av sin existens försökte Grupp 8 också ta upp arbeterskornas problem. Men arbetarkvinnorna, eller 'de lågavlönade' som man kallade dem, uppfattades inte som medlemmar i den kämpande revolutionära klassen utan mer som en grupp kvinnor med lite sämre levnadsvillkor än de flesta kvinnor som var med i Grupp 8. Man tyckte synd om dem och ville hjälpa dem. Även om man inte var medveten om det, så blev det mer en fråga om välgörenhet än en fråga om mobilisering till självständig kamp.

De olika försöken att 'göra' något för arbetarkvinnorna blev inte mycket mer än en debatt i massmedia, och av de få arbetarkvinnor som sökte sig till organisationen var det ännu färre som stannade kvar. Anledningen till detta var att Grupp 8 aldrig lyckades närma sig förståelsen av den specifika klassituation arbetarkvinnor befinner sig i. Så diskuterades t. ex. aldrig arbetarfamiljens funktion och struktur jämfört med familjen i andra klasser. Arbetarkvinnans speciella bindning vid barnen och arbetarbarnens totala livssituation är frågor som aldrig uppmärksammades, trots att just dessa frågor måste vara av största betydelse för en socialistisk kvinnoörganisations arbete. Grupp 8 lyckades inte ens lösa problemet med barnvakt så att mödrarna kunde delta i det politiska arbetet.

Så småningom började välgörenhetsinställningen gentemot arbetarklassens kvinnor samsas sida vid sida med rent feministiska tongångar. 'Vi har vårt eget förtryck att arbeta mot. Vi kan inte hålla på att snacka om arbetarklassen', blev alltmer vanligt tal bland medlemmarna i Grupp 8.

Kvinnor och klasser

Att vara feminist i en organisation med socialismen som målsättning kan tyckas märkligt. Så icke i Grupp 8. Botemedlet mot en kluven feminist/socialistsjäl uppfanns i form av teorin om de två huvudmotsättningarna. Enligt denna teori (som trots att den inte utformats skriftligt har stor spridning bland medlemmarna) finns det en huvudmotsättning mellan arbetare och borgare och en mellan kvinnor och män. Det är en synnerligen märklig teori där alla logikens lagar ställs på huvudet.

För det första påstås att det finns mer än en huvudmotsättning, ett påstående som faller på sin egen orimlighet. Det kan bara finnas en huvudmotsättning. Alla andra motsättningar är bestämda av eller står under inflytande av denna huvudmotsättning. I det kapitalistiska samhället är det motsättningen mellan arbetarklass och borgarklass som bestämmer de övriga motsättningarna.

För det andra säger teorin att den ena huvudmotsättningen går mellan arbetare och borgare. Som alla vet finns det kvinnor som är arbetare och kvinnor som är borgare. Av detta kan man dra slutsatsen att inte bara män utan också kvinnor är medlemmar i klasser med motstridande intressen. Som klassvarelser står alltså kvinnor mot kvinnor.

För det tredje säger teorin att den andra huvudmotsättningen går mellan gruppen kvinnor och gruppen män. Av detta påstående kan man inte dra någon annan slutsats än att kvinnor har gemensamma intressen som står i antagonistisk motsättning till männens gemensamma intressen. Vad blir följden av detta resonemang, om inte att kvinnor är klasslösa? Könskamp över klassgränserna blir då det primära — hur mycket det än ordas om arbetare och borgare.

Hävdar man att huvudmotsättningen går mellan kvinnor och män, så är man feminist. Då hjälper det inte att föra in ytterligare en eller kanske två huvudmotsättningar i resonemanget. Möjligen går dessa 'teoretiker' till borgerskapets historia som nydanare av feminismen.

'Kapitalisterna och det arbetande folket'

Både arbetarföraktet, som doldes i välgörenhetsfraser och Grupp 8-feminismen har stöd i den politiska ramen för organisationens arbete: programförklaringen. Utgångspunkten är en synnerligen diffus klassanalys. Visserligen talas där om att arbetarnas intressen står mot kapitalisternas, men — och detta är avgörande — där talas också om de två huvudklasserna 'kapitalisterna' och 'det arbetande folket'. Och det är denna passus i programförklaringen de flesta i Grupp 8 tagit fasta på.

Vi kan inte heller tolka programförklaringen på annat sätt än att man menar att huvudmotsättningen i klasskampen går mellan 'kapitalisterna' och 'det arbetande folket'. Till de senare räknas alla som inte äger produktionsmedel, d. v. s. alla 'löntagare'. Den kvinnliga byrådirektören och fabriksarbeterskan skulle alltså ha samma klassintressen! ! !

Arbetarkvinnorna i spetsen för kvinnans frigörelse

Från Grupp 8:s klassindelning är steget inte långt till att förklara alla kvinnor för potentiella revolutionärer — som man genomgående gör i programförklaringen. Vi förnekar inte att mellanskiktsskvinnorna är förtryckta i förhållande till männen inom samma skikt och att deras kamp för jämställdhet kan vara progressiv. Men vi anser att huvudmotsättningen i dagens imperialistiska Sverige går mellan arbetarklass och borgarklass, och att arbetarklassen och endast arbetarklassen objektivt har intresse av den socialistiska revolutionen. Om mellanskiktsskvinnorna kommer att ansluta sig till den revolutionära klassens kamp avgörs dels av det kapitalistiska samhällets utvecklingstendenser och dels av styrkeförhållandena i klasskampen. Om mellanskiktets kvinnor vill nå frigörelse måste de ansluta sig till arbetarkvinnornas kamp. Detta måste ske på arbetarkvinnornas villkor, och det kommer att krävas av mellanskiktsskvinnorna att de kastar sina liberala fixeringar över bord. I annat fall förblir kvinnokampen i mellanskiktet borgerlig. Det är arbetarkvinnorna som kommer att gå i spetsen för att kvinnoförtrycket slutligen avskaffas. Den proletära kvinnokampen är inget annat — varken mer eller mindre — än klasskamp.

När vi säger att den proletära kvinnokampen är klasskamp menar vi inte som många insnöade marxister, att det skulle råda ett jämbördigt förhållande mellan männen och kvinnorna i arbetarklassen. Vi anser att kvinnan i arbetarklassen är utsatt för ett specifikt förtryck, som gör att hon har ytterligare ett ok på sina axlar. I stället för att förklara det specifika förtryck som arbetarkvinnan är utsatt för, använder sig Grupp 8 av begreppet 'det dubbla förtrycket' som fått funktionen att sudda ut klassmotsättningarna mellan kvinnor. I Grupp 8 har det blivit ett användbart begrepp. Eftersom det aldrig definieras är det lätt att ge det den innebörd som passar bäst för tillfället. I vissa lägen sägs det innebära att alla kvinnor dubbelarbetar. I andra lägen används den feministiska innebörden att kvinnor är ekonomiskt och ideologiskt förtryckta. Att också männen i arbetarklassen utsätts för den härskande klassens ideologi — om än delvis på ett annat sätt — har väl aldrig fallit feminismens anhängare in.

Senast begreppet 'det dubbla förtrycket' kom till användning hade det förlänats innebörden 'ekonomiskt och sexuellt förtryck'. Detta vid en tidpunkt då Grupp 8 höll på att slitas sönder av inre motsättningar. Nu gällde det mer än tidigare att hitta något som kunde ena alla kvinnor. Det sexuella förtrycket blev räddningsplankan.

Illusionen om den borgerliga statsapparaten

På det valmöte som Grupp 8 arrangerade på Åsö gymnasium i september fick frågan om det sexuella förtrycket en framträdande plats. Detta i tider då kapitalismens kris fördubblar arbetarkvinnornas ångest inför ökad kvinnoarbetslöshet, ökad hets på jobbet, fördyrade levnadsomkostnader, längre restider, ökad ungdomsbrottslighet genom den ökade ungdomsarbetslösheten, fler dödsfall bland barnen i betongghettona (sniffning, barnmisshandel, barnfientlig trafikplanering), hetsen i skolorna som främst drabbar arbetarbarnen, dålig eller ingen omvårdnad av barnen på daghem och fritidshem på grund av personalnedskärningar och dåliga anslag.

Men inte nog med att Grupp 8 lägger huvudvikten vid fel frågor. Man underblåser också illusionen om de borgerliga partiernas välvilja och riksdagens roll i samhällsförändringen. Inte på något sätt förmådde Grupp 8 avslöja vilka klassintressen som företräds av de olika partierna. Inte heller togs tillfället i akt att inge mötesdeltagarna insikter om riksdagens funktion i den borgerliga statsapparaten. Detta var förmodligen inte heller avsikten.

Grupp 8 har allt sedan starten vägrat ta ställning till frågan om statens förtryckarkaraktär. Omsorgen om den skenbara enheten mellan reformister och revolutionärer i organisationen har lett till att frågan skylts över och därigenom har Grupp 8 i praktiken hemfallit åt reformistiska illusioner. I programförklaringen anklagas till och med staten för att inte genomföra de reformer som skulle underlätta kvinnors liv. Vi anser att en verklig enhet måste byggas på att alla medlemmar erkänner statens klasskaraktär och nödvändigheten av att den borgerliga statsapparaten krossas. Ett sådant erkännande lämnar ingen plats över åt aktioner i stil med Åsö gymnasium. Detta möte står som ett mäktigt monument över Grupp 8:s liberalt feministiska politik.

Grupp 8 — en politisk hämsko

Grupp 8 var vid sin start en progressiv kraft därigenom att organisationen medverkade till att kvinnoförtrycket åter uppmärksammades. Men i dag är det en stagnerande organisation. I stället för att verka som en hävstång för medlemmarnas politiska utveckling, fungerar den som en hämsko. Så har t. ex. varje försök att ta upp politiska motsättningar tillbakavisats med beskyllningar om sektarism. Teorifientligheten, den bristande politiska skolningen av medlemmarna, kravlösheten och den lösliga organisationsstrukturen är faktorer som bidragit till denna stagnation. Icke desto mindre har Grupp 8 rykte om sig att vara en livaktig socialistisk organisation. Detta har ingen motsvarighet i verkligheten. Trots det lockas kvinnor fortfarande till Grupp 8. Den övervägande delen av dessa kvinnor har aldrig tidigare varit medlemmar i någon politisk organisation. Vi vet att det krävs mycket mod att ta steget ut och söka medlemskap i politiska organisationer. I Grupp 8 förvandlas detta mod snabbt till sin motsats. Många lämnar Grupp 8 — och det mest tragiska många passiviseras kanske för årtal framåt.

Av det vi hittills har sagt framgår det att vårt politiska ställningstagande är oförenligt med Grupp 8:s. Och våra tidigare erfarenheter av att bedriva kamp inom Grupp 8 övertygar oss om att det är omöjligt att förändra organisationen. Därför måste vi ta steget fullt ut och bryta med Grupp 8.

Vi avser att verka för bildandet av en proletär kvinnoorganisation som står på den vetenskapliga socialismens grund. Ett första steg i denna riktning är en utförlig analys och kritik av Grupp 8.

Vi som kallar oss för ARBETETS KVINNOR anser att skapandet av en proletär kvinno-rörelse är en viktig men också känslig fråga. Ingen medlem i ARBETETS KVINNOR får därför samtidigt vara organiserad i ett parti eller i en partisyftande organisation. □

Kritik av 'Arbetets Kvinnors' brytningsdeklaration

När Arbetets Kvinnor bröt sig ur, blev vi ombedda att förklara hur vi som dubbelorganiserade

(Grupp 8:or och RMF:are) såg på utbrytningen och deras kritik av Grupp 8. Vi menar att även andra dubbelorganiserade bör formulera sig, det skulle säkert vitalisera debatten både inom Grupp 8 och den övriga vänstern.

Det riktiga när man har en så allvarlig kritik av Grupp 8 som Arbetets Kvinnor har är ju att man hade kämpat för sin inriktning inom organisationen genom inlägg i Internbulletiner, hållit temamöten o. s. v. och inte som många upplevde det smyga sig ut bakvägen. Absurt nog fick säkert en hel del tjejer i Grupp 8 först reda på att de var 'liberala feminister' genom att läsa *Expressen*.

Arbetets Kvinnor anklagar Grupp 8 för att i sin programförklaring ha en synnerligen diffus klassanalys. Låt oss då titta på vad de har att erbjuda i stället: I plattformen säger de att 'arbetarklassen och endast arbetarklassen objektivt har intresse av den socialistiska revolutionen.' I historisk bemärkelse har alla människor objektivt intresse av den socialistiska revolutionen. Ty vem har intresse av att utplånas i barbariska imperialistiska förstörelsekrig? Ja, inte ens fru Wallenberg. Ur subjektiv synpunkt, d. v. s. utifrån det egna medvetandet upplever idag endast mindre grupper av människor socialismen som nödvändig. De flesta inser inte behovet av socialism. En majoritet av arbetarna inser det inte. Men, på grund av sin ställning i produktionen (som förtryckt klass) har arbetarklassens massa en objektiv möjlighet att bli medveten om denna insikt. Denna medvetenhet skapas främst i perioder av revolutionär kris (borgarklassen hittar inte något politiskt alternativ som kan lösa en oavbruten ekonomisk, social och ideologisk kris) om ett revolutionärt parti (bestående av de politiskt mest medvetna arbetarna och smärre grupper från andra klasser och skikt) utvecklas som kan ange ett politiskt alternativ som driver fram klasskampen i konfrontation med borgarstaten. Ett politiskt alternativ som förmår utveckla krav, kampformer och en organisering som främjar arbetarklassens egen aktivitet, dess självorganisering. Det är endast genom en egen aktivitet i kombination med en allsidig socialistisk propaganda som medvetenheten om socialismens nödvändighet uppstår. Ingen annan klass än arbetarklassen kan genomföra en socialistisk revolution! Däremot har betydligt fler klasser och skikt ett objektivt intresse av denna revolution. Stora grupper av mellanskikten har inte bara objektivt intresse av socialismen, de kommer också subjektivt att kämpa för den! (Inte ens Lenins bolsjevikparti bestod av bara proletärer.)

Till de grupper från mellanskikten som är nära allierade med arbetarklassen hör en mycket stor del av de kvinnor som arbetar! Det är detta problem vi står inför och måste lösa. Men inte hjälper det med att slänga ur sig vad Arbetets Kvinnor gör: 'Om mellanskiktets kvinnor vill nå frigörelse måste de ansluta sig till arbetarkvinnornas kamp. Detta måste ske på arbetarkvinnornas villkor, och det kommer att krävas av mellanskiktens kvinnor att de kastar sina liberala fixeringar överbord. I annat fall förblir kvinnokampen i mellanskikten borgerlig . . .' Vi frågar oss, vad gör ett stackars mellanskikt som vill ansluta sig till arbetarkvinnornas kamp? Löser hon inträdesbiljett? Och vad gör hon om arbetarkvinnorna inte kämpar alls utan är fyllda med liberala fixeringar? Nej, Arbetets Kvinnor ger inget svar. Om en kvinnokamp är borgerlig eller ej beror på vilken effekt de handlingar har som kampen består av. En kamp består inte av proklamationer! Är det handlingar som går emot borgarklassens intressen och som gynnar en medvetandeutveckling hos arbetarklassen och dess allierade (t. ex. många kvinnor i mellanskikten) är det inte en borgerlig kamp. Då är det en kamp som gynnar arbetarklassens befrielse och därmed hela mänsklighetens befrielse! Om vi i Grupp 8 t. ex. går ut och kämpar för rätten till arbete genom att kräva en allmän arbetstidsförkortning med full lön, då gynnar vi arbetarklassens intressen. Det är också genom en sådan kamp vi kan vinna kvinnor från arbetarklassen till vår rörelse. Och inte genom proklamationer om att vi är vetenskapliga socialister.

Arbetets Kvinnor kritiserar begreppet 'det dubbla förtrycket', här ger vi dem rätt, det finns många oklarheter. Faran med talet om det dubbla förtrycket är att det lätt leder till uppfattningen att man skulle kunna 'dela' på det ideologiska och det ekonomiska förtrycket,

för att sedan syssla med det ena eller andra. Här finns också en fara att begreppet leder till tanken att man skulle kunna slå en bro mellan klasserna. Alla kvinnor skulle på grund av kvinnoförtrycket vara beredda att kämpa mot det o. s. v. Vad vi kan konstatera är att alla människor — och kvinnorna på ett speciellt sätt — är utsatta för den borgerliga ideologins tvångströja. Men det ideologiska förtrycket tar sig olika uttryck och upplevs olika beroende på klasstillhörighet. Vad vi måste understryka är att dessa frågor hela tiden går hand i hand och betingar varandra. Även om det ekonomiska förtrycket i sista hand är bestämmande för medvetandets utveckling.

Att ta upp det sexuella förtrycket har inte med borgerlig feminism att göra som Arbetets Kvinnor vill göra gällande. Till skillnad mot den stalinistiska traditionen (nu senast manifesterad i KFML:r syn på homosexualiteten) som alltid varit puritansk och sexualfientlig menar vi att sexualiteten är en viktig fråga som har uppenbara klassaspekter.

'Under inverkan av repressionen av sexualiteten växer undersåtens psykiska struktur fram, med dess kombination av slavisk lydnad och revolt. Vi vill ju ha fram "fria" människor; för den skull behöver vi inte bara veta hur den nutida människan har strukturerats, utan vi måste också få ett grepp om hur man ska kunna strukturera fria människor, vilka krafter man därvid bör betjäna sig av.' (W. Reich)

'Vi avser att verka för bildandet av en proletär kvinnorörelse, som står på den vetenskapliga socialismens grund. Vi ... anser att skapandet av en proletär kvinnorörelse är en viktig men också känslig fråga. Ingen medlem i Arbetets Kvinnor får därför samtidigt vara organiserad i ett parti eller partisyftande organisation.' Så avslutas brytningsdeklarationen. Detta kombinerat med tidigare skrivningar i texten som säger att man för att få vara med måste vara helt på det klara med den borgerliga statens klasskaraktär och statsapparats funktion, tycker vi är klart parti-syftande formuleringar, vad man vill skapa är de arbetande kvinnornas revolutionära parti grundat på den marxistiska vetenskapen. Det vore intressant att höra hur Arbetets Kvinnor utreder skillnaden mellan parti och rörelse! Men man lär inte genom att leta igenom Marx', Engels, Lenins, Trotskijs, Luxemburgs, Zetkins, Maos eller rentav Stalins samlade verk hitta något stöd för Arbetets Kvinnors ståndpunkt. Tvärtom, ur marxistisk synvinkel är det helt felaktigt att gå ut och uppmana de proletära kvinnorna att sammansluta sig i ett kvinnligt revolutionärt parti eller partisyftande organisation. Arbetets Kvinnors brytningsdeklaration är en eftergift åt, inte en attack mot, reaktionens alla försök att splittra och försvaga arbetarklassen. Arbetets Kvinnor har förbjudit dubbelorganisering. Men detta kan ju inte förhindra att det finns och fortsätter att finnas olika uppfattningar om socialismen och vägen dit inom vänstern. När man som de gått ut för att skapa en organisation för arbetarklassens kvinnor som 'står på den vetenskapliga socialismens grund' och följaktligen måste ta ställning i ett stort antal frågor (finns det några frågor de menar att man inte ska ta upp?) kommer man mer eller mindre att närma sig någon grupp inom vänstern. Men man kommer att göra det på ett mindre öppet sätt och mindre politiskt sätt än om politiska positioner vore klart deklarerade. T. ex. genom att gå ur en vänstergrupp inte p. g. a. en politisk brytning, utan för att släppas in i Arbetets Kvinnor.

Vår syn på Grupp 8 och dess uppgifter

För att Grupp 8 skall fylla en progressiv roll och bidra till att fler kvinnor deltar i kampen för socialism så räcker det inte att vi sitter och pratar om socialism. Vi måste gå ut och handla kring vissa krav. Vi menar att Grupp 8 bör fungera som den organiserade delen av kvinnorörelsen där kvinnor med olika syn på socialismen kan och bör arbeta med vissa krav som alla enas kring och föra ut dem genom vissa kampformer. Dessa krav måste vara klart anti-kapitalistiska och ställas mot det kapitalistiska samhället och förtrycket av kvinnan. Utmärkande för den nya kvinnorörelsen har också varit att man spontant tagit upp just sådana krav. Vad som blir avgörande för kvinnorörelsens utveckling är att man bibehåller och utvecklar dessa anti-kapitalistiska krav och för ut dem i självständiga kampformer. Att vi

förstår att vår huvudsakliga verksamhet måste ske utanför de parlamentariska institutionerna. I annat fall kan kvinnorörelsen lätt sugas upp och förlora sin pådrivande roll. Vi måste vara på det klara med att de borgerliga institutionerna (kommun, landsting och riksdag) aldrig på ett avgörande sätt kan ändra kvinnornas situation. Dessa institutioner utgör ju också själva ryggraden i det kapitalistiska samhället och dess uppgift är att släta över motsättningarna i samhället och bevara den bestående ordningen. Självklart för vi fram våra krav i dessa institutioner om vi finns där och självklart stödjer vi de reformer som förbättrar kvinnans situation. Men detta arbete måste hela tiden underordnas vår egen självständiga kamp. Vi avgränsar oss klarast från reformismen genom att utmana den i självständig kamp, som demonstrationer, bojkotter, ockupationer, appellmöten, skapandet av egna institutioner för t. ex. upplysning, barnpassning etc.

När vi säger att Grupp 8 snarare borde kallas för en anti-kapitalistisk än en socialistisk organisation så menar vi inte att en bredare rörelse samtidigt måste vara en avpolitiserad rörelse. Tvärtom kan vi prata hur mycket som helst om socialismen på ett abstrakt sätt, utan att för den skull bedriva någon som helst politik, och enbart på det sättet utvecklar vi inte någon medvetenhet om socialismens nödvändighet. Det gör vi genom en ständig konfrontation med det kapitalistiska samhället, kombinerat med en teoretisk förståelse av hur samhället fungerar och kampen bör föras. Därför menar vi att enskilda såväl som dubbelorganiserade har rätt att föra fram sin syn på olika frågor som Grupp 8 skall driva och hur. Vi kan aldrig ta avstånd från något bara för att den eller de har kommit med förslaget. Här kommer frågan om Grupp 8:s självständighet in. Vi menar att Grupp 8 alltid kommer att påverkas av de politiska processer som pågår i samhället, vare sig de nu förs in i Grupp 8 via dubbelorganiserade eller enskilda medlemmar. Alla värderingar och åsikter är ju förankrade någonstans. Vad vi måste värna om är att Grupp 8:s självständighet inte hotas genom organisatoriska lösningar, att beslut kuppas igenom o. s. v., utan att majoriteten av medlemmarna är medvetna om vad som sker. När vi säger att Grupp 8 inte bör vara en socialistisk organisation utan en antikapitalistisk:

- så erkänner vi att det finns olika sätt att se på *hur* vi skall kämpa för socialismen,
- så erkänner vi att Grupp 8 aldrig kan bli ett parti. Dessutom kan man inte ha en plan för socialism enbart utifrån kvinnofrågan. Just dessa ambitioner menar vi har hämmat Grupp 8:s utveckling, eftersom de aldrig kan uppfyllas.

Sammanfattningsvis: Vi menar alltså att det viktigaste för Grupp 8 är att vi försöker formulera en politik kring vissa konkreta krav och föra ut dem genom självständiga kampformer.

Ett av Grupp 8:s prioriterade arbetsområden för den kommande tiden är Kvinnan på arbetsmarknaden. Vi föreslår därför att man nu i tider av hög kvinnoarbetslöshet och social nedrustning nationellt går ut kring huvudparollerna: *Kamp mot kapitalismens arbetslöshet — Rätt till arbete åt alla.*

Dessa kan man sedan utveckla genom t. ex.: *Ja till arbete — nej till dubbelarbete! Förkortad arbetstid för alla med bibehållen lön! Gratis daghem åt alla! Kamp mot konjunkturstyrd daghemspolitik! Nej till personalnedskärningar och kvalitetsförsämring!*

Alla dessa uppräknade paroller ingår i den appell som antogs på den senaste, nationella konferensen, vilket innebär att det borde finnas en enhet kring en sådan plattform. Sedan kan man ju lokalt knyta an till olika aktuella och bra exempel. Dessa krav kan knappast sprida några reformistiska illusioner: RÄTT TILL ARBETE ÅT ALLA o. s. v. är endast möjlig att förverkliga i ett socialistiskt samhälle. När vi kämpar för dessa krav deltar vi också i kampen för socialismen,

även om vi inte är medvetna om det, när vi börjar med våra 'privata bekymmer' kring barntillsynen, så finns det en möjlighet att vi blir det, när dessa självklara krav konfronteras

med det kapitalistiska samhället. De pekar också på ett klart sätt på kvinnans självklara plats i produktionen. □

Ewa Gunnarsson och Tuva-Stina Lindén, Grupp 8:or och RMF:are.

Grupp 8:s programförklaring

Vi lever i en tid av alltmer framträdande politiska motsättningar både nationellt och internationellt. Kampen står mellan två olika ekonomiska och politiska system, å ena sidan kapitalismen under sitt högsta utvecklingsskede — imperialismen — å andra sidan socialismen, stadd i ständig utveckling. I denna kamp mellan två sätt att tänka och leva, står arbetarnas intressen mot kapitalisternas, de utplundrade folkens mot imperialisternas och de förtryckta gruppernas mot förtryckarnas.

I vårt samhälle är produktionsmedlen inte allmän egendom

Ägandet är koncentrerat till en enda klass kapitalisterna — som får sina inkomster genom att andra arbetar för dem. Dessa andra är det arbetande folket som tvingas att sälja sin arbetskraft i utbyte mot lön (= en del av det värde arbetaren producerar). Profiten (= resten av det värde arbetaren producerar) är drivkraften i det kapitalistiska samhället. Kapitalisternas medel att få hög profit är att hålla produktionskostnaderna nere. Det gäller att få ut så mycket som möjligt av arbetarna till så låga löner som möjligt.

Förtryckets former har ändrats men förtrycket består

När industrialismen växte fram i Europa under slutet av sjuttonhundratalet och maskiner började användas i fabriken blev kvinnorna och barnen på grund av att de utgjorde den billigaste arbetskraften nödvändiga för industrikapitalismens utveckling.

Än idag utgör kvinnorna en billig och rörlig arbetskraftsreserv som kan kastas in och ut på arbetsmarknaden allt efter arbetsköparnas önskemål och behov. Men det är inte bara arbetsköparna som styr kvinnorna utan också staten som ser till att de tvingas kvar i sin dubbla roll som hemarbetande och förvärvsarbetande: stat och kommun genomför inte de reformer, som skulle leda till anständigare arbets- och lönevillkor för kvinnorna, ens inom det nuvarande systemet. Staten och arbetsköparna har intresse av att situationen bibehålls.

Det dubbla förtrycket

Den dubbla arbetsbörda som kvinnan har i den kapitalistiska produktionen och som hon har haft även under förkapitalistiska produktionsformer leder till ett dubbelt förtryck och gör att hon har sämre möjligheter än mannen att hävda sig fackligt och politiskt. På samma sätt som kampen för kvinnans frigörelse är organiskt bunden till arbetarnas kamp och kampen för socialism är dessa två former av förtryck intimt sammanlänkade. Samtidigt som den socialistiska revolutionen är en förutsättning för kvinnornas frigörelse är kvinnornas revolution en förutsättning för att den socialistiska revolutionen skall bli en frigörelse för alla människor.

Reformer

I våra aktioner måste vi kämpa för en rad kortsiktiga reformer och krav som kan underlätta kvinnans ställning i dagens samhälle. Det gäller t. ex. barntillsynsfrågan, boendefrågan, kvinnans självbestämmanderätt i abortfrågan och framförallt krav på bättre löner och arbetsvillkor för de lågavlönade. Reformerna är ingenting som förändrar klassamhället i grunden, men de skulle undanröja en del hinder som tar tid och kraft från kvinnan. I vårt samhälle har kvinnorna begränsade möjligheter att ta aktiv del i samhällsliv och produktion därför att de måste ta allt ansvar för barn, hem och hushåll.

Nu existerande socialistiska partier och organisationer för inte med tillräcklig kraft fram kvinnornas krav på frigörelse och tidigare socialistiska revolutioner har förrätt kvinnornas

revolution. Detta gör att kvinnorna måste organisera sig i egna socialistiska grupper och organisationer.

Grupp 8 är ett steg i en sådan riktning. En av våra viktigaste uppgifter är att göra kvinnan medveten om sitt eget förtryck i egenskap av kvinna och om klasskampens villkor. Den andra viktiga uppgiften är att tillsammans med männen arbeta för ett socialistiskt samhälle fritt från utsugning och förtryck, där hela folket äger och kontrollerar produktionsmedlen, arbetsplatserna, bostadsområdena, d. v. s. har fullständig ekonomisk och politisk makt. □

Stockholm den 6 december 1970

Kommentar

Vi avstår i detta sammanhang från att ge oss in på en mer genomgripande diskussion utan begränsar oss till några frågeställningar som aktualiserats vid genomläsning av materialet. En del av den kritik Grupp 8 riktar mot Arbetets Kvinnor förefaller relevant. Framförallt problemet hur man ska kunna skapa en proletär kvinnoorganisation när basen för en sådan saknas. Det räcker inte med teori därvidlag, såväl de objektiva som subjektiva betingelserna måste vara för handen.

'Den proletära kvinnorörelsen växer ur massan av arbetarkvinnor. En proletär kvinnoorganisation är en del av rörelsen', säger Arbetets Kvinnor i förordet till *Rödhättan*. Problemet är ju att en sådan rörelse saknas. Huvudproblemet, som vi ser det, är inte att Grupp 8 är feministiskt utan att villkoren för en mobilisering av arbetarklassens kvinnor förefaller saknas.

Vi instämmer också i den kritik som riktats mot förbudet att vara dubbelorganiserad. I *Rödhättan* har man tonat ned detta förbud och ser det som en preliminär strategi. Detta förefaller det enda rimliga, kvinnofrigörelse är omöjlig i isolering. Vi menar att detta belyses väl av just Grupp 8:s utveckling. Från en ursprungligen socialistisk målsättning har det skett en gradvis förskjutning till en inte klart formulerad anti-kapitalistisk målsättning. Under denna täckmantel samlas såväl feminister som reformister.

Teorifientligheten inom Grupp 8, samt den starka betoningen av handling, som kommer fram bl. a. i det diskussionsinlägg från Grupp 8 vi här publicerat, ser vi inte i första hand som ett uttryck för borgerlig feminism, utan kanske mer som ett uttryck för en oanalyserad reformistisk inställning.

Handlingar, som inte är insatta i en övergripande teoretisk och strategisk målsättning, måste med nödvändighet bli underordnade den dominerande maktstrukturen i samhället och komma att fungera helt reformistiskt. Att Arbetets Kvinnor inte klarare tagit fasta på den problematiken ser vi som en brist. I övrigt instämmer vi i huvuddelen av den kritik Arbetets Kvinnor riktar mot Grupp 8. Arbetets Kvinnor försöker dessutom utforma en teoretisk grund för en socialistisk kvinnorörelse, något som Grupp 8 knappast kan berömma sig av. □

M B & K W

Kommunist: Kvinnodebatt

Ur *Kommunist* nr 16 (1974)

För en kommunistisk kvinnopolitik!

I *Zenit* nr 36 finns en rätt intressant och samtidigt avslöjande artikel i kvinnofrågan. Den är skriven av två RMF-tjejer som ger en kritik av Arbetets Kvinnors brytningsplattform. Jag avstår från att göra demagogiska vinster på deras uppfattning att fru Wallenberg har ett objektivt intresse av socialismen. Det är framför allt på två punkter som RMF visar sin egen oklara syn och därför vacklar. Det är *för det första*: Varför och på vilket sätt är arbetarklassen för-

truppen i den revolutionära processen. Det gäller också frågan om klassallianser. Det är *för det andra*: Hur skall man se på kampen och kampkraven.

Arbetarkvinnorna i ledningen

Kvinnoförtrycket under kapitalismen är bara en del av den splittring som kapitalismen består arbetarklassen. För kommunisterna är kampen mot kvinnoförtrycket under kapitalismen en kamp som riktar sig mot splittringen av arbetarklassen. En splittrad arbetarklass kommer aldrig att bli i stånd att genomföra en revolution och bygga upp ett nytt samhälle grundat på arbetarmakt. Därför ser inte vi kampen mot kvinnoförtrycket som en speciell kamp för sig. Tvärtom är den stora uppgiften att inrikta kvinnokampen så att den kan bli en del av hela arbetarklassens kamp. Arbetarklassens frigörelse är dess eget verk. Detta var Marx' och Engels' stora motto för den revolutionära kampen. För oss innebär det att allt initiativ, hela styrkan i den revolutionära kampen är helt beroende av hur arbetarklassen är mobiliserad som klass. Arbetarklassen kommer inte att formeras som en kämpande revolutionär klass utifrån kamp och initiativ som kommer från andra klasser och skikt. Den kamp som förs av mellansskikt, framför allt den intellektuella delen, och småborgerskapet riskerar alltid att urarta och förvridas just pga sin isolering från arbetarklassen. Detta gäller i högsta grad kvinnokampen, som traditionellt har haft en stark förankring i dessa klasser och skikt (se artikeln i *Kommunist* 15, Den proletära kvinnorörelsens historia).

Hur ser då RMF på detta? De kritiserar Arbetets Kvinnors ståndpunkt - ”arbetarklassen och endast arbetarklassen har objektivt intresse av den *socialistiska* revolutionen” (min spärr) – och fortsätter:

”I historisk bemärkelse har alla människor objektivt intresse av den socialistiska revolutionen. Ty vem har intresse av att utplånas i barbariska imperialistiska förstörelsekrig? Ja, inte ens fru Wallenberg!” (Zenit sid 56 sp 1 – [alla hänvisningar till Zenit-artikeln gäller den ovan]).

RMF gör sig här till tolk för det gamla felet, inte bara hos Grupp 8, att sammanblanda klasser med enskilda individer. Givetvis har småbourgeoisin, mellanskikten och Wallenbergarna som klass inget intresse av den socialistiska revolutionen, där alla de privilegier de uppbär under kapitalismen kommer att utplånas.

Mellanskikten under kapitalismen är ett svällande skikt som direkt uttryck för den extrema arbetsdelningen under kapitalismen. Deras existens är delvis beroende av kapitalismens bestånd. Mellanskikten reproducerar sig i allt högre grad själva. Om man för tio år sedan i växande omfattning rekryterade arbetarungdom till skolor och universitet för att utbildas till nya mellanskiktsbefattningar, så ser man idag hur mellanskikten rekryteras inom sig själva. Mellanskikten håller på att stabiliseras som socialt skikt i klassamhället. Med detta följer givetvis en ideologisk och politisk formering av mellanskikten. I kampen för socialismen kan mellanskikten bara mobiliseras genom en allians med arbetarklassen. Därför står den stora frågan om allianser i klasskampen. Vad har då RMF att komma med i detta avseende? Man skriver:

”Vi frågar oss, vad gör ett stackars mellanskikt som vill ansluta sig till arbetarkvinnornas kamp? Löser hon inträdesbiljett? Och vad gör hon om arbetarkvinnorna inte kämpar alls utan är fyllda av liberala fixeringar? ... Om en kvinnokamp är borgerlig eller inte beror på vilken effekt de handlingar har som kampen består av. En kamp består inte av proklamationer! Är det handlingar som går emot borgarklassens intressen och som gynnar en medvetandeutveckling hos arbetarklassen och dess allierade (t ex många kvinnor i mellanskikten) är det inte en borgerlig kamp” (Zenit sid 56f).

För RMF finns tydligen alliansen mellan arbetarklassen och andra klasser och skikt redan utvecklad. Klassallianserna blir inget problem, allianser bara finns, punkt slut. RMF gör sig här till tolk för samma idealistiska samhällssyn som SKP. En kommunistisk syn på klassallianser redovisas i våra Grundsatser, där vi skriver:

”Vägen till allianser – det är att utforma en politik som gör det möjligt att kämpa tillsammans med andra klasser och skikt, att bryta delar av mellanskiktens och småbourgeoisins uppknytning till borgarklassen... Det är endast på grundval av en långt utvecklad arbetarrörelse och i perspektivet av ett helt annat samhälle som de för revolutionen nödvändiga allianserna kan skapas. Delar av mellanskiktet och småborgerskapet kan inte förena sig med arbetarklassen enbart på de omedelbara dagskravens nivå. Det är socialismens närhet som gör de revolutionära allianserna möjliga”(Grundsatser sid 60).

För oss är det alltså frågan om allianser en svår politiskafråga som i dagens läge kräver en fullständig satsning på politiskt arbete i och med arbetarklassen. Detta gäller i allra högsta grad kvinnoarbetet. Det är fullt värdigt en studentorganisation att skriva, att arbetarklassens kvinnor är fyllda av liberala fixeringar och av detta dra slutsatsen att kvinnoarbetet skall bedrivas bland mellanskiktens kvinnor och för arbetarklassens räkning. Vad RMF med sin klassmässiga bas inte uppfattar är att kvinnofrågan står på ett helt annat sätt för arbetarklassens kvinnor än för kvinnor i andra klasser och skikt.

Arbetarkvinnan är i första hand utsugen som arbetare. Den samhälleliga roll som arbetarkvinnan fyller under kapitalismen är i första hand en fråga om det kapitalistiska förtrycket av hela arbetarklassen. Kvinnorollen intar en speciell plats i det utvecklade, sammansatta system med vilket arbetarklassen förtrycks under kapitalismen. Det är just i egenskap av arbetare som arbetarkvinnan skall mobiliseras i kampen för socialismen. Inser man detta har man också satt kvinnofrågan klassmässigt på fötter.

Kampen och kampfrågorna

Det är typiskt för RMF hur de ser på kampfrågorna i den s k kvinnofrågan. RMF älskar att ställa upp allmänna paroller och på papperet fundera ut hur dessa skall leda till revolution och socialism. Givetvis händer det att de emellanåt ställer riktiga paroller, men det typiska är att RMF ställer dem närsomhelst, oberoende av den konkreta situationen. Anledningen till detta är att RMF aldrig ser till hur kampfrågorna skall utvecklas i kamp. Det räcker att fundera ut parollerna och ställa samman dem i ett program som kan plockas fram vid lämpligt tillfälle. Detta hänger samman med RMFs syn på arbetarklassen, vilken de delar med stalinisterna. Man ser arbetarklassen som ett objekt för de revolutionära organisationernas arbete. Man skall bombardera arbetarna med propaganda, slå ut övriga vänsterorganisationer för att sedan vara den enda som arbetarklassen kan vända sig till för att få ledas till revolutionen. Med denna linje är det också möjligt för RMF att formulera sig på följande sätt:

”Dessa krav kan knappast sprida reformistiska illusioner: RÄTT TILL ARBETE AT ALLA osv är endast möjliga att förverkliga i ett socialistiskt samhälle” (Zenit sid 59).

Ännu klarare uttryckte en rmf-are det på ett möte i Umeå, då hon sade: ”Vi ställer sådana krav och kämpar för dem som inte är genomförbara under kapitalismen, men vars inre logik leder till socialismen.”

Detta innebär att arbetarna skall ledas ut i kamp för att slå sina pannor blodiga. Denna batongernas pedagogik skulle då få arbetarna att slå näven i bordet och bli medvetna om socialismens nödvändighet. Det är ju fullständigt vansinnigt. Har inte RMF fattat att kampen är ett absolut nödvändigt medel för arbetarna att genomföra sina krav. Att förutsättningarna för att ett medvetande skall uppstå i kampen är beroende av organiseringen, kampen, kraven och resultatet av kampen. Då gäller det för kommunisterna att mejsla fram en mycket mera precis taktik för den kampen. Det räcker inte med att resa några aldrig så riktiga paroller. Utan en kommunistisk masslinje kan vi aldrig forma en politik i kvinnofrågan.

För en kommunistisk kvinnopolitik

Kvinnokampen under kapitalismen är bara en del av kampen mellan arbetarklassen och bourgeoisin. Kvinnan i arbetarklassen är förtryckt dels som arbetare dels under en reaktionär kvinnoroll. Arbetarkvinnan står medvetandemässigt vacklande mellan hem, familj och arbete.

Det gör att kampen för kvinnans frigörelse intar en strategiskt viktig position. Kvinnokampen kan bli den förmedlande länken mellan fabriksarbetet och en samhälleligt inriktad klasskamp för ett nytt samhälle.

Kampen för kvinnans frigörelse måste inrikta sig på att skapa jämställdhet mellan man och kvinna i arbetarklassen. Den kampen kommer att på ett visst sätt vara en kamp mot männen. Kortsiktigt har ju även männen fördelar av att kvinnan är förtryckt, d. v. s. av att ha en ekonomiskt osjälvständig hemmafru som sliter ut sig i hemmet och arbetet. Det gäller att ha ett taktiskt förhållningssätt till kvinnokampen så att den dels undergräver arbetsdelningen och splittringen i klassen samtidigt som den förenhetligar och stärker dess positioner gentemot kapitalet.

I *Kommunist* nr 15 finns en artikel om kvinnokampen (sid 20 ff) skriven av några kamrater i Motala. Artikeln är mycket bra på sina ställen men lider av flera brister. De skriver:

”För att arbetarkvinnan skall kunna nå sin frigörelse måste hon dras med i den revolutionära kampen”. Helt riktigt, men jag frågar hur. Vidare skriver de: ”När kvinnans syn på sig själv förändras kommer också männens syn att förändras”.

Jag frågar hur. Vidare:

”I likhet med männen kommer arbetarkvinnans medvetenhet att växa fram under kampen, i en konfrontation med kapitalisterna och facket. Under kampens gång måste mannen få att inse att han spelar på kapitalisternas villkor om han bekämpar kvinnornas deltagande. Arbetarklassens frigörelse ligger i gemensam kamp för socialismen. För att detta ska kunna ske måste vi också kämpa mot det ideologiska förtryck som kapitalisterna utövar på oss. Kampen är gemensam och måste föras gemensamt!”

Allt detta är ju utan tvekan riktigt på ett allmänt plan. Vad Motalakamraterna inte lyckas med är att dra de politiska konsekvenserna av detta. Vad krävs av kommunisterna, vad krävs av kampen idag för att vi skall lyckas i våra strävanden? Vill man tolka Motalakamraterna illa kan man tro att propaganda och övertalning skulle vara tillräckligt. Denna brist förstärks i artikeln då man endast behandlar arbete med kvinnor som befinner sig i produktionen. Problemet är ju att även de kvinnor som finns i produktionen ofta inte som mannen tillbringar hela sitt liv i produktionen. De befinner sig som gäster några år och befinner sig i en ständig vacklan mellan att vara hemma och att jobba. Detta förhållande ger ju ingen god grund för utvecklande av ett klassmedvetande. Vår uppgift som kommunister måste vara att aktivera arbetarkvinnan var hon än befinner sig.

För kvinnans ekonomiska självständighet

Jag vill inte formulera några kampkrav utan vill bara markera den inriktning som vi bör ha i kvinnoarbetet. Kvinnorna skall ut i produktivt arbete. Vi måste driva sådana frågor som underlättar för kvinnan att komma ut i arbetslivet. Det gäller frågor om daghem, kollektivisering av hemarbete o. s. v. Inriktningen skall hela tiden vara att motverka arbetsdelningen mellan man och kvinna. Kampen skall riktas så att den motverkar splittringen i arbetarklassen. Även om huvudsidan av kvinnoarbetet läggs på att skapa grund för kvinnans ekonomiska självständighet så kommer vi att behöva driva många andra frågor t. ex. i bostadsarbetet som kanske inte direkt är i denna inriktning. Jag tror att det viktiga nu är att få till stånd en rörelse bland kvinnorna. För den individualiserade, isolerade, passiviserade kvinnan i bostadsområdet, i hemmet kan betydelsen av kamp aldrig nog understrykas. Detta är dock inte problemfritt. Å ena sidan är det svårt att uppnå enighet och solidaritet i kamp där traditioner kanske helt saknas. Men å andra sidan är det en fördel att dessa kvinnor står obundna av legalismens och klassarbetets unkna traditioner. En del erfarenheter talar för att kvinnor kan utveckla en stor militans och kampvilja och tillhör de som sist önskar återgå. Exemplet med hamn-arbetarfruarna i Antwerpen som vi skrev om i nr 2 av *ArbetarKamp* är en viktig lärdom. Här var det solidaritetsarbetet med sina strejkande män som utlöste kvinnornas aktion och

kvinnorna kunde utveckla den kampen till att även gälla kvinnornas krav. Det är en viktig uppgift för våra bostadsceller att beakta detta. Vi måste dra med arbetarkvinnorna i hemmen i varje stödarbete som vi utvecklar. Staten försöker att dra in på socialhjälpen till strejkande arbetarfamiljer. Det har skett både vid SAAB-strejken och nu senast vid hamnarbetarstrejken. Hyror, bostädernas kvalité, lekplatser, daghem och trafikplanering är andra exempel på frågor som det kan uppkomma aktioner kring. Vår uppgift vid dessa små uppsving måste vara att speciellt lägga vikt vid att aktivera kvinnorna. Dessa trängs annars lätt tillbaka av männen och föses tillbaka till hemmet. Alla aktioner som kan få arbetarkvinnan utanför hemmets portar måste utnyttjas. Det är en förutsättning för att kunna höja deras medvetande om hur detta samhälle fungerar. Det kommer många gånger att vara nödvändigt att skapa speciella organisationsformer för kvinnorna för att deras kollektiva styrka skall kunna mobiliseras för att deras krav inte skall hamna i skymundan. Vi skall försöka bilda en "kvinnornas kampkommitté" eller liknande som kan samla upp de mest aktiva kvinnorna, de som är beredda att driva kampen vidare. Detta är en självständig kvinnoorganisering som kommer att vara nödvändig för att utveckla ett avantgarde bland kvinnorna. Det är en viktig uppgift i formeringen av klassen och avantgardet för den socialistiska revolutionen.

För en självständig kvinnoorganisering

Det är inte det faktum att kvinnor organiseras självständigt som leder tillfrigörelsen. Det är bara den enade arbetarkampen som kan leda dit. Men en självständig kamporganisering av kvinnorna svarar mot det nuvarande läget inom arbetarklassen, nödvändigheten av att aktivera kvinnorna. Kvinnornas undertryckta ställning och den ojämna utvecklingen av klassmedvetandet i arbetarklassen kommer att göra det absolut nödvändigt att samla kvinnor för att utveckla kraven och kampen för dessa krav. Kvinnorna kan inte förvänta sig att männen skall genomföra deras krav. Det kan bara kvinnorna göra i kampen. Men självständigheten är inget mål i sig lika lite som kvinnofrigörelsen. Självständigheten är bara ett medel att uppnå nya positioner i klasskampen. Vi hävdar denna typ av organisering enbart när den är relevant. Det är också därför permanenta organisationsformer som de borgerliga kvinnoförbunden och Grupp 8 går fel. Dessa försöker organisera kvinnorna uppifrån utifrån en klassmässig bas utanför arbetarklassen. Detta gäller också i viss mån Arbetets kvinnor som bildar ett sorts kvinnoparti. Men Arbetets kvinnor har den fördelen att de trots allt har ett kommunistiskt perspektiv på sitt arbete. Därför kommer deras arbete också att ha största värde trots att den organisationsform de valt är felaktig.

När jag talar om en självständig kvinnoorganisering så är den också giltig i arbetsplatsarbetet. De revolutionära arbetsplatsgrupperna måste noggrant uppmärksamma det som händer i bostadsområdena. Uppkommer kvinnokommittéer i ett bostadsområde är det viktigt att den revolutionära arbetsplatsgruppen tar kontakt och försöker utveckla ett samarbete. Inne på arbetsplatser med kvinnor anställda ser man hur kapitalisterna utvecklar en ny arbetsdelning genom sitt sätt att organisera arbetet. Här finns en bra beskrivning i Motalakamraternas artikel i *Kommunist* 15. Artikeln lider dock av en viss stelbenthet i synen på organiseringen av kvinnokampen. På de arbetsplatser där kvinnor är dominerande bör vi i första hand driva vår allmänna linje. Vi bygger den kommunistiska cellen och den revolutionära arbetsplatsgruppen. Här kommer det knappast att finnas utrymme för en självständig kvinnoorganisering. Däremot måste givetvis propagandan innehålla mycket av kvinnofrågor etc.

På övriga arbetsplatser måste vi sträva efter att rekrytera kvinnor till den kommunistiska organisationen och den revolutionära arbetsplatsgruppen. Kvinnorna bör driva sina krav genom denna, men det kommer antagligen att krävas att kvinnorna organiserar sig fraktionellt för att driva sin specifika krav. Det kan gälla lika tillgång till jobb som männen, lika lön etc. Ett annat fall där man kan tänka sig en ännu bredare kvinnoorganisering är då företaget annonserar avskedanden, antingen direkt eller med s. k. naturlig avgång. Då händer det ofta att det är kvinnorna som får gå först genom deras speciella situation på företaget. I ett sådant

fall kommer det att vara nödvändigt att samla alla kvinnor på fabriken för att initiera motståndet och först efterhand blir det aktuellt att dra med männen i det motståndet.

Summering

Vi måste visa upp en mycket större lyhördhet för den rörelse och de stämningar som finns bland arbetarkvinnorna. Vi säger inte att arbetarkvinnan är fylld av liberala fixeringar som RMF. Tvärtom ser vi hur kvinnoförtrycket under kapitalismen splittrar och försvagar arbetarklassen. Vi kan vända detta förtryck till en aktiv kamp som ytterligare fördjupar klassmedvetenheten och ger ett socialt perspektiv till arbetarkampen. Det kommer att kräva en stor tillit till kvinnornas styrka och egna aktivitet som kan utvecklas i revolutionär riktning om vi ställer upp. Utan skygglappar.

A. N. Sundsvall

Om de hemarbetande kvinnorna

När jag i denna artikel talar om hemmafruar menar jag dels de kvinnor som pga att de är gifta med män ur arbetarklassen måste hänföras till densamma. Dels också ensamstående kvinnor som tidigare haft ett yrke som går att hänföra till arbetarklassen eller denna närstående skikt. Med detta vill jag poängtera att kvinnofrågan är en klassfråga.

Jag skiljer mig därigenom från SKP och VPK. De menar att alla kvinnor har ett gemensamt intresse därför att de är utsatta för samma förtryck. Det är visserligen sant att alla kvinnor är förtryckta, men detta förtryck är kvalitativt olika beroende på vilken klass man tillhör.

Jag skiljer mig också från Grupp 8 och de olika linjer som där representeras. Även om vissa kamrater i Grupp 8 kanske har en syn som liknar min.

Hemmafruarnas situation idag

Hemmafruarna utgör en billig arbetskraftsreserv under kapitalismen. Under högkonjunktur sprider borgarna ideologier om kvinnans rätt till arbete och vikten av att barnen ska få en kollektiv uppfostran. Om hur bra det är för barnen att gå till dagis osv. Det blir också möjligt för arbetarklassens kvinnor att i högre grad gå ut och arbeta även då de har små barn. Barn-tillsynen byggs ut och möjligheten att få deltid ökar.

Under lågkonjunktur – då det finns gott om arbetskraft – dras däremot allting fram som talar mot att kvinnan ska gå ut i produktionen. Ideologier sprids om hur viktigt det är för barnen att ha sin mor hemma under de första åren och om hur dåligt det är för barnen att behöva vistas på dagis i många timmar. Likaså försöker man övertyga arbetarkvinnan om hur meningslöst det är att arbeta då hon ändå bara får de sämsta jobben. Samtidigt skärs barntillsynen ner och det blir svårare att få deltidsanställningar.

Kvinnans funktion som arbetskraftsreserv är dock inte helt entydig. Under senare år kan man spåra en tendens till förändring. Det har blivit svårare att importera arbetskraft, arbetskraften förslits snabbare, antalet skilsmässor ökar samtidigt som antalet giftermål minskar, kvinnan tvingas i högre utsträckning än tidigare bidra till familjeförsörjningen osv. Detta och mycket annat pekar fram' mot att kvinnan i högre utsträckning kommer att söka sig arbete.

Vidare kommer hennes betydelse på arbetsmarknaden sannolikt att öka. Detta inte minst inom industrin.

Idag finns också en klar tendens mot ett ökat antal deltidsarbeten främst inom de traditionella kvinnoyrkena (bl a handel och sjukvård). Det sammanhänger dels med de ökade öppet-hållandetiderna inom handeln och svårigheten att få folk till de okvalificerade vårddyren. Dels också med arbetsköparnas hänsynslösa exploatering av kvinnorna. Understiger ett deltidsjobb 18 timmar per vecka slipper nämligen arbetsköparen betala sociala förmåner och ordna barntillsyn. På köpet får han dessutom oorganiserad, splittrad arbetskraft. Inom t ex de

stora varuhuskedjorna har det gått så långt att deltidsarbetena håller på att tränga ut heltidsjobben.

För kvinnorna ur de *högre mellanskikten* är problemen inte alls lika stora. De har bättre möjligheter att ordna barntillsynen privat, större möjligheter att få bra deltidsarbeten pga att de är mer efterfrågade på arbetsmarknaden. De har bättre utbildning. De har också lättare att snacka sig till en eventuell barntillsyn, för det är faktiskt det som det handlar om. Deras arbetsköpare skriver gärna på förtursansökan åt dem till barntillsynskön, för de vill gärna ha tillbaka sina duktiga medarbetare.

För *borgarklassens kvinnor* är situationen avsevärt annorlunda. Även bland dessa existerar en form av förtryck, men det ligger på ett kvalitativt annorlunda plan. Här existerar inte något ekonomiskt tvång – borgarkvinnans arbete gäller mer frågan om ”självförverkligande” än fysiskt överlevande. Barntillsyn kan köpas för pengar om man händelsevis inte skulle förmå skaffa en daghemsplats.

Av ovanstående resonemang kan vi dra slutsatsen att kvinnofrågan inte är en könsfråga. Det är en fråga om vilken klass man tillhör. Det är arbetarklassens kvinnor som tillsammans med sina män ska kämpa för kapitalismens störtande.

Hemmafrun

I hemmafrurollen är isoleringen stor. Klassen har verkligen blivit uppsplittrad på individer. Man upplever sig själv ensam med sina problem. Mannen går iväg till jobbet och själv sitter man ensam kvar, ingen utom ens barn bryr sig om ifall man går upp ur sängen eller inte.

Till slut kan man inte uppskatta dem längre, utan tycker att de endast ställer krav på en. Isoleringen gör att man blir fruktansvärt egoistisk. Man upplever att alla andra har det mycket bättre. Detta går ofta ut över barnen och mannen. Man blir grinig och sur mot sina barn, vilket gör att de också blir sura. Det är inte oviktigt för oss kommunister hur vi uppfostrar våra barn, det är ju de som ska skapa framtiden! En del kanske drömmer sig bort i veckotidningarnas värld. De hoppas att drömprinsen ska komma och rädda dem. De blir sura och griniga på sin karl som inte förmår göra dem lyckliga, för de får ju lära sig i veckopressen att han ska det. De knyter upp sina barn, lever genom dem och blir missnöjda så fort de inte är perfekta. För eftersom de inte har något värde själva vill de att deras barn ska skänka dem det genom att uppföra sig ”perfekt och exemplariskt”. Isoleringen och uppsplittringen gör att de uppfattar andra arbetarkvinnor inte som kamrater med samma problem, utan som konkurrenter. Konkurrenter om männen som ska göra dem lyckliga.

Kvinnans roll i historien

Sedan arbetsdelningen uppkom har kvinnan haft rollen som den som skött hem och barn. Hon fick sin ekonomiska trygghet genom mannen. I vissa kulturer har männen haft mer än en hustru (om de klarat att försörja flera). Giftermålet blev en garant för tryggad framtid för kvinnan, det gällde att gifta sig med en bra karl. Under kapitalismen har grunden för denna trygghet till stor del ryckts undan. Familjebanden är inte lika starka som förut, man kan aldrig vara säker på att ett äktenskap håller livet ut. Man gifter sig för att man trivs ihop – åtminstone ska det vara så officiellt. I och med kapitalismen och produktivkrafternas utveckling har också människan getts rikare möjligheter att utvecklas. Hon har börjat ställa större krav på sin tillvaro eftersom hon sett de möjligheter som öppnats. Detta drabbar arbetarklassens hemmafruar hårdast eftersom de såväl ekonomiskt som intellektuellt har minst möjligheter att ta tillvara vad som bjuds. De är pga att de saktar ekonomiska möjligheter och intellektuell träning hänvisade till en fördummande tristess, där varje förändring som berör deras familjer blir ett oerhört hot mot tillvaron.

Men deras situation gör också att de kommer att vara villiga att kämpa för socialismen – förutsatt att man kan få dem att ena sig och förstå de möjligheter som finns, för objektivt har

de ingenting att förlora på socialismen, de kan bara vinna.

Varför ska vi arbeta med arbetarklassens hemmafruar

Vissa kvinnor blir dock litet mer medvetna om sin situation, de ser att de bara fungerar som bihang till männen och att de saknar allt egenvärde. De tenderar då att rikta alla sina aggressioner inte bara mot sin egen man, utan mot män i allmänhet. De ser inte det hela som en fråga om klassförtryck utan som en fråga om könsförtryck. De ser att även borgarklassens kvinnor "tvingas" gå hemma med sina barn, men de ser inte att dessa har en helt annan möjlighet att välja och att ibland komma bort från enformigheten.

När man tittar på arbetarklassens hemmafruar och ser den hopplösa situation de befinner sig i är det lätt att resignera, slå ifrån sig problemet eller skjuta det på framtiden. Det är riktigt att vi inte förmår väcka någon stor del av arbetarklassens hemmafruar de allra närmaste åren. Däremot kommer vi i ökande utsträckning att komma i kontakt med fruar till arbetare som på ett eller annat sätt deltar i vårt politiska arbete. Här måste vi gripa in och aktivera dessa kvinnor. På längre sikt begår vi ett stort fel om vi inte mobiliserar de hemmafruar som tillhör arbetarklassen. Då ser vi inte vilken funktion de spelar i samhället som helhet. Vi ser inte att de bidrar till en av de viktigaste splittringsfaktorerna under kapitalismen – arbetsdelningen man/kvinna. Deras isolering och splittring gör att de enbart ser till familjens väl och är livrädda för varje form av förändring som kan drabba denna. De kommer på detta sätt att hämma sina män när dessa försöker ta upp kamp i produktionen. Detta gör att arbetet bland arbetarklassens hemmafruar inte får bli den del av vårt arbete som ständigt får stå tillbaka för annat. Vill vi bli en kämpande arbetarorganisation, måste vi redan idag staka ut hur detta arbete ska bedrivas. Själv menar jag att detta måste bli en av de viktigaste delarna i ett mer utvecklat bostadsarbete.

Hur skall vi arbeta med hemmafruar

Arbete med arbetarklassens hemmafruar måste alltså bli en del av vårt bostadsarbete. Det är oerhört viktigt att vi tar kamp mot splittringen bland dessa kvinnor. Vi måste visa på att de inte är ensamma, utan att det är många andra som befinner sig i samma situation. Som kommunister måste vi ta initiativ till att dessa kvinnor kommer samman, får diskutera sina problem, hjälpa varandra med barntillsyn om sådan inte går att ordna på annat sätt. Vi måste se till att de kvinnor som tvingas gå hemma aktiveras kring olika frågor. En sådan fråga är barnuppfostran. En annan är hur man ska underlätta hushållsarbetet så att även kvinnan får möjlighet att delta i kampen.

Vi måste visa på vikten av att gå ut i produktionen och förena sig med männen i kampen där. Vi måste visa att kampen för socialismen inte bara gäller männen, utan ska det bli någon socialism måste även kvinnorna delta.

För att möjliggöra kvinnornas deltagande i kampen måste vi som jag tidigare nämnt organisera och bidra till organiserandet av kollektiv barnuppfostran. Vi måste arbeta för olika kollektiva boendeformer som möjliggör en sådan barnuppfostran och som också möjliggör en rationalisering av hushållsarbetet. Vi måste kort och gott ta upp kampen mot arbetsdelningen man-kvinna – så gott detta låter sig göras under kapitalismen. Att kämpa för kollektiva boendeformer och mot arbetsdelningen i hemmet är en nödvändighet inte minst för att bekämpa de feministiska avvikelserna (att betona könet mer än klassen) som spontant uppkommer i dessa frågor. När vi arbetar med arbetarklassens hemmafruar måste vi hela tiden visa att vi syftar till gemensam kamp för män och kvinnor mot kapitalismen. Vi måste visa att vi inte bara vill kvinnans, utan hela klassens frigörelse. Redan nu existerar i och med produktivkrafternas höga utveckling de materiella betingelserna för att upphäva arbetsdelningen i samhället som helhet. Men under kapitalismen kommer kvinnan hela tiden att mer eller mindre vara en nödvändig arbetskraftsreserv. Det totala upphävandet av arbetsdelningen man-kvinna är därför endast möjligt under socialismen.

Tyvärr är politiken på detta område än så länge outvecklad och befinner sig endast på ett teoretiskt plan. För att verkligen kunna utveckla en konkret politik i denna fråga måste vi skaffa oss bättre praktik. Den fortsatta utvecklingen av bostadsarbetet är en förutsättning för detta. Det innebär också att förbundets medlemmar och sympatisörer i större utsträckning än som nu är fallet måste bo i de proletära bostadsområdena.

L.C. Stockholm

Juni 1974

Margot Bengtsson/Anita Göransson/Karin Widerberg: Var står kvinnorörelsen idag?

Ur *Zenit* nr 39 (1-1975)

När debatten om kvinnorörelsen inleddes i *Zenit* nr 2/1973 var Grupp 8 den helt dominerande kvinnogruppen i Sverige. Ingen av de politiska partierna eller de då existerande kommunistiska och socialistiska organisationerna erbjöd vare sig en analys eller ett handlingsprogram som utgjorde ett verkligt alternativ till Grupp 8:as. Men Grupp 8:as kamp tvingade dessa organisationer att börja befatta sig med kvinnofrågan. Tack vare Grupp 8 kom kvinnorörelsen i Sverige, i högre grad än i andra länder, att få en socialistisk prägel.

Vi ska i en serie artiklar försöka att spegla utvecklingen inom kvinnorörelsen i Sverige sedan början av 1973. I denna inledningsartikel behandlar vi Grupp 8, Arbetets Kvinnor, en utbrytargrupp ur Grupp 8 och VPK, SKP och KFMLr. I nästa artikel tar vi upp FK och RMF för att avsluta vår genomgång med att gå in på den reformistiska kvinnorörelsen så som denna tar sig uttryck framförallt inom ramen för SAP.

Det allmänna intrycket vi fått efter vår genomgång är att Grupp 8 inte längre är dominerande, att alla organisationer och politiska grupperingar försöker dra politisk fördel av kvinnouppsvinget. Detta är naturligtvis inte typiskt just för vänstern, tvärtom. En viktig utvecklingstendens i kvinnofrågan är att samtliga borgerliga partier också försöker ge sken av att företräda alla kvinnors intressen.

Behandlingen av kvinnofrågan speglar förhärskande ideologiska och politiska tendenser inom de olika organisationerna. I de flesta organisationer dominerar också i hög grad opportunisten, i vissa reformism och/eller revisionism och dogmatisk marxism, medan de feministiska tendenserna fortfarande är starkast inom Grupp 8.

Vi inleder denna artikel med en genomgång av Grupp 8 och Arbetets Kvinnor och behandlar sedan i tur och ordning KFMLr, SKP och VPK. Avslutningsvis försöker vi göra en sammanfattande värdering och diskussion. Det material vi använt oss av vid vår genomgång är främst utåtriktade publikationer, vår kännedom om respektive partis eller organisations praktiska politik varierar i hög grad.

Grupp 8

I tidigare nämnda Zenitartikel (nr 2/1973) behandlades bl.a. Grupp 8. Vi ska här knyta an till den kritik som där riktades mot gruppen och försöka se huruvida någon förändring i gruppens strategi och taktik har skett sen dess.

Grupp 8 har framförallt kritiserats för att ej ha arbetat med teoretiska analyser om kvinnokampens strukturella roll inom kapitalismen, dess grad av självständighet och dess beroende av klasskampens totalitet. 'Det dubbla förtrycket', vilket är det begrepp som åttorna använt för att försöka fånga in det specifika i kvinnornas förtryck under kapitalismen, har inte diskuterats utifrån vad det innebär, hur det verkar och vad det får för konsekvenser för kvinnor i olika klasser.

Har någon förändring skett med avseende på dessa brister? Svaret måste bli nej. Snarare kan man märka att en 'handlingsideologi' fått ersätta teoretiskt arbete och analys. Handlingsideologin är emellertid inte uttryck för att man verkligen arbetar med grundläggande praktiskt-politiska problem, tvärtom förefaller det. Huvudsaken är att man 'gör något', det förefaller mindre viktigt vad. Att på sådana grunder bli en verklig politisk maktfaktor i kvinnokampen är naturligtvis omöjligt. Man saknar en genomarbetad teoretisk grund att stå på, detta i kombination med det spontanistiska arbetssättet försvårar framväxten av en genomtänkt strategi och taktik. Därmed inte sagt att Grupp 8 mist sin politiska betydelse, men organisationen har alltmer fått karaktären av en genomströmningsorganisation. Dit söker sig kvinnor som ännu inte är så ideologiskt medvetna och främst reagerar på kvinnoförtryck i allmänhet och som har vaga socialistiska sympatier. Som genomströmningsorganisation av frontkaraktär har Grupp 8 givetvis en viktig funktion att fylla.

Det spontanistiska arbetssättet, den antiauktoritära ideologin och organisationsformerna är i detta sammanhang Grupp 8:as styrka. Det ger utrymme för en större flexibilitet och nyskapande i den politiska kampen. Många av Grupp 8:as aktioner har haft stor genomslagskraft just genom att vara fantasifulla och okonventionella.

Men det grundläggande och långsiktiga politiska arbetet sker inte inom Grupp 8:as ramar. De mest skolade och medvetna inom Grupp 8 förefaller lägga tyngdpunkten av sitt arbete till andra organisationer, utan att samtidigt helt släppa kontakten med Grupp 8. Tillströmningen av nya medlemmar till Grupp 8 är alltså fortfarande stor men många försvinner snart igen. För närvarande förefaller avtappningen vara ungefär lika stor som tillströmningen under ett år. Organisationens splittrade karaktär gör det svårt att få en överblick över medlemssammansättningen men intrycket består att man inte förmått gå utöver sin mellanskiktbas.

Organisationens medlemmar kommer i huvudsak fortfarande från mellanskikten. Avsaknaden av analyser av hur kvinnor i olika klasser är förtryckta, har medfört att man ej har någon strategi för hur man ska nå ut till arbetarklassens kvinnor.

Då gruppen startade (1968) började man med studier och teoretiska analyser. Samtidigt agerade man praktiskt politiskt som påtryckningsgrupp i bl.a. lagstiftningsärenden och deltidsfrågan. Efterhand som organisationen växte och den socialistiska målsättningen fastställdes och poängterades, förändrades också det utåtriktade arbetet. 1971 gjorde man ett antal arbetsplatsaktioner vid kvinnodominerade industrier. Man anordnade också teach-in om låglöner och smärfri förlossning, samt startade sin tidning *Kvinnobulletinen*. Det är markant att några arbetsplatsaktioner i princip ej har organiserats efter-71. I huvudsak har man sedan dess arbetat med att anordna möten, organisera demonstrationer, utställningar osv.

1 *Kvinnobulletinen*, som fått en spridning på 15 000 ex, har ett flertal väsentliga problem behandlats, t.ex. familjen och arbetsmarknaden. De olika frågorna är emellertid inte sammanhållna runt en analys av vad dessa frågor betyder för kvinnor i olika klasser. Överhuvudtaget så saknar man teoretiska sammanfattningar av frågorna. Sammanfattningar som skulle kunna bilda utgångspunkt för det praktiska handlandet. *Kvinnobulletinens* olika nummer sätts ej heller i relation till varandra, man har ofta en känsla av att flera nummer tar upp samma sak. *Kvinnobulletinens* uppläggning och innehåll måste ses som en 'avspegling' av teorifientligheten inom Grupp 8.

Någon förändring beträffande denna teorifientlighet och den starka betoningen av handling, har vi alltså ej kunnat märka inom Grupp 8. Följaktligen kan Grupp 8 fortfarande kritiserats för att ge uttryck för en oanalyserad reformistisk/feministisk inställning.

En förändring inom Grupp 8 som man tycker sig kunna skönja är att man erkänner mellanskikt kvinnornas dominans inom gruppen. Leder detta till analyser av mellanskikt kvinnornas roll och funktion och till en strategi för hur man ska nå ut och behandla detta skikts problem, får man beteckna detta som ett steg i rätt riktning. Härigenom skulle man också kunna frigöra

krafter inom organisationen som hämmats genom 'tvånget' att arbeta med arbetarkvinnornas problem utan att arbetarkvinnorna själva deltagit. För visst är det en legitim uppgift att utifrån en socialistisk grund analysera och arbeta med mellanskiktkvinnornas förtryck. Den proletära kvinnorörelsen måste växa fram och ledas av arbetarkvinnorna själva.

Arbetets kvinnor

I *Zenit* nr 1/1974 publicerade vi Arbetets Kvinnors brytningsmanifest, Grupp 8:as och vår kommentar till detta. Eftersom Arbetets Kvinnor bara funnits ett år är det svårt att göra några uttalanden om dess möjligheter att fungera som en proletär kvinnoorganisation, och vi ska därför här endast kortfattat beröra ett par punkter.

Till skillnad från Grupp 8 försöker man utforma en teoretisk grund för en socialistisk kvinnorörelse. Arbetet inom gruppen är därför för närvarande mest inriktat på studier och man anser själv att Arbetets Kvinnor har mer karaktär av en studieorganisation än en organisation för utåtriktat arbete. Detta motiveras med att man behöver höja det proletära kvinnomedvetandet hos medlemmar och sympatisörer. Frågan är då vilka kvinnor det är som ska få ett proletärt medvetande. Är det mellanskiktkvinnor eller arbetarkvinnor? Vilka är organisationens medlemmar och hur rekryteras de? I de två nummer av gruppens tidning *Rödhättan* som har kommit ut har inte problemet om villkor och möjligheter för en mobilisering av arbetarklassens kvinnor behandlats. Faran är att man arbetar med studier och teoretiska analyser som sedan ska föras ut och med vars hjälp arbetarklass-kvinnor ska rekryteras. På så sätt kommer inte strategin och taktiken att byggas upp av och ifrån arbetarkvinnornas medvetande och erfarenheter utan för dem. Riskerna med ett sådant handlings sätt är uppenbara. Arbetets Kvinnor anger dock att man arbetar politiskt, framförallt med två saker: tidskriftsarbetet och uppbyggandet av en verksamhet för arbetarbarn.

Jämför man *Rödhättan* med *Kvinnobulletinen* ser man att de har jämförbara brister. *Rödhättan* är teoretiskt inriktad, men de olika artiklarna sätts ej i relation till varandra, utifrån en övergripande teoretisk analys. Man kan också skönja en viss ekonomisk syn som yttrar sig i ett okritiskt återgivande av klassikerna. Vidare saknas handlingsperspektivet, dvs hur ska vi använda dessa kunskaper för ett praktiskt handlande. *Kvinnobulletinen* är som vi tidigare påpekat, handlingsinriktad utan teoretisk ram. Båda tidningarna saknar en sammanhållande linje eller ram och båda är ensidiga: antingen ensidigt inriktad på handling eller också på teori. Det är en ständig dialektik mellan teori och praktik som krävs för att en socialistisk organisation ska kunna växa sig stark.

Kommunistiska Förbundet Marxist-Leninisterna revolutionärerna (KFMLr)

Kvinnofrågan har inte varit föremål för någon större debatt inom KFMLr, kanske mest beroende på att den framträdande linjen (dvs den som märks mest utåt) inte har tillmätt denna fråga någon större betydelse. Att man nu 1974 tar upp kvinnofrågan i en resolution beror inte på en ändrad inställning utan på att man anser: 'förbundet ska ha åtminstone en pragmatisk syn i kvinnofrågan att sätta mot bl.a. den småborgerliga kvinnorörelsen' (*Proletären* nr 48/74).

Att inte kvinnofrågan betraktas som en väsentlig fråga inom KFMLr hänger ihop med hur man ser på förhållandet könsförtryck-klasskamp. Enligt en 'åsiktslinje inom KFMLr som kommer till uttryck dels i den ovannämnda resolutionen men också i ett par tidigare artiklar i *Proletären* undertecknade med signaturen S.S., är könsförtrycket helt underordnat klasskampen. I resolutionen heter det bl.a. att det är oriktigt att säga att mannen förtrycker kvinnan. Båda könen är förtryckta under kapitalismen även om kvinnans förtryck är något tyngre och mer förnedrande. Genom att på detta sätt förneka kvinnans specifika förtryck under kapitalismen kommer man inte att kunna utarbeta en strategi och taktik för hur arbetarklassens

kvinnor och män ska kunna arbeta gemensamt för socialismen.

I resolutionen framläggs en historieskiss över kvinnoförtrycket där det framställs som om männen och 'kvinnorna inom arbetarklassen alltid har kämpat gemensamt, eller som det heter i resolutionen 'Dessa rättigheter vanns alltså genom att den proletära rörelsen tidigt förstod att skyddandet av kvinnorna och barnen var en klassfråga' (*Proletären* nr 48/74) (vår kursivering) Detta skyddandet av kvinnorna har inom den proletära kvinnorörelsen oftast betraktats som ett uttryck för konkurrensen emellan könen om arbetstillfällen. Förbudet mot nattarbete t.ex. gällde ju ej kvinnoyrkena inom t.ex. sjukvården, men väl de yrken där den billiga kvinnliga arbetskraften utgjorde ett hot mot den manliga arbetskraften, såsom t.ex. typografyrket.

Även om någon familjesyn inte finns klart uttalad vare sig i resolutionen eller i de andra artiklar som behandlar kvinnofrågan, så finns det mycket som indirekt talar för ett bevarande av den borgerliga familjen. Detta gäller framförallt motståndet mot fri abort och 'skyddandet' av 'kvinnor när det gäller tunga arbeten.

Kravet på fri abort betraktas som småborgerligt eftersom de som för fram detta krav 'förnekar kvinnans grundläggande biologiska funktion och tror att kvinnans frigörelser ligger i brytandet av sambandet mellan kvinna och barn'. (*Proletären* nr 48/74). Inom KFMLr menar man att kvinnan och barnet är en biologisk enhet som man ska slå vakt om, man vill 'inte förneka eller undandra kvinnan det ansvar och glädje det innebär att vara bärare av det kommande släktet' utan 'kommunister ställer istället i utsikt kampen för ett samhällssystem där kvinnan — för första gången i historien — både kan vara moder och samhällsvarelse på lika villkor som männen'. (*Proletären* nr 48/74). Det sistnämnda är ett mål som väl är gemensamt för olika vänsterorganisationer, men KFMLr är nog ensamt om att anse att motståndet mot fri abort är ett medel att nå detta mål. Kombinerar dessa åsikter om fri abort med åsikter om att 'kravet i första hand måste vara en reallön som möjliggör för mannen att försörja familjen' (*Proletären* nr 14/74), så blir ju bevarandet av den borgerliga familjen en nödvändig konsekvens. Det är tydligt att målet, könsens lika villkor under kommunismen, inte har någonting att göra med kampen idag, där man vill ha kvinnan, ofrivilligt barnalstrande kvar i hemmet.

Det är givet att man utifrån sådana uppfattningar om förhållandet könsförtryck-klasskamp och familjen, är motståndare till separata kvinnoorganisationer, 'arbetarklassens kvinnors huvuduppgift är att bygga upp ett kommunistiskt parti' (*Proletären* nr 48/74).

Frågan är då hur man inom förbundet ska kämpa för en •fråga 'som inte har väckt något större gensvar inom vår organisation' (*Proletären* nr 48) och som inte uppfattas som något egentligt 'problem. I den nämnda resolutionen upptages de primära uppgifterna inom kvinnofrågan.

1. Man ska dra in proletärkvinnorna i verksamheten att bygga ett kommunistiskt parti. Detta gäller i första hand de arbetande kvinnorna och i andra hand 'övriga' kvinnor inom arbetarklassen.
2. Man ska bekämpa arbetarklassens mäns borgerliga kvinnouppfattning.
3. Man ska underlätta kvinnornas indragande i politiken.
4. Förbundet måste gå emot den diskriminering som kvinnan i produktionen eller lagstiftningsvägen utsätts för och slå vakt om arbetarkvinnan i hennes roll som moder.
5. Den småborgerliga och feministiska kvinnorörelsen måste bekämpas.

Dessa frågor ska man arbeta med utan att ha behandlat dem som problem som behöver såväl en teoretisk som praktisk behandling. Hur ska man få med arbetarkvinnorna utan att ha gått igenom vari deras speciella situation består i, dvs. kvinnans specifika förtryck? Hur ska man kunna bekämpa arbetarklassens mäns borgerliga kvinnouppfattning, utan analyser av vad denna består av, hänger ihop med och praktiskt fungerar, osv. osv?

Nu bör det poängteras att andra åsiktslinjer försökt göra sig hörda i *Proletären*. En linje menar att kvinnan är dubbelt förtryckt, vilket följaktligen leder till krav att uppfatta kvinnofrågan som ett problem som kräver teoretisk och praktisk behandling (*Proletären* nr 7/74). Samma krav leder den andra linjen till som kritiserar den förra för att ensidigt utgå ifrån hemmet och förhållandet man/ kvinna, den andra linjen menar sig istället ha en mer total syn på kvinnofrågan (*Proletären* nr 9 och 10/74). Den sistnämnda linjen undviker problemet med det dubbla förtrycket, men menar att problemet att föra ut kommunismen till arbetarklassens kvinnor, de yrkesarbetande samt de hemarbetande, kräver ett utarbetande av en praktik.

Det är väl troligt att man efter resolutionen i kvinnofrågan och efter kongressen i dec -74, där denna säkert kommer att debatteras, kan vänta sig debatt som kommer att ta någon av de ovanstående linjerna som utgångspunkt. Inte minst får man hoppas på att KFMLR:s kvinnliga medlemmar reagerar mot förbundets dogmatiska, ekonomistiska och mans-chauvinistiska behandling av kvinnofrågan.

Sveriges Kommunistiska Parti (SKP)

Kajsa Ohrlanders syn på kvinnofrågan, mot slutet av 60-talet och början av 70-talet, och på hur kampen för kvinnornas frigörelse skulle drivas har vanligtvis kommit att identifieras med SKP:s syn. Kajsa Ohrlanders syn då. Kan närmast beskrivas som ett samtida uttryck för 'proletär antifeminism', en syn som var vanlig bland arbetare när kvinnorna började organisera sig i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Arbetarna kämpade till en början emot att kvinnorna skulle delta i produktionen och för att en mans lön skulle räcka för att försörja en familj. Samma linje pläderade Kajsa Ohrlander (i fortsättningen benämnd K.O.) för i samband med den nya kvinnorörelsens framväxt mot slutet av 60-talet. I boken *22 timmars arbetsdag* är utgångspunkten att en lön ska räcka för en familj. Om både man och hustru har förvärvsarbete blir det 'dubbelt arbete och dubbel utsugning' enligt K.O. Konsekvensen av denna syn var att gifta kvinnor inte skulle förvärvsarbeta under kapitalistiska produktionsförhållanden och att man i den politiska kampen skulle värna om den borgerliga familjen. Denna linje i kvinnofrågan bringade K.O. i motsättning till de flesta inom den nya kvinnorörelsen och i synnerhet till Grupp 8, och bidrog kanske till att kvinnofrågan inte prioriterades inom SKP:s led. Analys och strategidiskussioner lät vänta på sig, och SKP som i vanliga fall lever i och genom frontorganisationer såg inte Grupp 8 som någon attraktiv front att ta över.

Men Grupp 8:s framgångar, kvinnorörelsens tillväxt samt insikten att kvinnornas ökande deltagande i produktionen inte är ett övergående konjunkturfenomen längre måste ha uppenbarat det orimliga i K.O.-linjen också för allt fler SKP:are. I nr 4 1973 av *Marxistiskt Forum* öppnar redaktionen officiellt debatten i kvinnofrågan för SKP:s del med ett debattinlägg som går ut på att kvinnokampen måste stödjas. SKP-medlemmarna uppmanas i artikeldels att gå med i Grupp 8, dels att 'se om sitt eget hus', d.v.s att på allvar ta upp kvinnofrågan och kvinnokampen inom SKP. Alltsedan inledningsartikeln har en livlig debatt förts i denna fråga inom SKP, framförallt i *Marxistiskt Forum* (MF) men också i *Gnistan*.

Artiklarna i MF, SKP:s teoretiska organ, är inte analytiskt penetrerande i någon högre grad. Eftersom kvinnodebatten kommit igång så sent inom SKP har man kunnat falla tillbaka på den samlade kunskapsmängden inom kvinnorörelsen och artiklarna är snarare kunskapsförmedlande än kunskapsgenererande. I gengäld är artiklarna korta, pedagogiskt klart och enkelt skrivna och artikelförfattarna lyckas som regel förmedla innebörden i marxistiska begrepp utan att bli snåriga och invecklade. Beträffande den allmänna analysen av orsakerna till kvinnoförtrycket, familjens roll förr och nu, kvinnokampens målsättning osv. är den analysen i stort ganska överensstämmande med den syn som dominerar generellt inom vänstern för närvarande, Grupp 8 inbegripen. Man tar således fasta på Marx, Engels, Clara Zetkin och Alexandra Kollontaj genom att påpeka den materiella grunden för kvinnofrågans uppkomst, att kvinnofrågan •tar sig olika uttryck inom olika klasser, att kvinnornas befrielse

går över deltagande i produktionen, dessutom tar man upp att det gäller att lära av den proletära kvinnorörelsens 'framsteg och misstag och att socialism inte automatiskt innebär kvinnornas befrielse. Det är istället beträffande frågor om hur kampen ska föras, på vilket sätt, med vilka medel och vilka krav och hur den ska organiseras som motsättningarna kommer i dagen.

Det framkommer olika linjer beträffande synen på kvinnornas självständiga organisering, i inställningen till Grupp 8 och i synen på vilka huvudkrav som bör ställas. Vissa artikel-författare i *MF* hävdar att det är 'politiskt nödvändigt med en separat organisering och att SKP:are bör bedriva kampen framförallt inom ramen för Grupp 8. Andra betonar faran med separata kvinnoorganisationer, att SKP inte kan lösa frågan genom att bara uppmana sina kvinnliga medlemmar att arbeta i Grupp 8 eller SKV (Svenska Kvinnors Vänsterförbund) utan att det är inom SKP förankringen måste finnas. De flesta företrädarna för denna senare linje hävdar vanligtvis också att för att kunna arbeta inom fronter förutsätter detta att kommunister har en politik i kvinnofrågan som 'inger respekt och förtroende'. Detta innebär konkret, hävdar man vidare, bl.a. prioritering av ett bra studiematerial att studeras inom SKP, som behandlar kvinnoförtrycket, klassamhällets könsroller både utanför och i familjen. Ett material som ska studeras och diskuteras i hela partiet, av alla oavsett kön och lika noggrant som partiets grundkurs. Annars, menar man, kan det gå lika illa som inom VPK, dvs. att också SKP-medlemmar inrättar sig i en för de manliga kamraterna bekväm borgerlig tillvaro.

En annan motsättning har gällt kvinnornas deltagande i produktionen, hur man konkret ska driva och analysera denna fråga och vilka huvudkrav man ska ställa i sammanhanget. Den dominerande linjen i *MF* har varit kvinnornas rätt till förvärvsarbete, men den gamla. K.O.-linjen förekommer ännu i SKP-leden. Detta framgår av ett frontalangrepp på K.O. i en artikel i *Gnistan* nr 41/74 av Ruth Bohman. Hon vänder sig där mot K.O.-slutsatsen 'att kvinnoarbetet ökar utsugningen och försämrar för folket'. Bohman polemiserar kraftigt mot K.O. och menar att sådana tongångar brukar höras i arbetslöshetstider och att ett sådant synsätt 'historiskt har följt reformismen. Vidare att det är en teori som underblåser fördomar och nedvärderar kvinnorna, en teori som har inflytande inom SKP och som försvårar samarbetet med Grupp 8 och att den därför måste bekämpas. K.O. anklagas för att vara omedveten och oklar i sina första böcker och Ruth Bohman avslutar med att ställa frågan till K.O.: 'Har du ändrat dig eller står du fortfarande för att en lön ska räcka för en familj?'

K.O. kontrar i samma nr av *Gnistan* med att ställa motfrågan, eller snarare motfrågorna, till Ruth Bohman om hur kravet på kvinnornas 'rätt till arbete' konkret ska ställas och om Ruth Bohman anser att Grupp 8:s krav: 'Ut i produktionen', 'Krossa familjen', 'Rätt att slippa våra barn', och 'Kamp mot mans-och klassamhället' ska göras till SKP:s huvudkrav. Krav som K.O. påstår framförs av Grupp 8, dels i demonstrationer, dels individuellt(!). K.O. hävdar vidare i sitt svar att hon självklart stöder kravet på arbete åt alla, men att vägen dit går över 6-timmars arbetsdag åt alla med full lön.

Att K.O. har en oklar uppfattning i dessa frågor, en uppfattning som hon gissningsvis fortfarande delar med många inom SKP:s led, framgår i en av henne författad artikel i *Vi Män* nr 3/74. I artikeln, som har rubriken 'Sex timmars arbetsdag', påstår K.O. följande: 'Men under nuvarande omständigheter betyder inträdet i arbetslivet akuta försämringar inte bara för kvinnorna, utan för hela arbetarklassen och folket. Det är ofta ren nöd som gör att kvinnorna arbetar. Arbetar så att reallöneförsämringar hjälpligt döljs. Ty numera klarar sig inte familjerna längre på en persons arbete. Nu krävs en dubbel arbetsinsats.'

Artikeln bildar utgångspunkt för ett förnyat angrepp från Ruth Bohmans sida i *Gnistan* nr 47/48, där Bohman återigen skarpt kritiserar K.O.-synen att kvinnoarbetet skulle öka utsugningen och därför vara till skada för hela folket. Detta synsätt får enbart borgerligt reaktionära konsekvenser, menar Bohman, då det ställer män och kvinnor i arbetarklassen i en

antagonistisk motsättning till varandra. Det är ju dessutom så, hävdar Bohman, att kvinnorna framförallt arbetar inom serviceyrken. De 25 yrken som är kvinnornas särskilda arbetsmarknad hör alla hemma inom detta område. Dessa grupper har en annan ställning än arbetarna i tillverkningsindustrin, de framställer inte varor som innehåller mervärde och är därför inte produktiva i den mening som ordet har i den marxistiska teorin, men de lever under samma förhållanden som de egentligen produktiva arbetarna och deras löner bestäms på samma sätt. När man analyserar hur klassamhället präglar människors sociala förhållanden räknas därför också dessa grupper till arbetarklassen. Och det är en intressant fråga, fortsätter Bohman, som borde studeras grundligt, vad detta förhållande innebär för en riktig politik för ett revolutionärt parti. Bohman kritiserar också K.O. skarpt för hennes syn på Grupp 8 och hennes sätt att pådyvla Grupp 8 absurda kampkrav i demagogiskt syfte och menar att i kontroversen mellan K.O. och Grupp 8 är det K.O. som har fel och driver en borgerlig linje, inte tvärtom, som K.O. hävdar.

Sammanfattningsvis förefaller motsättningen mellan Ruth Bohman och Kajsa Ohrlander spegla två rivaliserande linjer inom SKP i hur kvinnokampen bör drivas. K.O.-linjen innebär, något hårddraget, att ingen kvinnlig frontorganisation typ Grupp 8 behövs, att kvinnokampen bör 'bedrivas inom SKP, att kvinnoarbete under nuvarande omständigheter innebär dubbel utsugning och att det främsta kvinnokampskravet inte bör vara rätt till arbete, utan 6-timmars arbetsdag för de 'människor som är tvingade att arbeta och att man bör slå vakt om den borgerliga familjen. Ruth Bohman-linjen innebär däremot att kravet på 6-timmars arbetsdag inte är tillräckligt, att det måste kombineras med andra fundamentala krav, att huvudkravet är kvinnornas rätt till arbete, att en frontorganisation behövs, en uppmaning till SKP:are att delta aktivt i Grupp 8:as arbete, men också krav på att frontarbetet ska bygga på en målmedveten och ideologiskt klar linje i kvinnofrågan inom SKP. Ruth Bohman-linjen förefaller vara den för närvarande dominerande om man ska döma efter artiklar i *MF* och *Gnistan*.

Den livaktiga debatten i kvinnofrågan inom SKP resulterade i en central kvinnokonferens i mitten av juni -74. De huvudkrav man enades om där var: Rätt till förvärvsarbete för kvinnorna. Sex timmars arbetsdag med full lön till 1980. 7-timmars arbetsdag i 1975-års avtalsrörelse. Lika lön för lika arbete. Avskaffa särskilda kvinnoyrken, samt kostnadsfri plats på bra daghem och fritidshem för alla barn.

Det framgår emellertid inte 'av resolutionen hur kampen för dessa krav mer konkret ska bedrivas. Det framhävs något abstrakt att de manliga arbetarna solidariskt måste ställa upp tillsammans med 'kvinnorna, kämpa för lika lön och ta sin del av ansvaret för barnen och familjen och att de gemensamt måste ta upp kampen mot huvudfienden, monopolkapitalet. Ingenting tas upp i resolutionen om hur man ska nå de hemarbetande kvinnorna, som utgör en stor del av arbetarklassens kvinnor. Ingenting tas heller upp om hur kampen ska bedrivas inom de 25 speciella kvinnoyrken, där kvinnorna inom arbetarklassen som är ute i produktionen främst befinner sig. Som Ruth Bohman framhöll, är dessa yrken framförallt serviceyrken inom den s.k. Offentliga sektorn, kräver detta en speciell kampstrategi? Den bristande konkretiseringen såväl i resolutionen, som i artiklarna i *MF* och *Gnistan*, beträffande hur kampen för kraven ska föras, tyder på en bristande förankring bland kvinnorna i dessa yrken.

Polemiken mellan K.O. och Ruth Bohman speglar också detta dilemma. Båda närmar sig arbetarklassens kvinnor utifrån. K.O. förefaller i missriktad arbetarklassolidaritet bli ett direkt språkrör för den för närvarande dominerande ideologin i dessa frågor inom arbetarklassen, dvs, ett uttryck för en omedelbar reaktion inom arbetarklassen gentemot reallönesänkningar som tvingar ut arbetarklassens kvinnor i produktionen. En reaktion som fortfarande är defensiv, reformistisk, präglad av småborgerliga värderingar och ännu föga revolutionär. K.O. vill göra dessa reaktioner till en norm för kampen. Ruth Bohman förmår se utöver denna omedelbara reaktion och pläderar för en offensiv, revolutionär strategi som tar upp kampen

mot en småborgerlig kvinno- och familjesyn för att kvinnokampen inom arbetarklassen ska nå framgång på längre sikt. Men hur pläderar man för denna ideologi och strategi utan förankring bland arbetarklassens kvinnor? Vare sig SKP-s kvinnokampsresolution eller artiklarna i *MF* eller *Gnistan* ger någon vägledning här, inte heller Ruth Bohmans artiklar. En enda artikel i *MF* diskuterar direkt kvinnorna i arbetarklassen. Den är skriven av Ruth Bohman och utgör en beskrivning av arbetarkvinnornas ställning i produktionen och den strategi som förordas i slutet av artikeln är en frontorganisation för kvinnokamp. Det är synnerligen oklart vad Bohman egentligen menar med detta. Hon har i andra artiklar och i polemik med K.O. uppmanat SKP:are att delta aktivt i Grupp 8:as arbete. Hon pläderar också för en socialistisk kvinnorörelse i artikeln om arbetarklassens kvinnor, dock utan att nämna något om Grupp 8, som hon i tidigare artiklar ansett vara just en sådan organisation, men som inte lyckats nå arbetarklassens kvinnor i någon högre grad. Avser Ruth Bohman i själva verket en frontorganisation i klassisk SKP-stil, där begreppet socialism inte får förekomma, men där kraven man kämpar för ska utformas så att de leder till socialism? Själva avslutningen av artikeln tyder på detta, den lyder: 'Genom aktioner, tidningar, utställningar kan den samla nya kvinnor, som från början inte är så ideologiskt medvetna utan reagerar just på det särskilda kvinnoförtrycket. Det är en frontorganisation. Men att det finns ett kommunistiskt parti som har en målmedveten och ideologisk klar linje i kvinnofrågan är avgörande. Utan ett revolutionärt parti ingen revolutionär kvinnorörelse'. Vad innebär detta konkret? Ska socialismen i Grupp 8:as programförklaring tonas ned än mer, eller helt opereras bort? Ska en helt ny kvinnofront bildas efter norsk modell, det verkar orimligt när Grupp 8 redan finns? Och var finns det revolutionära partiet som ska leda den revolutionära kvinnokampen, kan SKP i dagens läge anses vara ett revolutionärt parti?

Vänsterpartiet Kommunisterna (VPK)

Vänsterpartiet Kommunisternas kvinnopolitiska linje är suddig och splittrad. I parti-programmet (från VPK:s 23:e kongress i oktober 1972) beskrivs kvinnornas situation under kapitalismen. Under rubriken 'Det monopolkapitalistiska Sverige' läser vi: 'Kvinnor förtrycks både som arbetare och som kvinnor. Kvinnors arbete utnyttjas utan betalning i vård av hem och barn. Deras arbetskraft nedvärderas på arbetsmarknaden. De mönstras i kapitalets reservarme av arbetslösa. Det särskilda förtrycket av kvinnorna vidmakthålls och befästs av deras isolering i 'hemmen, av diskriminering på samhällslivets olika områden och av ideologiska myter om kvinnans uppgifter.'

I kapitlet 'Det socialistiska samhället' beskrivs de åtgärder som på lång sikt skall förändra kvinnornas situation:

'Allas rätt till meningsfullt arbete förverkligas. En genomgripande inkomstutjämning genomförs. Kvinnorna ges materiella möjligheter att på samma villkor som männen ta aktiv del i samhällslivets alla verksamheter. Tvånget till arbete i hemmet upphävs genom kollektiv produktion. Föräldraskap betraktas som en social funktion. Barnen garanteras vård och fostran i mångsidig samverkan mellan familj och samhälle. Ideologisk kamp mot borgerlig kvinnosyn måste fortgående stödja kvinnornas frigörelseprocess. Kvinnor och män förenas i kampen för jämställdhet mellan könen.'

I handlingsprogrammet (från samma kongress 1972) finns en mer detaljerad beskrivning av kvinnornas situation i det kapitalistiska samhället i kapitlet 'Kvinnans rättigheter'. Här ställs också krav som syftar till att förbättra denna situation.

Men någon kvinnopolitisk strategi för kampen för ett socialistiskt samhälle finns inte ännu. Det som hittills publicerats präglas av oklarhet och återhållsamhet. Ingenstans kallas kvinnofrågan en klassfråga, men handlingsprogrammet säger; 'Det ekonomiska förtrycket, som främst drabbar arbetarklassens kvinnor, kommer till uttryck i arbetsvärdering, lönesystem och yrkesrekrytering, vid tjänstetillsättning och befordran.' - 'Det ideologiska förtrycket

drabbar alla kvinnor i Sverige.'

Det framgår inte här om det ekonomiska förtrycket skiljer sig kvalitativt mellan olika klasser. Men längre fram fortsätter texten: '... Kvinnornas förvärvsarbete är en förutsättning för att de skall uppnå jämställdhet med männen. Men verklig frigörelse kan inga lönarbetare uppnå i det kapitalistiska samhället. Kampen för kvinnans frigörelse måste ses som en del av kampen för ett socialistiskt samhälle, fritt från utsugning och förtryck där hela folket äger och kontrollerar produktionsmedlen. Socialism och kvinnans frigörelse förutsätter ömsesidigt varandra.'

Kvinnokampen kan alltså ses som en del av klasskampen. Kommunistisk Ungdom uttrycker sig klarare i sitt program (från den första kongressen i april 1973): 'Kvinnofrågan är inte isolerad till kvinnorna. Den är intimt förbunden med klasskampen. Men den kan inte ses som en enkel klasskampsfråga. Kvinnorna måste bevaka och slåss för sina rättigheter till full jämställdhet med männen samtidigt som de måste delta i kampen för avskaffande av det 'kapitalistiska samhället.'

Vare sig princip- eller handlingsprogram tar emellertid ordentligt fasta på det som är själva grunden för kvinnoförtrycket i det kapitalistiska samhället, dvs arbetsdelningen mellan man och kvinna, där mannen tilldelats den produktiva, mervärdesskapande rollen i produktionen, medan kvinnan tilldelats den reproduktiva rollen, dvs. barnuppfostran och dagligt omhändertagande av barns och vuxnas behov. Kapitalismen utnyttjar kvinnans reproduktiva och barnafödande roll, kvinnans socialt nödvändiga arbete skapar inte mervärde. Mannen är lika utestängd från reproduktionen som kvinnan är låst vid den. Att mannens marknadsvärde är högre än kvinnans splittrar män och kvinnor i klasskampen — därför måste kvinnan ut i samhälleligt arbete. För att detta inte ska leda till ytterligare förtryck av kvinnorna kan det bara ske genom att män och kvinnor delar på hemarbete och barnuppfostran och att större delar av detta arbete förläggs utanför familjen, samt att kvinnorna garanteras sin plats i produktionen, något som kräver ett brott med hela det kapitalistiska samhället. Utifrån denna insikt måste såväl princip som handlingsprogram utformas. Så är inte VPK:s program utformade: de utgör en i och för sig riktig beskrivning av kvinnans situation i samhället, men knappast någon marxistisk analys, handlingslinjen förblir därmed vag och oklar.

Om kvinnans roll i familjen säger handlingsprogrammet: 'Det kapitalistiska systemet undervärderar det socialt nödvändiga arbetet med hem och barn, liksom annat arbete som inte ger kapitalet direkt profit. Samtidigt utnyttjas kvinnan och familjen för återställande av arbetskraften. Det har ekonomiskt utbyte av att kvinnorna förtrycks.'

Men VPK har ännu inte tagit ställning till den borgerliga familjens funktion. Indirekt kan man snarast tyda det som att VPK är positiv till den, eftersom partiprogrammet talar om 'samarbete mellan familj och samhälle' även i det socialistiska samhället, det övergångssamhälle där man annars kunde väntat sig att andra 'boendeformer' främjades. 'Tvånget till arbete i hemmet upphävs genom kollektiv produktion'. Men den borgerliga familjen kvarstår. Flera motioner till partikongressen har fördömt den borgerliga kärnfamiljen, men partistyrelsen svarar: 'Det är säkert riktigt att familjeformen bidrar till 'ett bevarande av förtrycksmekanismer och hierarkiska maktstrukturer'. Samtidigt måste emellertid observeras att familjen också kan spela en roll i arbetarklassens försvarskamp mot det kapitalistiska förtrycket. 'Familjens roll måste ses dialektiskt.' Och man hänvisar till kommande utredning i studiematerial och broschyr.

De krav i handlingsprogrammet som särskilt gäller hemmafruarna är: 'Boendeformer och samhällsservice inriktas på att motarbeta kvinnornas isolering i hemmen och befria henne från dubbelarbete. Genom att männen tar lika ansvar för barn och hushållsarbete gynnas kvinnornas aktivering i den fackliga och politiska verksamheten.' Hur dessa boendeformer skall se ut har ännu inte framgått, men det grundläggande kravet är att alla skall ha rätt till meningsfullt arbete, och väl ute i produktionen ägna sig åt fackligt och politiskt arbete. Det

finns ingen direkt uppgift om hur hemmafruarna kan bryta sin isolering innan de går ut i produktionen. Men indirekt kan man sluta sig till det med ledning av vad som sägs om 'kampenhet på arbetsplatser och i bostadsområden', t.ex. mot stigande priser och hyror. Handlingsprogrammet igen: 'VPK kräver att kvinnorna skall ha rätt till arbete och utbildning på samma villkor som männen, att de skall ha lika lön för likvärdigt arbete och en likvärdig befordringsgång. Detsamma gäller rätten till meningsfylld omskolning och arbetslöshetsunderstöd när kvinnor söker, men ej erhåller förvärvsarbete.'

Kvinnorna har rätt att själva bestämma om och när de skall föda barn. För att det skall vara möjligt i praktiken krävs en utbyggd preventivrådgivning, kostnadsfria preventivmedel samt fri abort utan förmynderi och ekonomiska spärrar. Barnstugeplatser måste finnas för alla som behöver dem. Undervisningen inriktas konsekvent på att tillvarata och utveckla personliga anlag och på att motverka könsbundet yrkesval.'

Det material vi citerat framhåller kanske VPK i en mer positiv dager än partiet i själva verket förtjänar. VPK var det parti som först av alla tog fasta på kvinnoproblematiken i samband med framväxten av den nya kvinnorörelsen och uppmanade till samarbete med Grupp 8, förmodligen beroende på att flera kvinnliga VPK-medlemmar hade nära kontakt med och/eller var medlemmar i Grupp 8. Kvinnouppsvinget inom VPK tog sig ut tryck bl.a. i ett flertal motioner i kvinnofrågan till 1972-års kongress och ledde till förändringar i parti- och handlingsprogram samt till beslut om att studiematerial i frågan skulle produceras. Något studiematerial har dock ännu inte producerats, övriga motioner har inte resulterat i någon praktisk politisk handling.

Antalet kvinnliga medlemmar i VPK är fortfarande få, (26 %) de utgör betydligt färre i beslutande organ. Inga egentliga försök att ändra detta har skett, trots beslut om motsatsen. Ingen debatt i kvinnofrågan har under åren 1972, då frågan aktualiserades, fram till nu, december 1974, förekommit i partiets teoretiska organ, Socialistisk Debatt och debatten och diskussionerna i *Ny Dag* har varit ytterligt svag, sporadisk och utan någon genomtänkt linje. Det sammanfattande omdömet om VPK måste bli att trots att partiet på ett tidigt stadium uppmärksammade kvinnoproblematiken har man inte i praktiken eller i teorin följt upp frågan. C. H. Hermanssons självkritiska rannsakan i detta avseende 'i en intervju citerad i *Dagens Nyheter* i december 1974 bekräftar detta och kan kanske försiktigt tolkas som att en förändring till det bättre med avseende på kvinnoproblematiken är på väg inom VPK

Diskussion

En gemensam nämnare för samtliga organisationer vi behandlat är ett opportunistiskt intresse för kvinnofrågan som drivits fram av den separata kvinnorörelsen. Den programmatiska hållningen i kvinnofrågan är också ganska överensstämmande mellan de olika organisationerna, möjligen med undantag för KFMLr, liksom de krav som förordas. Det stora avståndet mellan program och konkret politisk handling och kamp tycks också vara gemensam för samtliga organisationer. Det tycks vara kvinnornas politiska öde i existerande politiska organisationer, att få en framträdande plats i tal, program och proklamationer, medan deras faktiska roll inte förändras det bittersta. Detta talar ju fortfarande starkt för behovet av en separat kvinnorörelse. Grupp 8, som kunnat fylla denna funktion, har emellertid inte lyckats bevara initiativet i kvinnokampen.

Bristerna i Grupp 8:as strategi och taktik bottnar säkert i hög grad i deras klassbas. Basen utgörs av kvinnor i mellanskikten vars ställning i produktionen är sådan att den i och för sig underlättar en insikt i samhällets könsförtryck, men försvårar en insikt i och politisk kamp med utgångspunkt från samhällets klassförtryck. Ute i produktionen är kvinnorna ur mellanskikten ofta individuellt placerade och ofta i sådana yrken och positioner som innebär en mellanställning mellan överordnade män och underordnade kvinnor. De är inte kollektivt placerade som arbetarklassens kvinnor. Det är denna kollektiva ställning i produktionen som

gör arbetarkvinnorna till en maktfaktor i den politiska kampen och som är avgörande då det gäller att förena kvinnokamp och klasskamp, det vittnar inte minst städerskestrejkerna under 1974 om. Detta borde vara det fundamentala att ta fasta på för de socialistiska och kommunistiska organisationerna.

Har de gjort det? Förvisso inte. Inte ens halvhjärtade försök att engagera organisationerna i kamp för arbetarkvinnornas intressen har förekommit, knappast heller allvarliga försök att åtminstone inom sina respektive organisationer 'försöka skapa någon form av jämställdhet. Högstämda proklamationer till trots, i praktiken förblir kvinnofrågan pinsam och genant. Kvinnokampen aktualiserar på ett obehagligt personligt sätt många kommunisters borgerliga relationer i deras eget familjeliv. Man använder sig i själva verket av borgerliga metoder i klasskampen som innebär att männen ges ledande roller, medan kvinnorna degraderas till andra klassens revolutionärer, vilkas plikt det är att offra sig för männen i en missriktad klassolidaritet. Med borgerliga metoder lär man knappast nå socialistiska mål, det kan vi lära av historien.

I och med att revisionismen, dvs. avvikelserna från det revolutionära innehållet i den marxistiska teorin och därmed reformismen fick övertaget i det Socialdemokratiska partiet (SPD) i Tyskland före första världskriget förändrades inte bara partiet från ett revolutionärt till ett statsbärande och statsbevarande reformparti utan kvinnorna degraderades från kamrater i klasskampen till hustru-älskarinna-moder inom hemmets fyra väggar. Det småborgerliga kvinno- och familjeidealet tog överhanden.

Vi kan spåra samma utveckling i Sovjetunionen. En ekonomistisk tolkning av 'marxismen' ledde där till ett blint, magiskt förlitande till produktivkrafternas utveckling medan man bortsåg från att ett formellt övertagande av produktionsmedel inte automatiskt leder till ett klasslöst samhälle. För kvinnornas del ledde detta till att de skulle vänta på sin befrielse från det 'fördummande hushållsarbetet' (Lenin), tills produktivkrafterna nått en tillräckligt hög utvecklingsnivå. Detta har som bekant lett till att trots att kvinnorna till 90 % deltar i produktionen utanför hemmet, faller allt hemarbete och arbete med barn på deras lott, medan samhällsservicen på dessa områden fortfarande är alldeles otillräckligt utbyggd.

Att utvecklingen kunde gå som den gjorde i Tyskland och Sovjetunionen måste också tillskrivas det faktum att den proletära kvinnorörelsen aldrig förmådde göra upp med en småborgerlig kvinno- och familjesyn. Så tog man exempelvis fasta på den 'borgerliga modersmyten' som inte förmår skilja mellan kvinnan som barnafödande, vilket är hennes biologiska funktion och kvinnan som barnuppfostrare. Barnuppfostran är ett socialt arbete och ingen biologisk funktion, vilket man inte insåg. Istället tog den proletära kvinnorörelsen fasta på arbetarkvinnornas modersroll och band kvinnorna ännu fastare till barnen och vände detta som ett politiskt vapen mot borgarklassens kvinnor som man menade försummade sina barn. Reaktionen var mycket förståelig sedd mot bakgrund av arbetarklassen och arbetarefamiljens trängda läge då kvinnor och barn drogs in i produktionen och arbetarfamiljerna hotades av total splittring och upplösning. Icke desto mindre var det en felaktig syn som kom att verka förhindrande på kvinnornas befrielse, det visade utvecklingen i Tyskland, det visade utvecklingen i Sovjetunionen. Utan denna syn hade en återgång till den småborgerliga kvinno- och familjesynen varit omöjlig som Stalin proklamerade som norm och ideal på 30-talet och stadfäste i lagar som gick stick i stäv mot de föresatser och lagar man genomförde på 20-talet i Sovjet.

Vare sig VPK, SKP eller KFMLr har förmått göra upp med det stalinistiska arvet, en indikator på detta är just deras behandling av kvinnofrågan. För VPK:s vidkommande döljs detta arv bakom en radikal retorik och programskrivning, men avslöjas i praktisk politik. För VPK:s del gäller att revisionism och reformism dominerar vid deras behandling av kvinnofrågan. SKP avslöjar sitt stalinistiska arv framförallt i Kajsa Ohrlanders hållning och i att den linje hon

representerar fortfarande har så stort utrymme inom SKP. SKP har i praktiken brutit med stalinismen, men inte i teorin, medan KFMLr i både teori och praktik företräder stalinismens alla avarter, något som framstår extra tydligt vid deras behandling av kvinnofrågan. SKP förefaller emellertid göra försök att bryta det stalinistiska arvet i sin behandling av kvinnofrågan. Polemiken Mellan Ruth Bohman och Kajsa Ohrlander är ett tecken på detta och det finns en bredd och ett djup i kvinnodebatten inom SKP som för närvarande saknas i de övriga organisationerna, går manne SKP mot en ny politisk vår?

Sammanfattningsvis kan det inte nog betonas hur intimt förknippad framväxten av en revolutionär kvinnorörelse är med en uppgörelse med revisionism, reformism och stalinism. Kajsa Ohrlander, KFMLr och Arbetets Kvinnor är dessutom exempel på ett okritiskt återknytande till den proletära kvinnorörelsen, framförallt i deras ensidiga betoning av arbetarkvinnan som moder. Det är riktigt att vi måste lära av historien, just för att inte upprepa de misstag som redan är gjorda, men också för att ta tillvara det som var bra och som fortfarande kan lära oss mycket. Fortfarande känner vi bara bristfälligt till den omfattande kamp som engagerade arbetarklassens kvinnor vid sekelskiftet. Nu är tiden mogen att återknyta till denna kamptradition, men inte på ett dogmatiskt, oreflekterat sätt. Arbetarklassens kvinnor har åter börjat inse vilken maktfaktor de är och att de inte ska finna sig i förtryck och utsugning.

Städerskor, sjukvårdsbiträden, sjuksköterskor, förskollärare, kvinnor i typiska kvinnoyrken har börjat kräva sin rätt, något som föreföll otänkbart bara för något år sedan. Städerske-strejken i Borlänge i december 1974, som är den första stora kvinnostrejken i Sverige på mycket länge och som blev startsignal till liknande aktioner på andra håll i landet, kan få samma avgörande betydelse för den socialistiska kvinnorörelsen och den socialistiska kvinnokampen, som LKAB-strejken fick för vänstern 1969-70. Det återstår att se om de organisationer vi gått igenom förmår knyta an till och bidra till att utveckla arbetarkvinnornas kamp på ett sätt som verkligen för kvinno- och klasskampen framåt.

dec. 1974

Margot Bengtsson, Anita Göransson, Karin Widerberg: Socialdemokratin och kvinnorörelsen

Ur *Zenit* nr 40 (2-1975)

Under slutet av 1960-talet får kvinnorna en allt större betydelse i produktionen. Deras nya uppgifter står i konflikt till det gamla ansvaret för familjen och ger upphov till nya krav på samhället. Socialdemokratin inser nödvändigheten av att integrera denna nya viktiga rörelse inom sig och lotsa in även den nya växande arbetargruppen i de etablerade fårorna. Det sker med hjälp av den traditionella balansgången mellan kraftig politisk-ideologisk verksamhet och enstaka ekonomiska insatser. 1 det spelet har socialdemokratins vänster respektive höger sina givna roller. Vi tar här upp det abstrakta resonemanget i föregående artikel och utreder hur det konkret kan appliceras på SAP:s strävan att integrera kvinnorna i de etablerade apparaterna. □

I förra numret av *Zenit* (1/75) behandlade vi kvinnorörelsen idag, där vi speciellt tog fasta på kvinnofrågans behandling inom de olika vänsterorganisationerna. För att förstå vilka utvecklingsmöjligheter den proletära och feministiska kvinnorörelsen kan ha, måste emellertid den reformistiska kvinnorörelsen också analyseras. Vi ska i denna artikel försöka belysa hur kvinnofrågan har behandlats/behandlas inom SAP och härigenom också antyda SAP:s roll i förhållande till det 'nya' kvinnoomedvetandet. Vår behandling måste ses som en första preliminär skiss då frågan är omfattande och ingen egentligen har behandlat den tidigare.

En naturlig utgångspunkt i analysen av den reformistiska kvinnorörelsen är att ta upp generella drag hos reformismen och undersöka giltigheten beträffande kvinnofrågans behandling.

Härvid kommer vi framförallt att uppehålla oss vid de två viktigaste kännetecknen på reformism som behandlas i den föregående artikeln, tesen om vänster- och högerflygel inom socialdemokratiska partier samt tesen om att den socialdemokratiska ideologins styrka ligger i dess kontinuerliga bekräftelse i praktiken. Inom alla de stora socialdemokratiska partierna finns enligt nämnda artikel en uppdelning i en vänster och en högerflygel. Vänsterflygeln sägs representera det spontana fackföreningsmedvetandet eller en förpolitisk reformism, medan högerflygeln står för den teoretiskt-politiskt utarbetade reformismen. Vilken utgör i enlighet med detta resonemang vänster- respektive högerflygel i kvinnofrågan samt hur har det reformistiska kvinnoförbundet som helhet förhållit och förhåller sig till SAP?

Socialdemokratiska kvinnoförbundet — SAP:s vänsterflygel?

Det socialdemokratiska kvinnoförbundet, SSKF, har, från dess bildande fram till slutet av 60-talet, varken legat till vänster eller till höger om partiets allmänna politik. Till skillnad från det tyska socialdemokratiska kvinnoförbundet som i slutet av 1800-talet förde fram en politik som låg klart till vänster om partiet, får man snarare betrakta det svenska kvinnoförbundet som ett proletärt Fredrika Bremerförbund. Med detta menar vi att man tog fasta på en småborgerlig kvinnoosyn, man ifrågasatte inte hemmafrurollen och modersrollen utan verkade för att göra dessa roller lättare att bära för arbetarkvinnorna, det framgår av de frågor man valde att arbeta med.

SSKF menar själv att förbundet under denna tid, från slutet på 1800-talet till 1960-talet, varit mer radikalt än partiet i övrigt, men förstår då med ordet radikalism att man fört fram olika kvinnofrågor, t.ex. strafffrihet för aborterande kvinnor m.fl. kvinnokrav. Med begreppet radikalism förstår vi en mer socialistisk inriktning av politiken i allmänhet, en strävan mot ett socialistiskt samhälle som mål.

Mot slutet av 60-talet kan man emellertid skönja en förändring i kvinnoförbundets förhållande till partiet. I proklamationer, arbeten och program börjar man ge uttryck för en politik som ligger till vänster om partiet. Det familjepolitiska programmet som kom 1972 ger en bild av denna radikalism. Man talar om att för att den socialistiska familjepolitik som man pläderar för ska kunna realiseras måste samhället förändras. Programmets krav måste menar man därför bli ett 'krav på ett socialistiskt samhälle, där makten över produktionen ligger i arbetstagarnas händer, där alla vuxna människor deltar i samhällets produktion och där samhället tar ett solidariskt ansvar för barnens vård'. Att Sverige är ett klassamhälle samt att kvinnokampen hör ihop med klasskampen proklamerar genom hela programmet.

Hur ska man då förklara denna förändring i kvinnoförbundets politik? Att kvinnoförbundet har kunnat utveckla en politik som skiljer sig från partiets måste bero på att förbundet inte varit så hårt uppknutet till vare sig fackföreningsrörelsen eller till partiet. Genom sin självständighet i förhållande till partiet hade kvinnoförbundet möjligheter till en mer radikal politik. Förändringarna kom dock först i samband med framväxten av den 'nya' kvinnorörelsen i slutet av 60-talet som inom förbundet förde fram mellanskikt kvinnorna till ledande positioner. Politiskt-ideologiskt kom de utbildade kvinnorna ur mellanskikten att bli de tongivande här, liksom inom kvinnorörelsen i övrigt. Vi kan alltså konstatera att kvinnoförbundet politiskt-ideologiskt ligger till vänster om partiet. Vilken är då högerflygeln när det gäller kvinnofrågan?

LO — höger i kvinnofrågan

Fackföreningsrörelsen anses generellt utgöra vänsterflygeln inom socialdemokratin. Detta förhållande gäller emellertid inte deras behandling av kvinnofrågan där de snarare är att betrakta som en högerflygel. Inom LO motarbetar man kvinnoförbundets förslag på 6-timmars arbetsdag för alla och för istället fram krav på kortare arbetsvecka. Man för på det hela taget inte någon kamp mot de specifika svårigheter som de arbetande kvinnorna har. Den kvinnliga

representationen inom LO-hierarkin har minskat samtidigt som antalet kvinnor i LO har ökat, för att nu bara nämna några exempel på LO:s högerpolitik i kvinnofrågan. Enskilda fackförbund har emellertid stött de strejkande städerskornas kamp, vilket stöder tesen att fackföreningsrörelsens lägre kadrer utgör en vänsterflygel inom socialdemokratien, möjliga att vinna också för en proletär

Jämställdhetsdelegationen — den tvåhövdade hydran

'Delegationen för jämställdhet mellan kvinnor och män', bör också räknas till högerflygeln. Delegationen utgör ett intressant och belysande exempel på socialdemokratisk taktik, dvs. en förening av politisk-ideologisk vänsterradikalism och en ekonomisk högerpolitik.

Delegationen bildades 1972 som ett svar på den nya kvinnorörelsens krav och kvinnoförbundets påtryckningar. Genom själva konstruktionen, delegationen består bara av socialdemokrater och är direkt underställd Palme, istället för en kommitté med alla partier representerade, fick man ett instrument som man lätt och snabbt kan dirigera utifrån konjunkturväxlingarna. Bildandet av delegationen är också ett utmärkt exempel på socialdemokratins förmåga att snabbt suga upp alla nya rörelser och opinionsbildningar, att avvärja politiska frågor genom att institutionalisera dem i de egna partiapparaterna.

Målsättningen med delegationen formulerades enkelt: åstadkomma jämställdhet mellan kvinnor och män. Detta menade man borde dock inte ske isolerat utan 'målmedvetna och samordnade insatser krävs, formade efter en helhetssyn' (utdrag ur statsrådsprotokoll 72.12.28). Den helhetssyn som skulle dirigera delegationens verksamhet var inte vänsterflygeln i kvinnofrågorna, dvs. kvinnoförbundet, utan högerflygeln, den teoretiskt utarbetade reformismen med Palme i spetsen. (Delegationen kommer härigenom att fungera som den viktigaste apparaten för den socialdemokratiska ideologins bekräftande när det gäller kvinnofrågan, ett resonemang som vi återkommer till.)

Delegationen består av 'lilla delegationen', 5 ledamöter med anknytning från arbetslivet, 'stora delegationen' med representanter från myndigheter (bl.a. AMS), arbetsmarknadens parter (LO, TCO, SACO osv.), partiernas kvinnoförbund samt folkrörelserna (hit räknas Fredrika Bremerförbundet och Husmodersförbundet, men inte organisationer som Grupp 8), samt slutligen olika referensgrupper. Lilla delegationen fattar ensam alla beslut, givetvis underställd 'helhetssynen'. Stora delegationen blir den instans där lilla delegationen kan pröva sina förslag och föra ut sina beslut. Härigenom görs de däri representerade organisationerna delaktiga i verksamheten, man förebygger missnöje genom att jämkä och informera, man skapar samförstånd.

Att kvinnoförbundet sitter med i den stora och ej i den lilla delegationen och sålunda ej har något reellt inflytande, visar på den för socialdemokratien så karakteristiska åtskillnaden mellan politik och ekonomi. Delegationens ekonomistiska funktionssätt framkommer klart i dess verksamhet. De viktigaste frågorna (dvs. de som man själv ansett viktigast och som varit mest omfattande) man arbetat med under de år som delegationen funnits till har alla rört arbetsmarknaden. I sex län har man gjort en försöksverksamhet med att rekrytera kvinnor till traditionellt 'manliga' industrier. Härigenom har mer än 500 kvinnor kunnat få anställning. Vidare har man under 1974 åstadkommit beslut om 1) utbildningsbidrag på fem kronor i timmen till företag som anställer kvinnor eller män i vissa yrken som domineras av det motsatta könet, 2) anställning av 100 arbetsförmedlare som särskilt ägnar sig åt kvinnornas problem på arbetsmarknaden, samt 3) en regel som säger att företag för att få statligt lokaliseringstöd måste anställa minst 40 % kvinnor (eller män).

Att dessa åtgärder helt är i överensstämmelse med kapitalets krav och passar väl in i den rådande konjunkturen är något som man erkänner från delegationens sida. I en personlig intervju med delegationen har man påpekat vilka möjligheter till handlande som finns i

samband med högkonjunkturer.

Men även om dessa åtgärder kan bedömas som exempel på en vänsterradikal 'punktpolitik', så är de knappast att betrakta som komna från en vänsterflygel, vare sig politiskt när det gäller kvinnofrågan, kvinnoförbundet, eller från den generella vänsterflygeln, dvs. fackföreningsrörelsen, utan snarare ett uttryck för högerflygelns bedömning av konjunkturläget. Dessa insatser kan istället sägas ha sin viktigaste funktion genom att de 'uppfostrar kapitalisterna' att inse sitt eget bästa på längre sikt, dvs. inse att de måste satsa på kvinnorna i produktionen också inom traditionellt manliga områden och inte låta sig låsas av olönsamma könsfördomar. Jämställdhetsdelegationens agerande är ett uttryck för den 'upplysta kapitalism', som de svenska socialdemokraterna är mästare i. Kvinnopolitiken går ut på att anpassa kvinnorna till de existerande produktionsförhållandena. Delegationen kämpar inte för förändrade maktförhållanden mellan kvinnor och män eller mellan arbete och kapital. Ingenstans i sina publikationer tar jämställdhetsdelegationen fasta på att den s.k. kvinnofrågan främst är en klassfråga.

Den socialdemokratiska ideologins betydelse för kvinnorna

Den socialdemokratiska ideologins styrka är att dess riktighet förefaller bekräftas i varje konkret spår den avsätter. I och med att reformismen genomför reformer, bekräftas dess riktighet: den ger ju resultat. Hur det resultatet ser ut och vilken funktion det har, är helt underordnat i sammanhanget. Att resultatet i många fall är betydelselöst och generellt främst gynnar kapitalisterna, framträder inte lika klart som att en åtgärd har vidtagits under skickligt buller och bång, som ger intryck av ett väsentligt framsteg. Denna bekräftande politiska verksamhet sker främst på kommunal och statlig nivå samt i fackföreningsrörelsen. Särskilt de som direkt deltar i den upplever sig ha ett reellt 'medinflytande'.

Vilken betydelse har nu denna bekräftande verksamhet för kvinnornas del? Kvinnorna är som känt synnerligen dåligt representerade i alla dessa sammanhang. Reformen som hänför sig till problem som särskilt drabbar kvinnorna, har hittills lätt kunnat räknas. Den växande kvinnoopinionen kan knappast uppleva den socialdemokratiska praktiken i stat, kommun och fack som en bekräftelse på ideologins riktighet härvidlag. Det finns där tvärtom i många fall en traditionell likgiltighet för deras problem.

Vad gör då en socialdemokratisk apparat utan möjlighet att på konventionellt, inarbetat sätt snabbt demonstrera sin effektivitet även i dessa frågor? Man tillsätter en Jämställdhetsdelegation, ett spektakulärt bekräftelseorgan direkt under regeringen, som åtminstone under en övergångsperiod får visa hur riktig den socialdemokratiska ideologin är också på dessa områden. Med utgångspunkt i radikala motiveringar från Kvinnoförbundet genomför Jämställdhetsdelegationen punktåtgärder, som snarast har karaktären av åskådningsexempel dels inför kvinnorna-väljarna, och dels — inte minst — inför kapitalister som ännu tvekar om kvinnornas användbarhet som likvärdig arbetskraft. Denna möjlighet att slå politiskt mynt av en radikal opinion genom att kanalisera den in genom partiet, kan få ta sig dessa konkreta uttryck på grund av den ekonomiska utvecklingen. Statsmakten strävar efter att underlätta de konservativa kapitalisternas insikt om den kvinnliga arbetskraftens användbarhet, för att de på smidigast möjliga sätt skall kunna utnyttja arbetsmarknaden optimalt. Genom att muta några företagare till att pröva kvinnliga arbetare vill man visa dem och andra att friska, yngre kvinnor är mer produktiva än t.ex. äldre, halvslitna män och alltså bör ingå i den högeffektiva A-arbetsstyrka, som blir alltmer utpräglad, inte minst när pensionsåldern görs flexibel. Kvinnorna kan dessutom ofta anställas på deltid eller överhuvudtaget med lösare anknytning och därmed mindre ansvar från arbetsköparens sida. I hårda tider kan ju även A-styrkan behöva naggas i kanten. Särskilt handelssektorn och sjukvården kommer säkert att fortsätta anställa deltidsarbetande.

Varför tillsätts då Jämställdhetsdelegationen just nu? Har det inte tidigare funnits ett behov att

bekräfta socialdemokratins giltighet även för kvinnornas del? Behovet har naturligtvis alltid funnits, och bekräftelsen har alltid skett — men förut på en annan, lägre nivå. Tidigare var den socialdemokratiska ideologin anpassad till den småborgerliga kvinnoroll som dominerade både landet som helhet och SAP:s Kvinnoförbund. I ord och handling bekräftades det riktiga i att kvinnan främst var maka och mor med t.ex. speciella privilegier i förhållande till barn och militärtjänst och utan ambitioner till ett yrkesliv.

Men under 60-talet sker så en förändring i den roll, vars ideologiska giltighet skall bekräftas. Mellanskiktens betydelse växer, och det blir allt vanligare att kvinnor slutför sin utbildning och att de yrkesarbetar. Dubbelarbetet sätts i fokus som problem. Barntillsyn är ett annat problem som blir akut för många. Vad som händer är att kvinnorollen genomgår en förändring, allteftersom de verkliga förhållandena ändras. Det nya yrkeskvinnoidealet typ Femina har krossat Husmodern. Övergångsproblemen ger upphov till ett ramaskri som konkretiseras i den nya kvinnorörelsen och snabbt måste uppslukas av den allt omfattande socialdemokratin. Behovet av bekräftelse har lyfts upp på en ny och högre nivå. Socialdemokratin måste snabbt visa att den förmår klara av också de nya krav som kvinnorna ställer. Kvinnoförbundet skriver ett progressivt program och Jämställdhetsdelegationen föds. Palme står fadder.

Ett exempel på sannolik bekräftelse är daghemsproblematiken. När de stora kullarna från 40-talet kommit i barnafödande ålder samtidigt med att allt fler kvinnor yrkesarbetar, har naturligtvis bristen på daghem blivit akut. Den har inte avhjälpits och man frågar sig om eftersläpningen är avsiktlig. De daghemslösa barnen börjar nu komma upp i skollåldern och då minskar behovet och kostnaden för att bygga ut daghemmen. Med ett betydligt mindre antal daghem än som tidigare hade krävts, kan man nu 'häva daghemsbristen' och på så sätt ge sken av att det lönar sig att ställa krav, att socialdemokratin genomför dem, att kvinnorna genom den socialdemokratiska apparaten har 'makt att förändra'. Riktigheten i ideologin skulle då åter bekräftas.

Kvinnorna och facket

Vi har tidigare talat om de socialdemokratiska partiernas uppdelning i en höger- och en vänsterflygel. Vänsterflygeln uppbärs av det spontana fackföreningsmedvetandet (insikten om en kortsiktig kollektiv kamps möjligheter) och högerflygeln av den teoretiskt och politiskt utvecklade reformismen. Båda elementen ingår i varje socialdemokratiskt parti; den ena flygeln skapar den andra, sin motpol. En organisation grundad på spontant fackligt medvetande tvingas, när den når en viss styrka, skaffa sig en helhetssyn (reformistisk eller revolutionär), och en liten teoretiskt utvecklad socialdemokratisk organisation som lyckas få fast fot i arbetarklassen, tvingas dela sig i höger- och vänsterflyglar, när deras reformistiska helhetssyn kräver ett klassamarbete i konflikt med det spontana fackföreningsmedvetandet. Detta resone-mang utgår från de existerande (mansdominerade) fackförbunden och partierna. Men det blir mer komplicerat om det skall appliceras på majoriteten av den svenska befolkningen, nämligen kvinnorna. Dessa är i obetydlig grad integrerade i SAP och fackföreningarna, trots att de senare å sin sida är väl etablerade sedan lång tid. På senare år när kvinnorna allt mer kommit ut i produktionen, har helt naturligt ett spontant fackligt medvetande uppstått. Det har bl.a. visat sig i vilda strejker och aktioner bland städerskor, sjuksköterskor, sjuksköterskeelever och sömmerskor. Många yrkesarbetande kvinnor står utanför fackets kontroll. De saknar parti-erfarenhet och ideologisk skolning, men de har ett spontant, militant fackligt medvetande. Deras spontana militans möts av en stor, etablerad reformistisk rörelse med ambitioner att tysta avvikande och ensam besluta kursen i samråd med statsmakten. Det är en ny situation. Frågan är om kvinnorna kommer att kunna kontrolleras av socialdemokratin eller om de kommer att ta med sig sin kritik och självständighet gentemot det traditionella facket, om/när de ansluter sig dit. Finns här en potentiell radikalisering av fackföreningsrörelsen? Eller kommer fackföreningsbossarna att snabbt inse — trots sin traditionella reaktionära motvilja

för konkurrens från kvinnorna — att det gäller att integrera för att kontrollera? Den största faran ur deras synvinkel vore väl om en större grupp militanta kvinnor utanför socialdemokratisk kontroll gick in i facket samtidigt. Men inte ens det skulle säkert påverka fackets handlande nämnvärt, eftersom man ju redan på ett tidigt stadium garderade sig mot gräsrotternas oberäknelighet genom att införa ett hårt toppstyre. Enda resultatet vore då en i och för sig obekväm diskussion, som kanske kunde tänjas ut med löften och fraser tills den allmänna ligkiltigheten var återställd. Det gäller alltså för fackföreningarna att helst integrera kvinnorna i så pass långsam takt att dessa hinner avväpnas, 'skolas' och omfattas av den socialdemokratiska ideologin. Det är troligt att så sker; integrering därför att den fackliga apparaten är ett så viktigt instrument när det gäller kontrollen över arbetarna, och långsam inte minst därför att en sådan långsam integrering inte kräver någon medveten ansträngning från fackets sida: den går redan långsamt.

Vi får heller inte glömma att reformismen när det gäller kvinnokrav är en ännu oprövad väg för kvinnorna och därför dubbelt lockande. Det spontana fackliga medvetande (i vid mening) som uppstår bland kvinnorna, har särskilt bland de isolerade hemarbetande en tendens att ta sig uttryck i en feministisk inställning, dvs. en betoning av kvinnornas motsatsställning till männen, av könsförtrycket som sådant. Den hemarbetande kvinnan ser sin man som den direkte representanten för arbetsköparen och tillvitar honom skulden för de missförhållanden hon upplever. Men när detta stadium är förbi och hon inser att skulden finns hos samhälleliga förhållanden, framstår reformismen som en väg, vars möjligheter ännu inte prövats. Den har inte prövats beträffande dessa problem och den har inte prövats av kvinnorna i stor skala. Det är därför helt naturligt om kvinnorna nu — drygt 50 år efter att de fått rösträtt — försöker utnyttja de organisationer och institutioner, det parlament som de ännu inte på allvar prövat, och ger socialdemokratien den chans som den i praktiken redan girigt slitit åt sig. För de yrkesarbetande kvinnorna måste reformismen ligga ännu närmare till hands, åtminstone i den mån de på sina arbetsplatser påverkas av fackföreningsrepresentanter och SAP-organiserade manliga arbetskamrater.

Om man ser närmare på de krav som Socialdemokratiska kvinnoförbundet och även Grupp 8 (båda mellanskiktsdominerade) ställer och menar vara radikala, visar det sig att de kan indelas i två grupper, dels krav som är uttryck för egna mellanskiktsintressen, men som det inte är legitimt att driva enbart, dels vad man kan kalla ställföreträdande krav för arbetarklassens räkning, utan vilka man inte kan göra anspråk på en radikal profil. De s.k. mellanskiktskraven innebär i och för sig förbättringar för alla kvinnor, men gemensamt för dem är att de i regel hänför sig till den politisk-ideologiska nivån och är ett led i mellanskikts-kvinnornas strävan att få konkurrera med männen på lika villkor. Krav som går ut på att luckra upp den borgerliga familjen och införa fri abort syftar till att inom systemets ram förbättra kvinnornas utgångsläge i den konkurrensen. S.k. ställföreträdande krav är däremot ofta ekonomiska, t.ex. rätt till arbete för alla och överhuvudtaget krav på löneförbättringar och inflytande över den egna arbetssituationen.

Det intressanta är att de s.k. mellanskiktskraven är de som drivs hårdast och vars riktighet bekräftats av den socialdemokratiska praktiken i t.ex. den nya familjelagstiftningen och abortlagstiftningen.

En militant kamp utanför facket har flera sidor, vilket framgår av städerskestrejkerna i Skövde och Malmberget. Städerskorna i Skövde var alla ensamstående, med en radikal helhetssyn och på gott och ont utan större erfarenhet av hur facket fungerar. Deras kamp gick utanför ramen för vad samhället ville medge och den krossades. Städerskorna i Malmberget var däremot i många fall gifta med gruvarbetare och hade tillgång till deras erfarenhet av hur man i en konflikt listar till sig maximala fördelar inom ramen för vad samhället kan tolerera. En kombination av Skövdestäderskornas helhetssyn (inte bara ekonomiska krav) och den kunskap om apparatens sätt att fungera som man hade i Malmberget, kunde bli en intressant

sits i framtida konflikter.

Om socialdemokratin skall hindras från att knyta upp även arbeterskorna till sig, krävs att en tydlig alternativ ideologi finns som genom praktik visar att socialdemokratin har fel, en praktik som inte bekräftar utan förnekar giltigheten av den socialdemokratiska ideologin. Om vi återgår till resonemanget om bekräftelse ovan, gäller det alltså att antingen visa att praktiken i stat, kommun och fack förnekar riktigheten i den socialdemokratiska ideologin, eller att denna praktik i själva verket bekräftar en annan ideologi (den kommunistiska) eller att det finns en annan ideologi som bekräftas av en annan praktik, som man då själv får skapa — eller alla tre alternativen.

Hur kan man då visa att praktiken förnekar socialdemokratins linje? Genom att analysera motiven och visa på de långsiktiga konsekvenserna av deras handlingar och avslöja deras betydelselöshet i förekommande fall. Det är svårt att vara övertygande i denna propaganda — vilket många erfarit — eftersom en handling (om än meningslös eller dum) till skillnad från en förklaring är synlig i verkligheten. Att visa hur praktiken egentligen bekräftar den kommunistiska idéns riktighet möter samma typ av psykologiska motstånd. Därmed naturligtvis inte sagt att det inte går att övertyga någon med förnuftsargument. Men det torde vara lättare att övertyga med det tredje alternativet, nämligen att med egen praktik bekräfta den egna ideologin. Det exempel som ligger närmast till hands är vilda strejker eller andra aktioner som lyckas. Men också sådana rörelser som uppstått kring vissa frågor som EG, kärnkraft, miljöförstöring, hyreshöjningar etc. kan så länge de möter motstånd från socialdemokratin ha denna funktion. Problemet är hela tiden att socialdemokratin — utan att lösa problemen — tar hand om dem genom skenlösningar som inte ens är kompromisser: man inrättar Naturvårdsverket och Jämställdhetsdelegationen och sluter separatavtal med EG.

Man vidtar alltså praktisk-politiska åtgärder som får framstå som lösningar och ger sken av att tillgodose alla parterers intressen, men som i själva verket uppskjuter en verklig lösning (Naturvårdsverket) eller löser problemet helt till kapitalets fördel (EG-fallet). Problemen kvarstår alltså eller förvärras.

Slutsatsen av vårt resonemang ovan blir att kvinnorrörelsen i stället för att utvecklas i anti-kapitalistisk riktning, har en tendens att bli reformistisk. Den domineras av mellanskiktsskvinnor, vilkas spontana krav inte är antikapitalistiska; de riktar sig i de flesta fall inte ens mot arbetsköparen utan mot stat och kommun. Dessutom stämmer deras krav väl överens med kapitalets behov; kraven gäller övergångsproblemen. Socialdemokratins reformer går ut på att underlätta denna övergångsprocess.

Det faller alltså på den socialistiska vänsterns ansvar att söka pressa fram sådana reformer som socialdemokratin inte har direkt intresse av men som skulle innebära ökat kamputrymme för arbetarkvinnorna. Det är också vänsterns naturliga uppgift att pröva de vägar vi diskuterat ovan. Vi måste ständigt bedriva en politisk-ideologisk kamp mot socialdemokratin och avslöja deras 'begränsande' verksamhet. Det finns hopp i det faktum att så få arbetarkvinnor hunnit integreras i de socialdemokratiska apparaterna. Och något minst lika viktigt: det finns redan en arbetarkvinnornas egen praktik utanför apparaterna, en praktik som förnekar den socialdemokratiska ideologin. Här finns den verkliga möjligheten att visa på en lyckosam alternativ praktik. Det är en situation som varken SAP eller LO ännu lyckats bemästra, en situation som måste utvecklas och konsolideras. Om vänsterns politik genom denna praktik kan leda till ökad kontroll över materiella förhållanden för arbetarkvinnornas räkning — en kontroll utanför och i konflikt med socialdemokratin — redan under kapitalismen, då har man på ett betydelsefullt sätt börjat en verksamhet som bekräftar den egna ideologins överlägsenhet över den socialdemokratiska. □

febr./mars 1975

Anita Göransson: Kvinnorörelsen inför 80-talet – har vi flätorna i brevlådan?

Ur *Zenit* nr 67 (4-1980)

Kvinnors lönearbete i Sverige hotas från flera håll: datoriseringen och automatiseringen, multinationella företags utflyttning av produktionsmoment till u-länder och den offentliga sektorns nedskärning och privatisering. Till den ideologiska legitimeringen bidrar ofrivilligt delar av kvinnorörelsen i sin koncentration på kvinnor som mödrar, kvinnor för fred och i sitt ointresse för ekonomi och teknik. Skall kvinnors traditionella distans till dessa ämnen hindra en förståelse av utvecklingen och därmed en strategi för bibehållande och stärkande av kvinnors uppnådda makt och ekonomiska självständighet i samhälle och familj?

Dessa problem ställer Anita Göransson i sin uppsats om kvinnorörelsen inför 80-talet. □

Jämställdheten på 70-talet

Under det ekonomiskt expansiva 1960-talet gick kvinnorna i stor och växande omfattning ut i lönearbete. Särskilt var det vårdarbetets församhälleligande och utbyggnad som krävde arbetskraft. Sjukvård och socialvård växte kraftigt. Kvinnorna fick också arbete inom detaljhandeln, på kontor av olika slag, inom barnomsorgen, på lager och inom transportsektorn. I industrin krympte textilbranschen medan allt fler kvinnor rekryterades till de nya tempojobben i expansiva branscher som elektronisk och kemisk industri m m.

Före kriget hade det mest varit unga ogifta kvinnor och äldre kvinnor med vuxna barn som lönearbetade, dvs de som inte hade ansvar för småbarn. Men det nya under 1960- och 70-talen har varit att kvinnor med småbarn lönearbetar. Andelen förvärvsarbetande av alla kvinnor med barn under 7 år är faktiskt cirka 75 % (första kvartalet 1980 enligt AKU) — högre än för någon annan kategori kvinnor.

Samtidigt har det blivit mycket vanligare att gifta sig eller flytta ihop — mycket vanligare än någonsin tidigare i historien. Och även om det föds allt färre barn, är de som nu föds utspridda på fler mödrar än tidigare. Allt fler får allt färre barn. (Qvist 1974). Och med kvinnornas ökande lönearbete har inte följt någon omfördelning av hemarbetet att tala om. En nyligen utförd undersökning visar att kvinnorna fortfarande har största ansvaret för hem och familj, medan männen bara marginellt deltar i det. Kvinnor ägnar i genomsnitt 7,5 timmar om dagen åt hem och barn, männen 2,5 timmar. Detta mönster är dessutom mest utpräglat i yngre familjer!

Problemet med att förena lönearbete och hemarbete har av dessa skäl blivit mycket utbrett. För första gången märks det att lönearbetare har barn! Kvinnorna har då ställt krav på samhället och på männen, främst när det gäller arbetet med hem och barn. Man vill ha bättre arbetsvillkor inom och samhälleligt stöd för det privata reproduktionsarbetet. Men kraven och medvetenheten har också gällt jämställdhet överhuvudtaget som lönearbetare, bättre facklig och politisk representation, lika villkor inom lönearbete och utbildning, erkännande av den kvinnliga sexualiteten, slut på ideologiskt förtryck m m. Det var krav och behov som artikulerades av den nya kvinnorörelsen i slutet av 1960-talet och framåt. Småningom togs de upp på bredare front av olika organisationer och politiska partier men har på vägen ofta mildrats och delvis omformulerats för att anpassas till den patriarkala verkligheten. Jämställdhet är nog bra men den får inte kosta något eller gå ut över manliga positioner.

I efterdyningarna av 1968 års antiauktoritära rörelse rådde ett progressivt debattklimat och vilka fördomar som helst kunde inte vädras offentligt. En läpparnas bekännelse till jämställdheten var nödvändig och även vissa eftergifter i takt t ex med att kvinnors andel inom fackförbunden ökade. Men i verkligheten blev kvinnorna hänvisade till att lösa problemet med dubbelarbetet själva. Och det skedde dels genom att de valde deltidsarbete, dels genom

att de skaffade färre barn.

Kvinnornas deltidarbete ökade dramatiskt från slutet av 1960-talet och under hela 1970-talet. Ungefär hälften av alla lönearbetande kvinnor arbetar nu på deltid, främst s k lång deltid (20-34 timmar i veckan). Man har alltså på egen bekostnad infört sex timmars arbetsdag. Det har sannolikt varit en förutsättning för många kvinnors lönearbete överhuvudtaget. Samtidigt blir det allt vanligare att familjer bara skaffar sig ett eller högst två barn — något som kan ses som en växande anpassning till lönearbetets villkor, en växande lönearbetarrationalitet inom reproduktionen. (Lærke Nielsen 1980.)

Sannolikt är de två olika lösningarna på kvinnors dubbelarbete tendentiellt klassspecifika. Å ena sidan finns deltidarbete kvinnor till 75-80 % i yrken som tillhör arbetarklassen. Och det blir med den växande ungdomsarbetslösheten vanligare att unga flickor — utan utbildning och arbete — skaffar sig barn för att rädda mening i sitt liv. Å andra sidan är det främst mellanskiktens kvinnor som organiserar sig i den nya kvinnorörelsen. Det är de som har intressanta yrken, som satsar på dessa och som formulerar krav. En dansk undersökning visar också att arbetarklasskvinnorna uppfattar familjen som fristaden-friheten från det monotona lönearbetet, medan mellanskikt-kvinnorna uppfattar lönearbetet som den intressanta utmaningen fjärran från den gamla kvinnorollen inom familjen. (Arnfred 1978.)

Lite hårdtag verkar det alltså vara så att mellanskikt-kvinnorna organiserar sig och driver krav på daghem m m. När kraven inte tillgodoses i tillräcklig kvantitet och kvalitet, skaffar man sig helt enkelt inga eller färre barn. Men arbetarklassens kvinnor väljer — eller är på grund av bristande utbildning hänvisade till — deltidarbete och satsar främst på familjen. Får man inget arbete alls, skaffar man sig barnen tidigare. Det tycks på så vis ligga något i talesättet att den nya kvinnorörelsen bidragit till att socialisera (åtminstone mellanskiktens) kvinnor till lönearbete.

Lönearbetet under 1980-talet

Vad har då kvinnokampen för möjligheter inför 1980-talet? Låt oss först se vilka materiella förutsättningar och begränsningar vi måste räkna med.

Lönearbetet som skulle vara grunden för kvinnornas ekonomiska självständighet, fackliga och politiska engagemang och nya självmedvetenhet — det hotas nu allt starkare från flera håll. *Ty kapitalismen går in i ett nytt skede och patriarkatets makt är ännu obruten i sin grundstruktur.*

Datorisering och automatisering tar över eller förändrar just de arbetsuppgifter som kvinnor har — inom kontor, banker och försäkringsbolag, i industri, butiker, på lager osv. De multinationella bolagen flyttar ut produktionsmoment till länder med billig, förtryckt arbetskraft. Och den s k offentliga sektorn hotas av nedskärningar — den sektor där de flesta kvinnor arbetar och vars service i många fall är en förutsättning för att kvinnorna skall kunna lönearbeta. Vad är det som ligger bakom denna utveckling och hur ska vi kunna bemöta den?

Arbetsprocessens internationalisering

Ytterst bestäms för det internationella kapitalets profitnivå av den hårda utsugningen av arbetskraften i främst Sydostasien. Det svenska kapitalet får anpassa sig till exempel genom att utnyttja denna utländska arbetskraft eller söka skapa motsvarande profiter på annat sätt, exempel genom automatisering av produktionsmoment i Sverige, eller genom att satsa på helt andra typer av produktion. Det är flera faktorer som samverkar till att det blivit möjligt att sprida delar av en och samma produktionsprocess över hela världen. Arbetsprocessens uppdelning i enklare moment har lett till sänkta kvalifikationskrav på en stor del av arbetskraften. Samtidigt har det vuxit fram en tillräckligt kvalificerad och disciplinerad arbetskraft i länder, där en stark repression hindrar facklig organisering och krav på drägliga arbetsvillkor, god

arbetsmiljö, rening av giftutsläpp, arbetarskydd osv, och där utländska kapital privilegieras på olika sätt.

Den oerhört snabba utvecklingen av elektroniken har också samtidigt skapat förutsättningar för centraliserad överblick, kontroll, samordning och styrning av produktionsprocessens olika delar, även om dessa är utspridda på olika länder och t o m världsdelar. Slutligen finns nu även snabba, billiga transporter med flyg. Dessa förutsättningar har lett till en internationalisering av själva arbetsprocessen. (Fröbel m fl 1979.) Ett bolag kan således förlägga vissa komplicerade (kapitalintensiva) produktionsmoment till ett land med högt kvalificerad arbetskraft och andra (arbetsintensiva) — enklare — moment (t ex lödning, montering, avsyning) till ett land med billigare, halvkväifierad arbetskraft, medan t ex försäljningsorganisationen finns i det land där marknaden finns och huvudkontoret kanske är placerat där skattelagstiftningen är fördelaktig. Genom att koncentrera teknisk och organisatorisk kunskap till ett litet ledarskikt och splittra tillverkningsprocessen på flera länder begränsar man också eventuella spridningsmöjligheter och därmed potentiell konkurrens.

Datoriseringen och arbetsdelningen mellan könen

Den pågående omstruktureringen och internationaliseringen av svenska och andra kapital är ett led i denna utveckling. I vissa branscher kan det svenska kapitalet inte längre konkurrera på de nya villkoren utan slås ut. Den traditionella råvarubaserade och exportinriktade industrin (järnmalm, stål, varv, rederi och skogsindustri) skärs ned och omorganiseras. Totalt försvinner mellan 100 000 och 150 000 jobb inom industrin under de närmaste tio åren (enligt Industrins Utredningsinstitut i juni 1979). Många manliga arbetsplatser drabbas här. Statens massiva insatser för att fördröja eller mildra 'företagsdöden' inom dessa branscher, står för övrigt i skarp kontrast till behandlingen av textilindustrin och dess arbeterskor, när det kapitalet till stora delar flyttade utomlands.

Om man ser till hela den svenska ekonomin är det mellan 600 000 och 800 000 jobb som beräknas försvinna enbart på grund av datoriseringen under de närmaste tjugo åren. Samtidigt ändrar de kvarvarande arbetsuppgifterna karaktär (enligt flera samstämmiga undersökningar). Utvecklingen går generellt till så när arbetsprocessen förändras, att yrkesskickliga män kan ersättas med korttidsutbildade kvinnor, som sedan i sin tur kan ersättas med datorer. På L M Ericsson t ex behöver man inte längre anställa yrkesutbildade finmekaniker för att sätta ihop växlar och telexapparater. Den nya elektroniken gör det möjligt att i stället använda utbildad arbetskraft som snabbt lär sig löda ihop elektroniska byggbitar. Sådan tillverkning brukar bli kvinnoarbete, antingen det utförs i Sverige eller någon annanstans. Men risken är stor att tillverkningen flyttas utomlands. Om den behålls i Sverige, försöker man ofta pressa lönerna med hänvisning till den lägre kvalifikationsnivån. Det blir svårare för fackförbunden att upprätthålla lönenivån under en sådan utveckling.

Samtidigt skapas även kvalificerade nya arbetsuppgifter, fastän mycket färre än dem som försvinner. Det är arbeten som gäller t ex styrning, kontroll, systemplanering, programmering, reparation osv och vanligen utförs av män. Totalt sett knyter företagsledningen kontrollen och överblicken hårdare till sig. Information och planering centraliseras mer än förut och produktionsprocessen kan styras mer i detalj än förut. Den ökade arbetsdelningen och uppsplittringen av arbetet på fler moment leder till att den enskilde arbetaren får mindre överblick och mindre möjligheter att själv påverka sin arbetssituation.

Elektronikindustrin är central i denna utveckling. Den beräknas f n växa 50 % snabbare än övrig industri, medan mikroelektroniken (som gör halvledare) i sin tur växer 50 % snabbare än elektroniken. Amerikanska företagsledare inom branschen anser för övrigt att man ännu bara står på tröskeln till sina möjligheter (Hancock 1980). Det är en bransch som själv under sin 20-åriga historia passerat alla de stadier som annan industri gått igenom på 150 år: från hantverk till automatisering. Så har t ex stansoperatrisernas arbeten kunnat rationaliseras bort

för senare generationer datorer.

Elektronikindustrin är central för *kvinnorarbetet* över hela världen av två skäl: 1. Dess produkter leder till omfattande förändringar i kvinnors arbetssituation. 2. Den baseras på exploatering av kvinnors lågavlönade arbete i global skala.

1. Den nya teknologin har genomgripande konsekvenser för kvinnors livs- och arbetsvillkor i de högt industrialiserade länderna genom att den förändrar arbetets innehåll eller helt övertar arbetet genom automatisering eller rationalisering, främst inom kvinnoyrken.

Det är hittills främst inom *kontorsarbetet* som dessa effekter slagit igenom. På banker och försäkringsbolag, inom fastighetsförvaltning och uppdragsverksamhet har (enligt SCBs uppskattning) flest arbetstillfällen försvunnit: 20-25 000, dvs en tredjedel av dem som totalt försvann eller inte kom till stånd under tiden fram till 1975 — medan cirka 10 000 tillkommit i yrken som gäller datorn. Inom industrin har antalet faktiska eller annars möjliga kontorsjobb som förlorats fram till 1975 beräknats till 15 000 — 20 000, dvs 20-30 % av hela antalet kontorsanställda år 1973 (enligt SCB).

Varuhandeln är också en sektor som i särskilt hög grad sparat in arbetsuppgifter. Där sker stora förändringar när datorn ersätter prislappen och övertar varumärkning, nybeställning av varor, lagerhållning och bokföring. Det blir inte mycket kvar för kassörskan att göra men datorn registrerar hur snabbt hon arbetar och hur mycket hon säljer för.

Inom den *textilindustri* som finns kvar i landet var redan tidigare specialiseringen långt driven med t ex olika symaskiner för olika sorters sömmar. Nu sker datorisering av tillskärningen, som då sköts av en numeriskt styrd maskin, som får order av en hålremsa. Sådana hålremsor kan också lätt skickas till anläggningar på andra sidan jordklotet och där styra tillverkningen av kläder med svensk passform. Man väntar att nästa steg skall bli att sömnaden går samma väg.

Arbetet på *lagren* har påverkats starkt av införandet av datorer. Arbetarna styrs i detalj och blir bundna till mycket avgränsade arbetsområden.

Inom *sjukvården* har administrativa rutiner övertagits av datorn för att dels effektivisera det arbetet, dels frigöra personalen till vårdande uppgifter i stället.

Det finns överhuvudtaget knappast något område i samhället som inte påverkas av elektronikens utveckling. Och här har vi då bara som hastigast nämnt några av de områden där arbetarna berörs på arbetsplatsen. Effekterna för oss som konsumenter och patienter, effekter för rättsäkerheten och den personliga integriteten, möjligheten att avskaffa penningen är andra konsekvenser som inte diskuterats här.

Den globala arbetsdelningen mellan könen

2. De elektroniska komponenter som ligger till grund för denna rationalisering tillverkas i stor utsträckning i Sydostasien. De amerikanska, japanska och västeuropeiska kapitalen anställer där främst unga flickor för att montera och löda ihop olika detaljer. Det är alltså inte de stora grupperna arbetslösa män och kvinnor som får arbete, utan i regel rekryteras unga flickor direkt från skolan i landsorten. Det motiveras uttryckligen med att man vill ha en disciplinerad, lättkontrollerad arbetskraft som inte kräver mer än existensminimum i ersättning.

Bara de amerikanska bolagen sysselsätter mellan 300 000 och 500 000 kvinnor i elektronisk tillverkning i Sydostasien, de flesta invandrade. Agenter rekryterar t ex flickor från Malaysia till Singapore genom att locka med avlönat arbete och Travolta-kulturen i storstaden. På Filippinerna, i Malaysia, Indonesien och Hongkong har de flesta fabriker inga fackföreningar, och i de länder där sådana finns, arbetar de för företagets intressen under statlig kontroll. Arbetarskydd är okänt. Den konjunkturella arbetslösheten är stor. Yrkesskador och olycksfall är vanliga. Vanliga yrkessjukdomar bland kvinnorna är allergier och ögonskador. Efter två-tre

års arbete får arbeterskorna dålig syn och huvudvärk. Synen försämras så att de före 30 års ålder tvingas sluta sitt arbete. Något annat arbete finns inte att få utan prostitution är den enda försörjning som återstår. (Hancock 1980.)

Elektronikindustrin är en nyckelbransch för världskapitalismens expansion. Dess utsugning kommer säkert att utvecklas vidare, särskilt när europeiska kapital på allvar kommer med i bilden. Denna industri har utvecklat ett globalt system med en arbetsdelning mellan högkvalificerat manligt teknologiskt arbete i i-länder och lågkvalificerat kvinnligt manuellt arbete i u-länder. Den internationella arbetsdelningen mellan industrialiserade och icke-industrialiserade länder har lett till och beror av en internationell arbetsdelning mellan könen.

Den borgerliga offensiven

Under 1970-talets ekonomiska åtstramning har även i Sverige arbetarklassens och de lägre mellanskiktens reproduktionsvillkor försämrats. Det sker dels genom inflationen och höjda indirekta skatter, som främst drabbar den majoritet av lönearbetare som befinner sig i de vanligast förekommande lönelägena; dels har också i Sverige för första gången på länge fördelningspolitiken ifrågasatts. Borgerligheten försöker få den stora massan av lönearbetare, pensionärer m fl att betala den s k krisen. Det ideologiska klimatet har förändrats, något som den borgerliga regeringen både är ett resultat av och en bidragande orsak till. Krav ställs på en nedskärning av den offentliga sektorn, eller med andra ord: en minskning av statens insatser i den församhälleligade reproduktionen och en ökning av dess insatser för den privata produktionen. Detta kan ske dels genom en omfördelning av statliga utgifter mellan sektorer, dels genom en omfördelning av skatterna som gynnar privat konsumtion på bekostnad av offentlig. En *privatisering* förespråkas alltså och har i vissa avseenden redan påbörjats utan nämnvärt motstånd från lönearbetarnas organisationer. Det är särskilt de svagaste grupperna som drabbas. Bostadsbidragen har skurits ned och basbeloppen för bl a pensioner och studiemedel får inte längre höjas utan äts upp av inflationen. Skolmåltiderna försämras eller dras in. Kommunala bostäder görs om till privata bostadsrättslägenheter. En privatisering av daghemmen pågår. Redan är i Göteborg 30 % av daghemmen familjedaghem, och i vissa stockholmsförorter så mycket som 40 %. Samtidigt har debatten om vårdnadsbidrag blommat upp. En kommun (Robertsfors i Västerbotten) har redan infört det som ett behändigt och billigt sätt att på papperet reducera kvinnors arbetslöshet. Avgifterna inom sjuk- och hälsovård och på läkemedel höjs och en mer gneomgripande privatisering diskuteras bland ekonomer. Privata lösningar både på barnomsorg och äldreomsorg diskuteras. En sjukvård i hemmet skulle utnyttja kvinnors vårdande förmåga, förmänskliga vården och bespara staten stora utgifter. En privatisering av vården — av det församhälleligade reproduktionsarbetet — skulle betyda en återgång till privat gratisarbete för många kvinnor. Hela denna sparpolitik är alltså utformad så att den främst går ut över de lägst avlönade.

Den offentliga debatten har ändrat karaktär. Professionella kulturskribenter och författare kan stå upp och göra debattinlägg som skulle fått dem att rodna för tio år sedan. Och någon större opposition väcker varken framstötarna mot lönearbetarnas levnadsnivå, mot den sociala tryggheten eller de konservativa ideologernas hån mot solidaritet och andra radikala värderingar. Långt in i vänsterleden märks en defensiv hållning. Man låter de borgerliga partierna och andra organisationer ostört identifiera samhällsproblemen utifrån sin klasståndpunkt och formulera lösningar i enlighet med sina klassintressen (se t ex kravet på kunskap i skolan.)

Kvinnokampen idag

Hur reagerar nu kvinnorrörelsen på denna från alla håll mörknande horisont? Har man en strategi mot kapital och regering för att skydda de landvinningar man kämpat till sig under 1960- och 1970-talen?

Om vi ser på hela kvinnorrörelsen som en samhällelig kraft, kan vi konstatera att den socia-

listiska delen förlorat sin roll som avant-garde. Det är också här den borgerliga delen som är på offensiven. Det liberala Fredrika Bremerförbundet skulle kunna ses som dess spjutspets. De driver frågor som: fler kvinnor i bolagsstyrelser och förvaltningar, fler kvinnliga ekonomer och småföretagare, fler kvinnliga aktieägare till de *expansiva* kapitalen (kvinnor skall inte satsa så mycket på de stagnerande branscherna), fler kvinnor i politiken osv — alltsammans krav som vill förändra maktförhållandet mellan könen inom klassen men som inte påverkar maktförhållandet mellan klasserna. Det är utan tvekan viktigt för kvinnor i alla klasser och skikt att den könsliga arbetsdelningen bryts även i borgerliga eller mellanskiktssyrken, att kvinnor ställer upp i politiskt arbete och blir föredömen för varandra. Men vi skall vara medvetna om att detta är krav som påverkar *patriarkatets* dominans utan att rubba *klassernas* inbördes förhållande.

Det gör däremot den ekonomiska strukturförändring som pågår. Kapitalets omstrukturering och förändring av arbetsprocessen påverkar både köns- och klasstrukturerna i samhället. Den kommer att krympa arbetarklassen i klassisk mening (t ex yrkesutbildade metallarbetare) och vidga avståndet mellan den korttidsutbildade maskinövervakaren och hjärntrusten närmast chefen. Den skärper arbetsdelningen överhuvudtaget i samhället. Den skärper arbetsdelningen mellan könen. Och den skärper könets konkurrens om de arbetstillfällen som blir kvar.

Den nye mannen

Den diskussion och opinionsbildning som pågått under 1970-talet rörande könsrollerna tycks främst ha haft den effekten att somliga män vågat mjuka upp sin roll, visa mer känslor och vara tillsammans med barnen. De har lärt sig byta blöjor och laga mat. Och när industrijobben tar slut, kan de kanske tänka sig att ta arbete t ex inom vårdsektorn.

Men var är den nya kvinnan? Kvinnorna har fortfarande inte lärt sig mer om teknik eller ekonomi t ex. Tvärtom har vi varit så ivriga att finna och betona det positiva i kvinnorollen att det finns risk för att den vänds emot oss i dessa tider.

Mot denna bakgrund är det tankeväckande att 'jämställdhet mellan könen' blivit ett honnörsord på bekostnad av 'kvinnokamp'. De kvinnogrupper som bildades på många arbetsplatser i början av 1970-talet, har småningom omvandlats till jämställdhetsgrupper (med både män och kvinnor — gissa vem som tar över diskussionen!) som skall arbeta för både män och kvinnor. Och vilken betydelse har det måne för vårdjobben i en situation då det råder brist på industrijobb, att det är 'det minst representerade könet' som skall kvoterats in i olika yrken och utbildningar och inte kvinnor?

Kvinnorörelsen och fredskampen

Den socialistiska kvinnorörelsen koncentrerar sig f n på kampen för fred och diskussionen om kvinnokulturens olika aspekter. Man prioriterar också sin terapeutiska roll för medlemmarna. Intresset för den politiska teknologin och den ekonomiska utvecklingen är så gott som obefintligt. Man överlämnar åt SAF och — på senare år — fackförbundens (manliga) experter att planera framtiden. Och då skall vi inte bli förvånade om kvinnorna missgynnas, om arbetslösheten främst skjuts över på oss, om vi drivs ut från lönearbetet och därmed övriga positioner i samhället och om hela reproduktionssfärens ställning försämras. Med andra ord: att vi vaknar upp en morgon och faktiskt sitter där med flätorna i brevlådan.

Nu vill jag genast påpeka två saker. För det första: med den socialistiska kvinnorörelsen menar jag inte bara några specifika organisationer — utan alla kvinnor som någonstans i samhället arbetar för den socialistiska kvinnokampen. Vi är många som bär ansvaret — på vår egen arbetsplats och gemensamt — för att uppnådda resultat bevaras och att en riktig strategi för framtiden skapas. För det andra: fredskampen och även det värdighetsperspektiv som kvinnokulturen ger oss är givetvis viktiga. Vår framtid är beroende av att vi överlever för att planera den. Vi måste bekämpa upprustningen, vapenindustriernas expansion, vetenskapens

stövetslickande osv. Men för det första: fredskampen är inte enbart en kvinnokamp. Att kvinnoorganisationer koncentrerar sig på den och samtidigt försummar sina egna aktiva intressen och låter sig drivas tillbaka från intagna positioner — det har konsekvenser på flera områden. Framför allt stärker det patriarkatet inom alla klasser men särskilt inom arbetarklassen och de lägre mellanskikten som är mest utsatta för arbetets omvandling. Men det försvagar också den bas utifrån vilken fredskampen kan bedrivas. Det är lättare att tvinga fram hänsyn för sina krav från en plats ute i samhället än hemma i familjen.

För det andra: det måste vara fel — för att inte säga livsfarligt — att överlåta militärväsendet på militärerna — i synnerhet för fredskampen. Varken militären eller männen får monopolisera kunskapen om hur man försvarar sig. Kvinnor behöver kunskap om vapen, om elementär strategi, om militär organisation och om dagens avancerade teknik. Vi bör veta vad militären använder våra pengar till och vad de planerar att göra med oss i händelse av krig. Vi har rätt att kunna försvara oss själva, våra familjer och kamrater, våra organisationer och idéer och vår kamp för ett bättre samhälle. Det är ett omyndigförklarande av kvinnorna att vi vägras information om hela denna dyra, inflytelserika sektor och de kunskaper som ofta för övrigt tas för givna i offentliga debattinlägg, skriva av män för män. Vi behöver lära oss hur man vid behov organiserar en effektiv motståndsrörelse — och vad man kan vänta sig i olika lägen från fienden. Fredskämparna bör infiltrera försvaret! Vi måste ha ett öga på vad som sker där.

Det främsta argumentet emot kvinnlig värnplikt torde vara den ideologiska påverkan man utsätts för i militärtjänst. Kanske kunde det bli ytterligare en angelägen uppgift för kvinnorörelsen att motverka denna hos kvinnorna genom att ideologiskt anknyta till de kvinnokulturellt skapade gemensamma värderingarna? Eller vore den bästa organisationsformen en alternativ militär träning för kvinnor? Det finns redan en självförsvarsrörelse att anknyta till.

Kvinnokampen och teknologin

Det är ett genomgående drag inom kvinnorörelsen i vid mening och även bredare kretsar i samhället idag att man i stället för att påverka och dra nytta av tekniska och andra vetenskapliga framsteg söker återupprätta en svunnen tid och dess gemenskap och småskalighet genom att återinföra dess yttre attribut (såsom bondehushållets sysslor, klädsel, möbler m m.) Långa kjolar kan vara vackert och att baka bröd och väva är en sund och nödvändig reaktion på den kapitalistiska produktionens allt sämre varor och lönearbetets allt starkare brist på skaparglädje, sinnlighet och egen kontroll. Men vi får inte ställa oss utanför den teknologiska och ekonomiska utvecklingen i vår egen tid. Tvärtom måste vi påverka den. Kvinnorörelsen drev länge kravet på smärtfri förlossning och tillgång dygnet runt till den medicinska expertis som behövs för denna. Nu höjs röster för att man skall få föda hemma. Skulle vi inte kräva att institutionerna förmänskligas — i stället för att ta avstånd från vetenskapens och teknikens hjälp och återvända till den kanske mjukare men farligare hemförlossningen?

Kan man hoppas att utvecklingen inom kvinnorörelsen nu gått från tes (att bli som män) via antitesen (att upphöja den gamla kvinnorollen till superkvinnoideal) och närmar sig syntesen (kanske att bli kvinnliga människor)?

Det gäller att styra utvecklingen av tekniken och av organisationsformerna både inom produktion och reproduktion. Lönearbetarnas (mansdominerade) organisationer har nyss upptäckt att teknologin är politisk (klasspolitisk). Det är dags för kvinnorörelsen att upptäcka detsamma (könspolitiskt).

Vi kan använda kunskapen för att motverka fragmentiseringen av våra liv och främlingskapet i det kapitalistiska samhället. Datorn är ett utmärkt exempel på en teknik som skulle kunna innebära större demokrati men som på grund av vårt samhällssystems sätt att fungera i stället krymper den. Genom att ge allt färre allt större kunskaper, information och överblick ökar den nu de mäktigas makt och underlättar deras globala samarbete och kontroll över oss andra som

arbetar. Datorn skulle i stället kunna bli medlet för spridning av den information och den överblick över en komplicerad situation som behövs som underlag för beslut. Därmed skulle den också bli ett medel för decentralisering av beslutsfattandet. De arbetande på verkstadsgolv, kontor osv skulle få större kontroll över sin arbetsplats och verklig förmåga att påverka de viktiga besluten. Till skillnad från kärnkraften som kräver en ökad centralisering, kan datortekniken demokratisera samhället och göra fler delaktiga i både ekonomiska och politiska beslut. Men det kommer inte att föreslås Uppifrån. Och inte heller kommer männen att börja driva några kvinnokrav. Det kan gå bra i en ekonomisk uppgångsperiod att vilja dela med sig av *tillväxten* till andra grupper — det har både borgerligheten och männen gjort. Men när det kärvar till sig och det gäller att dela med sig av den makt, de resurser och de jobb som man redan har — då blir det en fråga om kamp.

Vi måste själva skaffa oss kunskaperna och driva kraven på makt över den teknologiska och ekonomiska utvecklingen. Kvinnorörelsen som är den enda kraft i samhället — förutom kanske miljörörelsen — som har en helhetssyn på människan genom sin inblick i både produktion och reproduktion, har här ett stort ansvar. Fackförbunden har hittills inte sett datoriseringens effekter för kvinnorna som ett kvinnoproblem, möjligen ett klassproblem. Men oftast är det olika yrkeskategorier som spelas ut mot varandra och kämpar inbördes om att få betjäna den nya tekniken.

På samma sätt spelas kvinnor i olika länder ut mot varandra. Kapitalets internationella organisering gör det allt angelägnare att kvinnokampen (liksom den fackliga kampen) bedrivs globalt. Vi måste informera oss om kvinnors arbetsvillkor i andra länder och söka påverka svenska fackförbund och företag för att tvinga fram en förbättring. Kunskap och opinionsbildning räcker säkert inte men det är en nödvändig början.

Om vi inte skall trängas tillbaka av patriarkatets strävan att återta sina positioner, måste vi själva ta upp kampen. Det behövs att den socialistiska kvinnorörelsen återtar sin roll som pådrivare och upplysare från början av 1970-talet. Någon annan kommer inte att föra kvinnornas talan.

Litteratur

Amfred, Signe 'Kvindesituation og klassestruktur', *Sociologisk Forskning* nr 3:1978.

Fröbel, Heinrichs, Kreye *The New International Division of Labour*, Cambridge University Press, 1980.

Hancock, Mary 'The New Technology and Transnational Production: The Global Exploitation of Women', sept 1980. Kommer på svenska i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 5.

Laerke Nielsen Peder: Kritiken av lönearbetarfamiljen, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 3.

Qvist, Gunnar *Statistik och politik. Landsorganisationen och kvinnorna på arbetsmarknaden*, Prisma/LO 1974.